

III RIIGIKOGU

7. istungjärk. Protokoll nr. 170 (2).

1928.

III Riigikogu koosolek 4. oktoobril 1928 kell 10.

Kokku on tulnud 94 Riigikogu liiget.

Valitsuse loosis: Riigivanem **J. Tõnisson**, rahaminister **A. Teetsov**, sõjaminister **N. Reek**, põllutööminister **O. Köster**, teedeminister **A. Kerem**, siseminister **J. Hüner-son**, kaubandus-tööstusminister **J. Holberg**, haridusminister **A. Mõttus**, kohtuminister **T. Kalbus**, töö-hoolekandeminister **K. Soonberg**.

Päevakord:

1. Tollipõhitariifide muutmise ja täiendamise seadus—**M. Laarman'i** ja **O. Puki** ettepanek.

2. Läbirääkimised Vabariigi Valitsuse erakorralise teadaande puhul.

3. Läbirääkimised Vabariigi Valitsuse vastamise puhul **L. Johanson'i**, **J. Tiksi** ja **P. Schütz'i** arupärimisele raudteel 12-tunnilise tööpäeva maksmapaneku ja puudulikkude kordaduste kohta.

4. Linnaomavalitsuste välislaenu eest vastutamise seadus—rahaasjanduse komisjoni ettepanek.

Koosolekut juhatab abiesimees **R. Penno**, pärast abiesimees **M. Martna**.

Sekretäri kohal abisekretär **O. Liigand**, pärast abisekretär **J. Piiskar**.

Koosolek algab kell 10.20 min.

1. **Päevakorra** Juhataja **R. Penno**:
täiendamine. Avan Riigikogu koosoleku. Päevakorda võetakse nähtava enamusega **J. Voiman'i** (stp) ja **L. Raudkepi** (krst) ettepanekul 1. punktiks komisjonide täiendavad valimised.

2. **Komisjonide** Nähtava enamusega
täiendavad valitakse:
valimised. rahaasjanduse komisjoni

Riigikogust tagasiastunud **B. Oja'** asemele **A. Veiler** (töer) ja **E. Kingu** asemele **E. Joonas** (stp);

tollitariifide komisjoni **M. Martna** asemele **E. Joonas** (stp);

maakomisjoni Riigikogust tagasiastunud **B. Oja'** asemele **A. Tammann** (töer):

omavalitsuse komisjoni Riigikogust tagasiastunud **H. Anniko** asemele **H. Pöhl** (krst); eelarve-komisjoni Riigikogust tagasiastunud **H. Anniko** asemele **H. Pöhl** (krst).

3. **Tollipõhi-**
tariifide muut-
mise ja
täiendamise
seadus—
M. Laarman'i
ja O. Puki
ettepanek.

O. Puki (põl) ettepanekul otsustatakse nähtava enamusega anda seaduseelnõu rahaasjanduse komisjoni.

4. **Läbirääki-**
mised Vaba-
riigi Valitsuse
erakorralise
teadaande
puhul.

M. Martna (stp): Aus-
tatud Riigikogu liikmed!
Riigivanema erakorralise
teadaandmise puhul sõna
võttes pean imestades kü-
sima, kas tõesti oli vaja
selleks erakorralise teada-

andmise lipu all Riigikogu ette astuda, et terve rea seaduste pealkirju ette lugeda? Vähemalt meie rühm, aga ma arvan ka, suured rahvahulgad ootasid sel puhul, kui Riigivanem erakorralise teadaandega Riigikogu ees esinema pidi, ometi midagi muud. Ma arvan, et Riigikogu liikmete seas ainustki inimest ei ole, kes seaduste pealkirjade ettelugemist nõnda tähtsaks pidas, et see paratamata avakõnena pidi sündima ja et sellele nagu suurele sündmusele pidi vaatama. Aga ka seaduste pealkirjade ettelugemise juures oleks Riigivanemal ometi võimalus olnud midagi ka asja sisust kõnelda, ja mitte ainult pealkirjade ettelugemisega leppida. Seaduste sisust kõneldes oleks ta nii mõndagi küsimust puudutada võinud ja puudutama pidanud, mida rahva laiad hulgad ja Riigikogu liikmed vististi ootasid. Näiteks oleks vististi ka teisi huvitanud, mind igatahes oleks huvitanud teada saada, mis-sugused vaated valitsusel ja Riigivanemal on algkoolide seaduse täiendamise seaduse juures esile tuua. Niisama on terve rida teisi seadusi, mille pealkirjadega meid tuttavaks tehtud, mille sisuga meie aga tuttavaks ei ole saanud. Riigivanem leppis ainult pealkirjade ettelugemisega. Just härra Tõnisson'il, kelle kõnevool meile kõigile tuttav, oleks rohkem öelda pidanud olema. Mispärast vaiks Riigivanem? Kas koalitsiooni rühmad ta nõnda valju tsensuuri alla panid? See peab

tõepoolest vali tsensuur olema, mille alla härra Tõnisson peab painduma! Meil on ajakirjanduses väga sagedasti rühmade suurest võimust kirjutatud. Siin avaldub see võim tõepoolest sel kombel, mis enam igapäevane ja niisugune ei ole, millega rahul võiks olla. Meie niisuguse puuduliku, mittemidagi ütleva erakorralise teadaandega siiski leppida ei või, ja ma tarvitan sõnaõigust sel puhul selles mõttes, et neid küsimusi puudutada, mida Riigivanem ei puudutanud ja selle puudutamisega Riigivanemat ja valitsuse liikmeid sundida, neis küsimustes seisukohta võtma, mis meile riiklikus elus tähtsad näivad olema.

Võtame kõigepealt seaduseelnõu kaitseisukorra kohta, ja sarnaseid seadusi on terve rida, millistest oleks Riigivanem pidanud kõnelema. Ma tahaksin näiteks teada, kas valitsusel on tõepoolest nõu nõndanimetatud kaitseisukorda sõjaseaduse raamis jäädvustada. Meie oleme nüüd autoriteetselt poolt kuulnud, et näiteks sõjaringkonnakohtu liikmete nimetamine seni seaduslik ei ole olnud. Seda tahetakse nüüd seaduslikule alusele viia. Siin tekib küsimus, kui need kohtud seni seaduslikud ei ole olnud, kas nende tegevus oli seaduslik? Kui mitte, kuidas siis sõjaringkonnakohtute otsustele vaadata, mis juba täidetud? Sellega ühtaegu tulevad meelde meie alalised nõudmised sõjaseisukorra kaotamise suunas. Meie oleme igal juhul, kus meil võimalik oli, sellele tähelepanu juhtinud, et sõjaseisukorra kaotamiseks ammugi aeg oleks, ja kui Riigivanem nüüd sellegi seaduse pealkirja ette luges, oleks tal hea juhus olnud sellest valitsuse sammust Riigikogule ja rahvale teada anda, et valitsus kavatseb sõjaseaduse kaotada. Aga ei midagi sellesarnast! Peame ootama, millal sõjaseadus jälle kord Riigikogu ette jõuab, et siis selle üle kõnelda ja meie nõudmist uuendada. Kui 1925. a. veebruarikuus, kui ma ei eksi, niinimetatud riigikorra kaitseadus kõne all oli ja vastu võeti, siis tähendas selle seaduse arutamise puhul praegune minister Holberg, et see seadus eriti just selleks vajalik olevat, et sõjaseadust kaotada. See seadus võeti vastu ja maksab meil juba 1925. a. veebruarikuust saadik. Aga sõjaseadus selle kõrval kestab ikka edasi. Kui meie enestele küsimise ette paneme, kas on meil sõjaseadust vaja, siis vastatakse meile, nagu mulle paari päeva eest väga autoriteetliku isiku poolt vastati, „ega sõjaseadus Teid ei rõhu“. Pean ütleva, mind kui Riigikogu liiget see ei rõhu, aga tuhandeid teisi rõhub. Minu käest on võõrad mitmel puhul küsinud, milleks meil sõjaseadust vaja on. Meie laulupidu näitas, et kõige vähematki segaduse katsed ei olnud.

Ometi olid sel ajal sajadtuhanded inimesed liikumas, sajadtuhanded inimesed voolasid Tallinna, nende seas ka palju võõraid. Nende päevade kohta andis politsei teada, et tal muuga palju tegemist ei olnud, kui ainult teed lahti hoida. Ei tekkinud isegi peaaegu mingisuguseid kriminaalse iseloomuga vahejuhtumisi. Ja palju võõraid, kes meid laulupeo puhul külastasid, eriti võõrad ajakirjanikud, kes maal ümber sõitsid, küsisid, miks meil seda nähes sõjaseadust vaja on, „sest hea kord Teie maal tunnistab, et Teil eeskujulik rahu valitseb ja rahvas end valitseda oskab. Milleks siis veel sõjaseadust tarvis?“ Minult on seda küsitud. Ma muidugi oma parempoolsete ametivendade ilmavaadet tunnustada ei võinud, vaid ma pidin seisukorda sellega vabandama ja seletama, et meie riigimehed tsaarigaegsest koolist on tulnud ja et nad selle traditsiooni all praegugi veel kannatavad. (J. Soots, põl: Teie tulite ka sealt.) Jah, härra kindral, mina tulin ka sealt, aga olin juba sel ajal kindralkuberneride võimu vastu. Pidin nende eest põgenema, just nagu teie seast mitmed austatud härrad olid sunnitud põgenema. Ma olen, härra kindral, oma traditsioonid, nagu näha, Vene revolutsioonääridel, mainitud kindralkubeneri-süsteemi vastastelt pärinud. Sest nüüd, kus teie ise võimu juures olete, tarvitate neidsamu meetode. Mul on kahju sellest, et mehed, kes meie riigi eesotsas, tunnustavad oma tegudega neid aegu, mis valitsesid 1905., 1906. ja 1907. a., ja oma selleaegsed vaated salgavad. Kui kommunistid Venemaal oma vastaste vastu meetode tarvitavad, mis tsariajal nende eneste vastu tarvitati, mõistame meie selle õigusega hukka. Ja mis teeme meie ise? Sedasama! S. o., teie tarvitate ise sedasama süsteemi, mida me tsariajal ja ka kommunistide juures õigusega hukka mõistame! Tõsiasiad tunnistavad, et sõjaseadust pole vaja, aga ometi on see meil valitsemas. Sõjaseadust on meil vaja selleks, et mõnda kommunistikest või seda, kes end selleks peab, tarbekorral sõjakohtu alla anda. Kõneleme sealjuures, et oleme modern riik. Moderni riigi valitsejatele peaks aga see ajalooline ütetus vastumeelt olema, et püssitikkude abil iga lollpea valitseda võib. Meie valitsused ei tohiks eneste kohta seda öelda lasta, ja ma ei ütle ka seda, vaid tuletan ainult meelde. Seda ei ole üksi Cavour vaid ka Bismarck öelnud ja nende meeste sõnu võib küll meelde tuletada. (J. Teemant, põl: Kui Teie muis asjus ka Bismarck'i tähelepaneksite?) Härra Teemant, ma soovitsin ka Teile Bismarck'i patriootlikku ausust. (K. Ast, stp: Küll ütles raskelt!) Meie

kuulsime, et siseministerium tulevat uue seadusega, mis heakorra ja julgeoleku paremale alusele peab seadma. Ka selle seaduse puhul oleks pidanud härra Riigivanemal midagi öelda olema. Loodan, et kui härra Riigivanem nende läbirääkimiste puhul sõna võtab, siis ta ka valitsuse seisukoha ja arvamisid selles asjas avaldab.

Meil valitsetakse, nagu tähendatud, rahvast sõjaseaduse ja kindralkubeneri võimu abil, aga ühel hoobil kirjutatakse, et meie siseminister oma kõrvalametis agarasti tegev olevat ja teatavate rahvakihtide meeli ärritavat. Selles suunas näib mulle, et niisugune kõrvalamet ministri ametiga ei sobi, ja et Riigivanem nüüd kõigepealt selle uue heakorraseaduse, mis küll veel ei maksa, oma kabineti suunas maksuma paneks. See ei ole kellegi heakord, kui minister ajalehes teisi inimesi nõnda õrritab, et meelevärvus selles suunas koguni meie ridadeni ulatub.

Riigi välispoliitika ja sõjaväe alal sisaldab Riigivanema teadaanne õige kauge ulatusega väiteid. Nimelt, et on kaitseväge juhtiva koosseisu kutselisele ettevalmistusele uus alus pandud vastavalt meie aja ja olukorra kõrgetele nõuetele, ma kordan neid viimaseid sõnu veel kord, vastavalt meie aja ja olukorra kõrgetele nõuetele; ja on lubatud krediitide alusel asutud lennuväe ülesehitamisele. Kahtlemata on need krediidid lubatud.

Selle küsimuse juures tekkis mul iseseisune tunne, nagu harrastaks meie valitsus ja avalikkus teatud kahepaiksust. 1919. aastal asutati rahvasteliit, ja meie olime väga rõõmsad, kui meie rahvasteliidu liikmeks saime. Rahvasteliit asutati selleks, et rahu kindlustada, sest rahvasteliit ja ta organid, mis meilgi olemas, peavad oma ülesandeks rahu kasuliku tööd teha. Ja meie saadame oma saadikud iga aasta rahvasteliidu koosolekutest osa võtma, see tähendab, meie võtame osa ühe rahvusvahelise asutuse koosolekutest, kes rahu kasuks peab töötama. Ja kuna meie mehed praegu alles sealt tagasi tulemata, kuulutab Riigivanem, et meie juhtiva sõjaväe või kaitseväge koosseisu kutselisele ettevalmistusele uus alus pandud, vastavalt meie aja ja olukorra kõrgetele nõuetele. Mina arvan, härra Riigivanem, et meie aja ja olukorra kõrged nõuded on rahunõuded, rahu aated, aga Teie sõnadest kostab vastu midagi hoopis muud.

Olgugi et „lubatud krediitide alusel“ asutatakse lennuväe ülesehitamisele, siis tahetakse sellega ometi öelda, et meie lennuvägi praegu nii armetus seisukorras on, et teda nagu olemaski ei ole, vaid ta tuleb alles üles ehitada. Kui neid sõnu näiteks Vilhelm II oleks öelnud, ja tema ütles sarnaseid sõnu

sageli, siis oleks neile teistsugune kaal antud ja väga hädaohtlik kaal. Meie Riigivanema sõnadel õnneks sarnast kaalu ei ole. Aga oma kodus on neilgi oma kaal. Meie kuuleme ja leiame neist sõnadest, et meil nii väga rahuaadete eest ei hoolitseta, neid ei levitata, kuid rõhutatakse, et meie kaitseväge kutseline alus kõvendada tuleb. Kutseline alus—see tähendab, meie kaitseväge juhtivatel meestel ei ole siis elus muud ülesannet ega muud elukutset, kui sõjapidamise oskus, sõjapidamise õppimine ja õpetamine. Võib olla, et nendestki sõnadest, mis härra Riigivanem nende seaduseelnõude pealkirjade ettelugemisel sõna-sõnalt ütles, väljaspool teatud järeldused tehakse, millele teatud mõõgatärin vastuseks võib olla. Ma arvan, et meil iga aus inimene selles asjas meie kõigiga ühes arvamises on, et Eesti oma kaitsevägega ka siis, kui ta juhtivad jõud tõepoolest nõnda nimetatud uue elukutse alusele seatakse, ja meie oma õhulaevandust hakkame üles ehitama, kedagi heidutada ei mõtle. On enesestki arusaadav, et see õige lapsik ennustus ja nii öelda enesepaisutamine on, kui meie tahaksime teisi ütleva või uskuma panna, et meie, olgu meie univorm nii tähniline või tärniline kui see iganes on, ja meie ülesastumine nii suurepärase kui tahes, oma rahva arvu juures, mis vähe üle miljoni ulatub, hoobeldes teistele öelda tahaksime:—vaadake, siin oleme meie! Teiste rahvaste vastu, kelle arv kaugelt üle saja miljoni ja teisel ligi saja miljoni ulatub, meie sellesarnased kavatsused ometi ei ulatu. Ja sellepärast oligi minul ja mu sõpradel ning teistel rahusõpradel juba algul sooviks, et Eesti riik erapooletuna rahu elada võiks. Ning meil olid lootused, et rahvasteliit meile rahu niisama kindlustaks, nagu tunnustatud erapooletus seda oleks kindlustada võinud.

Aga meie nihkume ise sellelt aluselt ära, ja sellepärast on minu ja minu parteisõprade arvamine, et meil tuleks rohkem rahuaadete levitamise tegemist teha, ja et ka meie esindajatel Genfis nõnda esineda ei tuleks, nagu „Vaba Maa“ karikatuur näitas, vaid et meie seal teistega ühises rinnas või reas saaksime ka rahvasteliitu sel'e poolest reformeerida, et temale rohkem rahu kindlustamise tahte ilmet anda. Ja sellepärast loodan, et kui need seadused meile siia arutamisele jõuavad, et meie siis nende arutamise ja vastuvõtmise puhul sellest oma järeldused teeme ja mitte nõnda sellele ei vaata, kui ma Riigivanema sõnadest arvasin kuulma või välja lugema pidavat.

Härra Riigivanem tähendas oma erakorralises teadaandes ka seda, et meie kaitseväs

on teenistuseaeg ühe aasta peale viidud, lühendatud. See on igatahes asi, mille üle ka laiemad ringkonnad rõõmu tunnevad, ja selle juurde köidaksin ma lootuse, et see lühendus veel viimne lühendus ei ole, vaid et meil tulevikus ja õige pea võimalus on teenistuseaega veelgi lühendada. Sellejuures tuleb aga ka teisi asjaolusid silmas pidada ja meelde tuletada, et meil teenistuseaja lühendamiseks veel kõik nii ei ole, nagu olema peaks. Ma tuletan meelde härra Riigivanemale, sõjaministrile ja Riigikogu liikmetele, et väga paljud meie rahva emadest suure kurvastusega sellele vaatavad, kuidas nende pojad kasarmust haigetena tagasi tulevad. Meil on väga palju juhte teada, kuidas ema oma poja, keda ta on kaksikümmend aastat kasvatanud, kelle peale ta kui oma silmatera peale vaatab, nüüd tiisikusehaigena tagasi saab. Neid olusid, millest see haiguste levimine tingitud, tuleb parandada; missugused need on, missuguse paranduse alla kuuluvad, selleks on meil asjatundjaid sõjaväes olemas, ja nad peaksid oma ülesandeid tõsisemalt võtma. Mis aga umbes sama või veel kurvemat keelt kõnelevad, on enesetapmised meie kaitseväes. (Sõjaminister N. Reek: Nagu igalpool.) Et need nähtused igalpool ette tulevad, ega need sellepärast meil vabandatavad ei ole! Ja meie peame eriti oma kodus selle vastu võitlema. (Sõjaminister N. Reek: Ega ma seda ei ütle.) Need on kui avalikud appihüüded ja pealekaebamised, mida meie tähelepanemata ei või jätta.

Kui meie praeguse valitsuse välispoliitika peale vaatame, siis tuleb meie riigi 10. aastapäev meelde, kus meie vahekord suure naaberriigi Saksamaaga teatava müksusai... (K. Ast, stp: See rebane tahtis näidata hambaid.) ja mille läbi meie välispoliitika vanker selle riigi suunas mõneks ajaks niiöelda rööpast välja sattus. (Vahelhüüe: See ei olnud härra Rebase süü.) Õnneks läks korda vankrit jälle rööpasse tagasi upitada. Aga nüüd tuleb laulupidu, ja härra Rebane, meie vahva välisminister tunneb, et ta tunnike on tulnud ja ta sõhvab ka oma hoobi ära. Selle hoobiga haavas ta eriliselt ka meie sõpru, ja sellest on kõige suurem kahju. Meil oli Saksamaal, Berliinis sõpru, kes mõisade tasuküsimuses, kaubalepingu sõlmimises ja teistes meile soodsates asjades meiega sümpatiseerisid sel kombel, et nad ajakirjanduses meie huvides kirju avaldasid, mida meie heameelega nägime. Selle sõhvaku tõttu tundsid aga need inimesed — meil võõrsil olles — end nõnda haavatud olema, et nad peaaegu hõlmad vöö vahele panna ja ära minna taht-

sid. Seda nad õnneks siiski ei teinud, aga igatahes jäi neile meie välisministrist õige halb maik suhu. Peab ütleva, et ses suunas härra Tõnisson'i valitsuse käsi just kõige paremini ei ole käinud. — Ma tuletan nende kaubalepingute sõlmimise juures, millest härra Riigivanem seaduste pealkirjade ettelugemisel kõneles, ka Eesti-Läti tolliuniooni meelde. Meie ajakirjandus kirjutab juba mitu aastat, et jälle on üks järjekorraline kokkutulemine ministrite ja komisjoni esimeeste vahel j.n.e. j.n.e. Aga kui ma ei eksi, seekord härra Riigivanem ei nimetanud tolliuniooni üldse ja võibolla oli see õige, sest kui meie oma ja Läti õhkkonda ses suunas tähelepanelikult vaatame ja hindame, siis peab tõepoolest küsima, kus meie seisame, miks meie selles asjas sammugi edasi ei jõua? See annab mõelda. Mõisade tasuküsimusest, mis meie rahva meeli ärevil hoiab, ei lausunud härra Riigivanem ka sõnagi, sest sellekohast seaduse pealkirja ei olnud ette lugeda. See huvitaks aga niihästi Riigikogu liikmeid kui ka rahva suuremaid hulki, missuguses seisukorras see küsimus praegu on. Igatahes väärrib see seda, et sellest Riigikogu kõnetoolilt selgitamiseks öeldakse seda, mis öelda on. Ma pean kahjuks ütleva, et ma Berliinis sealsete parteisõpradega kokku sattudes jälle nagu sütele sattusin.

Minu sealsed parteisõbrad teadsid asjust kõnelda, millised niisugused on, et häbipuna palgesse ajavad. Seal kõneldakse: „mis Teie räägite, mis mõisnikud? Seal on Teie omad inimesed väga kõrgetel kohtadel, kes sellest rohkem huvitatud on. Seal on „Silva“ ja teised niisugused asutused, kes metsaga spekullevivad ja kellel oma kombinatsioonid junkrutega on... Missuguse seisukoha peame meie võtma? Meie võtaksime heameelega selle seisukoha, mis Eestile kasulik, Teie peate aga ise selles ees käima.“ (K. Ast, stp: Kumma poole kummardus tuleks teha selle jutuhul?)

Ühtlasi sellega nimetaksin ma, mulle tuleb meelde Shweits, härra Teemant, ja seal, Bernis, nägin suurt gipsist valatud teokuju, peaaegu ulatus siia laeni. Tigu on see, kelle kohta öeldakse, et ta aeglaselt liigub ja tuuakse teda nende asjade võrdluseks, mis ruttu peaksid minema, ometi väga aeglaselt edasi liiguvad ja sellepärast öeldakse teosammude kohta, et nad lühikesed on, — tuuakse tigu aegluse pildiks. Berni naised olid ka teo oma poliitiliste õiguste kangus liikumise pildiks toonud, ja nüüd tuli mulle meelde, kui ma kauba- ja konsulaarlepingute, samuti Eesti ja Läti tolliuniooni edasijõudmisele mõtlesin, see suur tigu. Meie kaubalepingutel on ka

lühikesed teojalad. Ometi on need asjad meil nii eriliselt tähtsad. Meie riik on üle kümne aasta vana, aga ei ole veel maksuma pandud tarvilikke kaubalepinguid, konsulaarlepinguid, missugused näiteks Saksa naal elavatele eestlastele kasulikud oleksid. Mulle kõneldi Berliinis ühest teenijatüdrukust, eestlasest, kes oli sinna läinud ja koha saanud. Kui selgus, et ta välismaalane, eestlane, siis tuldi ja öeldi, et siin peaks sakslane tööd tegema. Suurte sekelduste ja ühe sealse poliitseinimese vastutulekul ja vastutusel oli võimalik, et see noor neiu Berliini tööle võis jääda. Saksamaal on palju eestlasi ja neil oleks riikidevahelisest konsulaarlepingust suur kasu. Meil aga ei ole seni sinnamaani jõutud. (K. Ast, stp: Ja meie saadik Berliinis, tema sööb ikka ainult lõunat!) Sellest ei või ma jutustada. (A. Tupits, põl: Noh, see oli vist Pariisis?) Noh, Pariisis ollakse vastutulelikum. Mina meie saadiku juures Berliinis lõunal ei käinud, küll teavad minu kaaslased sellest jutustada. (K. Päts, põl: Ta sööb lõunat teine päev vähem.) (Segased vahelhüüded.) Mis ühe vanema härraga, Jürgenstein'iga Berliinis olnud, seda on juhtunud ühel teisel nooremal härral Roomas. Nõnda võib siis oletada, et Eesti saadikud mitte ainult Berliinis lahkusevisad ei ole.

Minule näib, et kaubalepingute ja konsulaarlepingute sõlmimine on palju tähtsam kui kurjategijate väljavahetamise leping Hollandiga või ükskõik missuguse riigiga, olgu et ka neil oma tähtsus ei puudu.

Vabariigi Valitsuse majandusepolitiika sunnib mind juba sellepärast kõnelema, et praegune Riigivanem härra Tõnisson ometi teatavasti see härra on, kes majandusepoliitikuna niihästi riigi majandusnõukogus kui ka mujal, näiteks möödunud aastal 6. detsembri koosolekul Valges saalis, väga kaasakiskuvalt ja väga paljuütlevalt on kõnelenud. Ma tuletan meelde, kuidas härra Tõnisson riigi majandusnõukogus väljavaadetest kõneles, mis meil lähemas tulevikus võimalikud pidid olema ja kuidas meie näiteks aiasaadusi Soome ja Rootsi saata pidime võima. Ja möödunud aastal, kui siin Valges saalis koosolek oli, kuipalju seal kõneldi võimalustest, kuidas võib meie majandust tõsta ja tööpuuduse vastu võidelda. Kui need põhimõtted ära kuulati, siis asutati komisjonid, ja need komisjonid töötavad nii vägevalt, et neist midagi kuulda ei ole.

6. detsembri koosolekul oli kõne all tööpuuduse vastu võitlemine, ja nüüd oleme meie ajajärku jõudnud, kus töötatööliste arv jälle päev-päevalt kasvab. Aga kui küsime,

missugused abinõud on Vabariigi Valitsus selle vastu tarvitusele võtnud ja missugustele seisukohtadele on Vabariigi Valitsus jõudnud, siis ei tea me sellest midagi öelda peale selle lühikese sõnumi, mis ajalehtedes ilmus, et komisjonid on tööle hakanud. Vähemalt mina ei ole midagi muud silmanud. Ja kui tegelikkudele sammudele vaatame, mis tööpuuduse vastu võitlemiseks tarvilikud, siis ei näe meie midagi. On kirjutatud, et mitu sada töötatöölist tööd võiks saada ehituseletulevate raudteede juures. Teiselt poolt on öeldud, et teedeminister või see teedeehitamise asutus, 13. ministerium niisugune on... (K. Ast, stp: Direktsooni nime all!) Nimetame teda siis ka siin direktsooniks. Raudteede ehitusedirektsoon kavatab töötatööliste raudteede juurde tööle võtta, see on, see direktsoon kavatab vaeseid inimesi, kes tööpuuduse pärast nalja all kannatavad, endale odava palgaga tööle võtta, selle palgaga, mis teatavate otsuste või määruste põhjal töötatöölistele hädaabitööde puhul makstakse.

(K. Ast, stp: Sellekohased kõigesuurema tööpuuduse kannatajad on seal juba kohad saanud 70.000 sendiga kuus.) Kas nad on tollipeavalitsused? (K. Ast, stp: Teie rääkisite vist direktsoonist?) See on ka üks „direktsoon“.

Praegu on, ma ei tea kas juba lõpukorral, mida ajalehed nimetavad „tollipanamaks.“ Selle panama puhul või nende pahede vastu võitlemisel on meie valitsus, kas muidu väga madalate palkade poolt on, selle leiduse teinud, et nende pahede vastu võitlemiseks on üks abinõu ja see on — kõrgemate tolliametnikkude palkade tõstmine. Et tollipanama juures vähe peatuda, tuletame meelde, et väga kaua aega mööda ei ole, vist alles viimase eelarve arutamise puhul, kus tollivalitsuses teatavad suured summad jaotamisele tulid. Kuidas need summad sisse olid tulnud, ei ole siin nõnda tähtis. Igatahes oli seal suurte summadega tegemist, mis kõrgemate ametnikkude vahel ära jaotati, mis kõrgemate tolliametnikkude tavalikku palka märksa tõstsid. Nüüd on aga meie valitsus leidnud, et nende härrade palku tuleb veel tõsta. Ma sooviksin, et meie valitsus eriti ka Eesti tööliste suunas sellele seisukohale asuks. See oleks paratamata tarvilik. Meie esindajad on Genfis, Brüsselis, Genuas, jumal teab kus, majandusekonverentsidel käinud, seal tarku jutuaajamisi ja resolutsioone kuulnud ja vastu võtta aidanud. Neist kõlab muu seas sagedasti ka seda välja, et vaja on igas riigis siseturu ostujõudu tõsta, siseturgu laiendada. Siseturu ostujõu tõstmiseks ja selle

laiendamiseks on paratamatu, möödapääsematu inimeste sissetulekute tõstmine. Kuna Eestis kaugelt, nagu ka teistes riikides lugu on, töötavad rahvahulgad enamuses, siis tuleks kõigepealt nende sissetuleku tõstmisele mõelda. Meie oleme sellest ennemgi kõneldud ja näidanud, et niisugusel oludel, nagu Eestis valitsevad, kus töölisliikumine nõrk, ja sellepärast tööline ise palku tõsta ei suuda, sest et töövõistlus liiga suur, on valitsusel ülesandeks ja eriti modernil valitsusel, eriti rahvuslikkudel riigimeestel, niisugune riigivalitsus peaks esijoones tööliste sissetulekuid suurendada aitama. Seda peaks riigivalitsus tegema, ja ta võiks seda teha kõigepealt tõstes palku riigiettevõtetes, mille tõttu ka eraettevõtted oleksid sunnitud palku tõstma. Kuid meie ei näe palkade tõstmist ega tahet selleks. See vaade, mis ma näitasin raudtee ehitustööliste palkade suunas, valitseb igas suunas. Meie valitsus talitab selles suunas nagu sarkerdaja poodnik. Ma ei taha piimakaupe meest ega vanakraamikaupmeest turul haavata, aga meie valitsus on ikka niisugusena talitanud. Mida vähema palgaga saab ta tööjõudu, seda parem. See on meie valitsuse tegelik majandusetarkus.

Ma tuletan meelde suvist pikka trükitööliste palgavõitlust. Mida tegid meie valitsus, meie riiklikud asutused? Kui meie riiklik valitsus oleks jäänud erapooletuks, siis oleks võinud sellega veel kuidagi leppida. Nad aga katsusid suruda tööliste palgavõitlust, eesotsas riigi trükikoda. See sündis meie valitsuse heatahtlikul kaastundel. Meie valitsus arvas, et trükitööliste palgavõitlusel on eriti kasulik meie rahvamajandusele ja riigile, kui töölisel võimalikult vähem palka saavad, võimalikult odavamata tasu eest tööd teevad ja kui ka trükitööliste ühispalgaleping langeb.

Ma tuletan meelde härra Teemandi valitsuse aega, nõndanimetatud tööliste palkade „tõstmisega“. See oli nagu kometimäng. Töölised ei saanud palgakõrgendust, vähemalt need suured hulgad mitte, kelle palgad kõige madalamad olid, nagu kiutööstuse töölised. Nad sattusid veel viletsamasse seisukorda, kui millised nad ennegi juba olid. Kui me majandusepolitika edenemisele teiselt seisukohalt vaatame, ja — näiteks — meelde tuletame välislaenu tegemise aega, kus kõneldi ja kirjutati palju sellest, et see laen paratamata tarvilik olla meie tööstuse tõstmiseks. Meie tööstus pidi selle laenu tõttu tõusma ja ka tööpuudust vähendama või hoopis kaotama. Nüüd on sellest üle kahe aasta möödunud, aga kas on see laen meie tööstusele uut, nähtavat jõudu andnud? Mina küll seda öelda ei või. Nimelt ei näe meie,

et tööliste palgad tõusnud või töötatööliste hulgad vähenenud oleksid. Ei ole tööliste palgad tõusnud ega ole töötatööliste hulgad vähenenud. Elustatud tööstuses aga oleksid palgad kõrgemad ja tööpuudus vähem. Meil kõneldi ja kõneldakse külmanud laenudest. Nähtavasti on ka välislaen külmanud laenude kuidagiviisi elus hoidmiseks kasutatud, nende külmanud laenude elus hoidmiseks, milliseid veel maha kirjutada ja kustutada ei taheta. Meie teame suuri ettevõtteid, kes enne on laiutanud ja praegugi laiutavad, kellele asjatundvad isikud nõu on andnud, et nad peaksid osa ettevõtetest ära müüma. Mõne ettevõtte käsi käib praegu halvemini kui välislaenu tegemise aegu. Aga ettevõtted laiutavad endist viisi ja ootavad uusi laene.

Kõneldi ka põllumajanduse toetamisest. Et raha selleks on antud, selle juures ma ei kahtle. Ma ei ütle ka, et raha siin õigesse kohta ei ole saadetud. Kui meie põllumajandus rohkem karjapidamise peale areneb, võib see tööpuuduse vastu teataval määral võitluseabinõuks olla, sest need põllumajapidamised, seda peame ka meie tunnustama, kes endid karjapidamise alusele üle viinud, need ei saa talveks tööjõudu lahti lasta, vaid peavad talvel samapalju tööjõudu pidama kui suvel. Sellepärast on tervitatav, kui see laen põllumajanduse kaudu meie rahvamajandusele kasuks tuleb. Meile öeldakse aga, ja seda öeldakse sagedamini kui õigus, et meie riik on põllumajanduse riik. Kahtlemata loetakse umbes pool Eesti riigi elanikkudest niisugusteks, kes põllumajandusega, kui mitte alaliselt, siis ometi ajutiselt põllutööga tege mist teevad, kuna aga teist poolt, kes põllumajandusega tegevuses ei ole, ei saa ometi salata. Nii kahju kui see ka on, peame tunnustama, et meie põllumajandus, nagu näeme maamajandamise raamatutest, ei anna suuremat kasu kui 3,4%. See ei ole 4%-gi. Ja siin peame ütleva, et meie põllumajandus riigi aluseks väga nõrk on. Juhtumisi lugesin ma „Kaja“, kus jällegi seda rõhutatatakse, et maa, külad, põllumehed on riik, linnad mitte. Kõne oli seal rahalisest laenust, mida linnad enestele vajalikuks peavad ja mida nad riigi kindlustusel tahaksid võtta. Seal avaldatakse riigi kindlustusest kõneldes nõnda, et ainult maa, s. o. põlduhariv rahvaosa on riik, linnad ise ei ole — „Kaja“ kirjutaja arvates — osa sellest riigist, kes laenu kindlustama peaks. Niisugused on meie vaated riigi peale.

Riigi oma põllumajanduse peale vaadates, riigimõisade sissetulekuid hinnates paistab meile silma, et ka siin suurtest kasudest juttu ei või olla. Viimasel ajal oli ajalehtedes kir-

jutusi — mul on praegu „Postimees“ nr. 265 ees — kus näidatakse missugused ülesanded riigimõisa majapidamistel on. Siin näidatakse ka seda, et 20 mõisast on 13 mõisat kasu toonud, ainult 7 ei ole kasu toonud. Aga kasu õige hindamise juures oleks olnud paratamata tarvilik teada, kui suuri nende mõisade kapitali väärtus on, sest ainult siis saame teada, kui kõrge protsendini kasu ulatub. Ma kardan, et inimesed, kes sellest asjast kirjutanud, ei tahtnud kapitali summat nimetada, sest siis oleks iga lugeja võinud välja rehkendada ja näha, et kasuprotsent hirmus väike on. Iseenesest mõista, et need mõtted, mis „Postimehes“ avaldatakse, et riigi mõisa majapidamises on ülesandeid, mida rahalises suhtes väljendada ei või, suurelt osalt õiged on. Aga sellest hoolimata näeme ometi, et meie riigi mõisamajapidamine sedavõrt kasutoov ei näi olevat, kui see olema peaks. Võib olla, kui valitsejale palka juurde makstaks, siis läheks seegi asi ehk paremini, nagu seda tollivalitsuse suunas loodetakse. Aga seda ei ole me veel valitsuse ringkondadest kuulnud ega ka ajakirjandusest lugenud. (O. Gustavson, stp: Ka siin tõstatatakse valitsejatele palka.) Noh, siis on asi käimas. Kui nõnda sünnib, ega siis riik kaua kahju ei saa. Mis ühel pool, see on tööliste vähem maksetakse, maksetakse teisel pool, see on valitsejatele juurde, ja summa jääb samaks. Asi on siis ka siin kurb küllalt.

Hoolimata välislaenust vaagub meie rahvamajandus hinge, eriti tööstus. Peab küsima: kas valitsus siin midagi teha ei saa? Mina kuulun nende kulka, kes küll teavad, et meie talve suveks ega suvist tööaega pikemaks venitada ei saa. Meie peame arvestama teatavate tingimustega, ja need näivad meie maakohta halvad olema — viljaikaldus, saagivähesus, kliima j.n.e. Aga ometi on kahtlemata õige, et valitsus siingi palju teha võib. Valitsusel on näiteks võimalik siseturgu laiendada, siseturu ostujõudu suurendada. Nimetan siinjuures ka meie korteriviletsust. Palun andeks, et ma seda jälle pean nimetama, kuid see on ikkagi üks pahe, mille vastu moderni riigi valitsused peavad võitlema. Ma vist ei eksi öeldes, et härra Riigivanem ka meie riiki moderniks riigiks nimetas, olgugi et seda sõna paljundatud paberitel leida ei ole. Moderni riigi ülesannete hulka kuulub ka rahva elukorterite eest hoolitsemine, sest ei või elada niisugustes korterites, mis tervislikult ja moraalselt rahvast kurnavad. Kahtlemata on viletsad korterid üheks põhjuseks, mis rahva juurdekasvule halba mõju avaldamata ei jäta, eriti ka selles suhtes, mis rahva tervisesse ja kõlblusse

puutub. Moderni riigi ülesanne on selle eest hoolt kanda, et rahvas ka elukorterite poolest parematesse oludesse tõusta võiks. Mis on aga meil selle poolest sündinud? Mitte midagi! Need laenusummad, mis siin minu ja minu rühma poolt välja pressitud, aastate vältel välja nurutud, kus rahaminister ei tea mispärast vähem vastutulelikum oli, nende summadega ei olnud võimalik korterikitsikust lahendada. Kui meie valitsused selle küsimuse tähtsusest aru oleksid saanud, siis oleksid nad pidanud vähemalt selle üle selgitust muretsema, missuguse ulatusega meil korteriviletsus on. Seda ei ole ükski valitsus meil teinud. Ka härra Tõnisson'i valitsus mitte, kes ometi juba ligi aasta ametis on. Mitte kuskilt poolt ei ole näiteks meie statistikabüroole ülesandeks tehtud, et ta välja arvestaks, kas meil tõesti korteriviletsus on, ja kui on, siis missuguses ulatuses. Teistes maades tehakse niisuguseid väljaarvamisi, katsutakse neid tegeliku eluga vastastikku seada ja tunnistusi leida, mis üht või teist peavad tõendama. Meil ei ole seda tehtud. See on üks punkt, mis sellest kõneleb, et meie valitsustel sellest põlevast küsimusest tarvilikku arusaamist ja hoolimist ei ole. Eriti pean, kahju on seda teha, härra Tõnisson'ile seda ütlemale. Pean iseloomustama seda rühmade ja erakondade tonti, mis meie kodanlikus ajakirjanduses ja kodanlikus ilmas küll suureks on puhutud, kuna kõige tähtsamad järeldused tegemata jäetakse. Just see tont ongi, mis ka härra Tõnisson'il neid samme astuda ja neid vaateid avaldada ei luba, mida ta oma parema teadmise järgi arvatavasti tegema peaks. Sest oma elukogemustele ja oma tarkusele põhjendades ei tohiks niisugusel mehel, nagu härra Riigivanem, teadmata olla, et meil üldine korteriviletsus valitseb. Aga kui Üüriseadus ja muud sellesarnased seadused küsimuse all olid, siis hääletas härra Tõnisson'i erakond nende vastu. Mispärast? Sellepärast, et erakonnal hääli vaja on? Kui valimised tulevad, siis mõtleb erakond kõigepealt, kes siis meie poolt hääletab, kui me majaoomaniku vastu oleme, siis ei hääleta nad rahvaerakonna poolt. Tähendab, peab majaoomanikkudele meeltemööda püüdma olla. Ja selleks et hääli saada, ohverdatakse kõige kõrgemad ideaalid.

Kuidas oleks võimalik korterikriisi lahendamiseks siseturgu ja selle ostujõudu laiendada? Kui meie sellele vajadusele, mis meil korterite järele olemas, kui meie sellele järele püüda tahaksime, siis oleks meil niihästi maal kui linnades rohkesti tööd. Inimesed, kes praegu tööta, leiaksid siis tööd. Ehitustöölised, kes oma alalt pagenud, sest et tööd

leida ei olnud, tuleksid jälle oma ameti juurde tagasi. Nad ise ja nende perekonnad saa sid jälle elamisvõimalusi, palgad tõuseksid ja rahva ostujõud tõuseks. Meie vabrikud üks kõik mis alal võiksid oma saadusi rohkem müüa kui praegu, ja selle kõrval oleks meil see ideaalne tulu, millest ma juba kõnelesin, et meie rahvas niihästi keha kui vaimu, hinge kui liha poolest tervemaks saaks, ja et ühtlasi sellega rahva juurdekasv tõuseks. Meie ei või seda oletada, et Eesti rahva vähene juurdekasv ta iseloomust oleneb. Meie näeme, et teistel rahvastel, kes sellel samal laiusekraadil ja umbes samades oludes elavad kui meie, kellel ainult paremad majanduslikud ja korteriolud on, et neil on juurdekasv suurem. Meid aga ähvardab väljasuremine. Just härra Tõnisson, kellel ometi Eesti rahva elus ja rahvuslikus ideoloogias omad teened on, peaks selle peale mõtlema ja end selles juhtida laskma. Aga meie valitsus ei ole seda seni teinud, ja ma kahtlen, et ta seda minu tähelepanu juhtimise järgi tegema hakkab.

Mina tahan lõpuks veel üht asja puudutada, mis ka näitab, kuipalju meie valitsus ja meie valitsused riigi huvidest ja tööstuse edenemisest hoolivad. Ja see on see küsimus, mida ka Riigivanem paratamata oleks puudutama pidanud, see on Narva kose küsimus, Kreenholmi vabriku küsimus. Pean jällegi seda alla kriipsutama, et just härra Tõnisson'il Narva kose kasutamise mõtte liikumapanemises oma teened on. Teda on siin ja seal, ka minu parteisõprade juures sellepärast naeruks teha püütud, aga ma ei leia, et see õige oleks.

Just selles näeme riigimehe tarkust, kui ta kaugemale ette näeb ja teoks teha püüab, mis paratamata kasulikuks arenema peab. Viimasel ajal on ühe inseneri poolt jällegi kord lagedale toodud see arvamine, et Narva koske või seda jõujaama ehitada ei või, sest meil ei ole selle jõu tarvitajaid. Ma ei ole insener, aga igal inseneril peaks ka teada olema, et niisuguste jõuallikate käimapanemisel ometi vabrikuid juba varem kohal olla ei võinud, vaid need hiljem, jõuallika töötamisel tekkinud ja tekiavad. Sest ei või ju ette kujutada, et ühelgi kapitalistil oleks mõtet Narva kose kaldale või sinna ligidale vabrikut ehitada, lootuses, et kui jõujaam kord käima hakkab, siis vabriku käima paneb. Ei, asi on ümberpöördukt. Kui odav jõud olemas, siis hakatakse seda tarvitama. Seda, arvan ma, võib härra Tõnisson'i teenena öelda, et ta eriti seda külge on rõhutanud. Aga nüüd on asi sedavõrt sassi läinud, et meie enam ei tea, kumb on pahem, kumb parem käsi. See asi hoiab suuremaid rahvahulki juba

kauemat aega ärevuses, ja sellepärast panema väga imeks, et Vabariigi Valitsus tarvilikuks ei leidnud, et Riigivanem oma erakorralises teadaandes seda oleks puudutanud. Sest Narva kose küsimus ja see, missugusesse olekusse see praegu jõudnud, näitab, kui saamatult, haledalt meil riiklikke asju aetakse. (K. Ast, stp: Imelik — seal on ikka üks tagamõte.) Ah, ma ei taha seda imelikku nime sellega ühenduses tarvitada, et selle nime pärast sünnib imelikke asju — seal peab ikkagi teine põhjus olema kui nimi. Selle asja juures ei taha enam pettumuse tundest lahti saada. Meil on aastate viisi sellest kõneldud. Juba 1923. a., kui ma ei eksi, tegi härra Pätsi valitsus otsuseks, eeltöid selleks tegema hakata, et Narva koske riiklikult kasutada. Ja neid eeltöid hakati tegema, miljonid kulutati nende peale, asjatundjad mehed pandi ametisse, kes plaanid ja kavad välja töötasid, ilmus ettevõtjaid, kes tahtmist näitasid, et seda kose jõudu kasutama hakata. Nüüd tuleb aga välja, et meil seda koske ei olegi, see on kellegi teise päralt, ehk kui meil kosk seaduse põhjal kasutada, me selle jõudu ometi ei saa ilma maata kasutada. Maad meil aga enam ei ole. Joala mõis riigistati teiste mõisadega ühes, see oli siis kord riigi omanduses, ja valitsus arvas, et selle otsuse täideviimiseks, mis 1923. a. tehti, takistusi ei ole. Nüüd aga tuli ilmsiks asjaolu, et ühe Maaseaduse muutmise ja täiendamise seadusega said Kreenholmi vabriku omanikud õiguse Joala mõisa maadest selle osa tagasi saada, mis vabrikul vaja. Vabariigi Valitsus nimetas nõndanimetatud ministrite komitee, kolme ministri komitee, kelle ülesandeks oli seda küsimust lahendada. See komitee tuli imelikul viisil otsusele, et Kreenholmi vabrik kogu Joala mõisa maad vajab. Ministriabi härra Imelik... (L. Raudkepp, krst: Ka Imelik!) — see on sama Imelik — oli nimelt välja rehkendanud, et vabriku direktoritel, inseneridel, meistritel, poolmeistritel ja töölistel oleks vaja niipalju karjamaad lehmade, lammaste ja vaesematel kitsede karjatamiseks... (J. Vain, stp: Lammastuleb jälle päevakorrale!) et kogu Joala mõisa maa selleks ära kulub. Ja selle härra Imeliku väga imelik plaan leidis komisjoni juures niisugust hindamist, et komisjon ütles, Kreenholm saab Joala maa tagasi! Nüüd keerleb asi selle ümber. Ajakirjandus on seda puudutanud ja küsinud, kas see nõndanimetatud ministrite komitee mitte rohkem Kreenholmi aktsionäride huve silmas ei pidanud, ja kas komisjoni liikmed endised või tulevased vabriku juriskonsuldid ei ole, ja kas mõni ministriabi seal direktori kohta ei looda? Siin

on võimalik kõiksugu ettekujutusi teha. Tekib küsimine, kuidas see tuleb, et omanduseõigus, mis 1923. aastal üsna selge oli, nüüd küsitavaks on saanud? Tuleb nõnda välja, et valitsus juba läbirääkimisi pidanud kose kasutamise üle, koguni eellepinguid teinud, aga üks asi, nimelt omandus, mille kohta neid lepinguid teha oleks võinud, on kadunud.

Ma pean härra Riigivanemale ühe küsimise ette panema. Võibolla, võib sellele vastata härra Teemant, aga teda pole siin. Nimetati nõندانimetatud ministrite komitee, kolm ministrit. Seadused on öeldud: „Kreenholmi puuvilla-, Narva kalevi- ja lina-, Vana-Vändra klaasi-, Kohila paberi- ja Eidapere klaasivabrikule, Tamsalu lubja- ja Loksa telliskivitehasele tagasiantava maa-ala suuruse määrab põllutööminister kokkuleppel rahaja kaubandus-tööstusministritega, kuid mitte rohkem, kui neil ettevõtetel praegu kasutada.“ Ja märkused: „Tagasiandmisele ei kuulu kosed, ühes vastava maa-alaga, mis riigile tarvilikud riigimajanduse seisukohalt, ning iseseisvad väikemaa- ja -majapidamised.“ (O. Gustavson, stp: Komisjoni arvates ei ole need maa-alad riigile tarvilikud.) See'p see on, et komisjon arvab selle maa tarviliku olevat lammaste, lehmade ja kitsede karjamaaks Kreenholmi vabrikule.

Ma küsin härra Riigivanemalt, kas selle komisjoni mainitud otsus on seaduslik? Kas ta on talitanud seaduslikult? Või on need otsused, mis komisjon teinud, niisugused, mis kohus ümber lükkama peab? Mina eeldan, et kohus need otsused nimelt ümber lükkab riigi kasuks, sellepärast, et seaduses on ette nähtud ministrite komitee, aga mitte ministri abide oma! Ministriabidel ei ole seaduse järgi mingisugust otsustamise õigust. Nad võivad küll osa võtta läbirääkimistest, nõupidamistest, kuid mitte otsustamisest ministrite asemel. Sellepärast on väga huvitav teada, missugune on härra Riigivanema seisukoht selles küsimuses, kas on veel võimalik väljapääs, ja kas saab valitsus seda teha, või peame ootama kedagi teist, nagu Ristija Johannes ütles: „Kas oled sina see, või peame kedagi teist ootama?“ Ma võiksin öelda, et meil „see teine“ juba silmapiirile kerkimas on, kes kaebuse annab kohtusse ja nõuab, et ministrite komitee otsus, kus tegelikult otsustas kaasa ministriabi, tühistataks. (K. Päts, põl: Üks minister teeb otsuse.) Ta peab aga kokku leppima kahe teisega! — Aga nagu ma kuulen, ja ma arvan, et selle saladuse siin välja paisata võib, on härra Hünerson'i poolt nii piigitud ja torgitud põllutööminister oma viimase otsuse

juures vähemusse jäänud, ja komitee otsus ei ole olnud ühehääleline, vaid komitee enamus otsus põllutööministri vastu!

See asi on küll sedavõrt kirju ja segiaetud, et härra Riigivanem juba esmaspäeval siin oleks pidanud seletust andma, ilma et seda oleks vaja olnud eriti puudutada minu või minu parteisõprade poolt.

Riigivanem J. Tõnisson: Austatud Riigikogu liikmed! Rkl. Martna kõnet jälgides pean kohe rõhutama, et siin nähtavasti tegemist on põhjaliku arusaamatusega selle kohta, mida on Vabariigi Valitsus oma erakorralise teadaandega tahtnud, ja teiselt poolt, kuidas seda erakorralist teadaannet härra Martna poolt käsitati. Härra Martna kõnest käis läbi see oletus, et Riigivanem ei ole nimetanud kõike, mida sealtpoolt oodanud üks või teine. Kuid ma pean rõhutama, et Vabariigi Valitsusel ei olnud sugugi tahtmiseks esineda Riigikogu istungjärgu avamise puhul mingisuguse deklaratsiooniga. Ajakirjanduses on küll seda väidet enne erakorralise teadaande esitamist kaalutud ja arutatud, aga ega see ei saa ometi Vabariigi Valitsust kohustada, et ta just seda teeks, mida ajakirjandus või teised temalt oleksid oodanud. Vabariigi Valitsus on esinenud erakorralise teadaandega selles mõttes, et Riigikogu kokkustumisel tarvis on Vabariigi Valitsuse poolt ära-tähendada, missuguseid seaduseelnõusid ja seaduseandlikke algatusi tema poolt oodata on, mille käsitamisel siis Riigikogu algusest peale saaks juba oma teatava seisukoha töö korralduse poolest võtta. Meil on tarvidus olnud just selle poolest kokku kõnelda, et meie oma tööd valitsuses kui ka Riigikogus saaksime võimalikult edukaks teha, nagu seda erakorralises teadaandes rõhutatud. Meil on, võib olla, ühel või teisel väga palju soove. Kui neid tahaksime valada niisugusesse erakorralisse teadaandesse, siis jääks Vabariigi Valitsuse otsekohene püüd erakorralisest teadaandest kõrvale. Sellepärast arvan mina, et kui meie ei käsita seda erakorralist teadaannet Vabariigi Valitsuse seisukohalt, vaid teistelt vaatekohtadelt, siis võime meie palju kõnelda, aga meie kõned lähevad sellest erakorralisest teadaandest kõrvale ja ei taba neid püüdeid ja tahteid, mis selle erakorralise teadaande esitamisel on olnud. Võib olla arvaksid ühed või teised Riigikogu liikmed, võib olla ka rühmad, et Vabariigi Valitsus ei ole õieti talitanud. Selle üle võidakse vaielda, kuid ei ole vist rkl. härra Martna kuidagi tõestanud, et see püüd Vabariigi Valitsuse poolt oleks asjatu või ülearune olnud. Tema ei ole selle vastu vaielnud. Seepärast

arvan mina, et siin ei saa vist ka süüks anda, kui Vabariigi Valitsus on just tahtnud oma seaduseandlikke algatusi esitada.

Kokku võttes on sellejuures algatatud mõtet, et töörohkuse peale vaadates tuleks seaduseandlikku tööd selle poolest võimalikult otstarbekohaselt korraldada, et nende seaduste arutamisel lühikese aja peale vaadates Riigikogu komisjonides ei hakataks senist meetodit käsitada.

Kui see lähtekoht arvesse võetakse, siis peab vististi sellega päri oldama, et Riigikogu liikmed saavad küll oma nõudmisi ja soove ette tuua selle kohta, mis Vabariigi Valitsus peaks vahest oma tegevuse ja oma püüete kohta ütleva, aga seda ei saa süüks panna, et see tegemata on jäänud erakorralise teadaande esitamise puhul.

Kui aga rkl. härra Martna oli siin üksikuid küsimusi riivanud, mis valitsuse tegevusest eriti peaksid silma puutama, siis kasutan juhust, et selgitamiseks mõnda üksikut tähtsat küsimust puudutada, ilma et ma tahaksin siin eriliselt polemiseerima hakata.

Kui rkl. härra Martna kõneleb meie kaitseisukorra seaduse algatamisest, siis oletab ta, et selle seaduseelnõuga katsutakse jäädvustada sõjaseisukorda meie riigis, sellepärast, et meie riigi tegelased pärit on tsaariajast. See ei ole kuidagi iseloomustav meie tegelaste kohta. Sest Eesti vabariigi ajal sündinud tegelased ei ole veel saanud endid avaldada... (K. Päts, põl: Nad on natuke noored.) Jah, natuke noored. Ja vaevalt võidakse meid sellega iseloomustama hakata, et meile tsaristlikku hingeolu võidakse ette heita.

Siin peab teisi seisukohti olema, mispärast kaitseisukorda võimalikuks ja tarvilikuks peetakse. Pean rõhutama, et Vabariigi Valitsus ei ole mingisuguse juhusliku hingeolu seisukohalt talitanud, kui ta kaitseisukorra seaduse on tarvilikuks tunnustanud. (M. Martna, stp: Alateadlikult — unbetusst.) Ma ei taha öelda, et alateadvus tähtsusetu oleks inimeste otsuste ja tegutsemise juures. On teada, et see inimese elus isegi suuremat osa etendab. Kui aga siin on sarnane otsus võetud, siis ei ole seda alateadlikult tehtud, vaid on täie arusaamisega ja meie üldisest riiklikust seisukohast välja minnes selle kavatsuse juurde asunud.

Riigikogus on enam kui üks kord rõhutatud, et meil sõjaseisukord ja erakorraline seisukord maksmas on veneaegse seaduse järgi. On rõhutatud, et see enam meie ajale ja olukorrale ei vasta, on rõhutatud, et kaitseisukorra kohta peaks seadus kujundatama vastavalt meie põhiseadusele. Selle vastu ei ole keegi vaieldnud. Kui Vabariigi

Valitsus nüüd selle nõude rahuldamiseks on seaduseelnõu esitamise otsuseks teinud, siis ma arvan, et siit kaugemaid järeldusi teha ei ole veel mingisugust põhjust. Kas üldse kaitseisukorda tarvis oleks, sellest ometi ei maksa vist kõnelda praegusel korral. Ja oleks vist ülearune nõuda, et Riigivanem seda algatust nimetades oleks pidanud kõiksugused kaalutlused selle küsimuse kohta esitama. Peab aga ütleva, et siin püssitääkide abil valitsemisest ei või juttugi olla. Mis meie kõneleme niisugustest asjadest, mida olemas ei ole! (M. Martna, stp: Kuidas Teie seda siis nimetate, härra Riigivanem, kui on võimalik inimeste üle 12 tunni jooksul kohut mõista ja surma saata!) See ei ole kaitseisukorra seaduse pärast nõnda. Kui meie tarvitseme oma riikliku julgeoleku ja kindlustuse seisukohalt mõnikord rutulikult tegutseda, siis ei ole võimalik öelda, et see kuidagi viisi püssitääkide abil valitsemist tähendaks. Meie teame, et sõjaseisukord maksab ainult Tallinnas ja piiriäärsetes maaribades. Võib olla, et tulevased valitsused esinevad Riigikogule ettepanekuga pikendada veel sõjaseisukorda. (M. Martna, stp: Aga kas Teie teeksite seda või mitte?) Nii südameid ja neere läbi katsuda oleks raske! (Naer.) Siin peaks otsustama tõesti olukorra ja nõuete kohaselt. Kui Riigikogu peab selle küsimuse üle otsust tegema, siis peab tookordne valitsuse esindaja need motiivid ette tooma, mis on tarvis esitada valitsuse seisukohalt. Kui nüüd ei tooda kõike motiive ette, siis ei tähenda see veel, et ei osata seda teha, vaid sagedasti on motiivid kõik teada ja meil ei oleks väljapoole tarvis ühtepuhku neist motiividest kõnelda. Kui ei taheta oma silmi kinni pigistada, siis vist ka opositsioon ei saa tunnustamata jätta, et meil väga palju asjalikke ja tõelikke motiive on, et ennast igaks juhaks kindlustada. (A. Rei, stp: Ühtki asjalikku motiivi ei olnud!)

Lähema mineviku nähtused ja praeguse olukorra kogemused tunnustavad, et meil on tarvis siin ette vaadata, selle asemel, et tagantjärele kahetseda.

Mis puutub Vana-Kariste kurvasse sündmusse, siis on teada, et seal sõjaseadus maksev ei ole. (M. Martna, stp: Kas tuleks seal maksta panna?) Selle küsimuse lahendamiseks ei ole praegu võimalik öelda midagi, sest siis tulevad ette tuua need motiivid, mis selle kavatsuse täideviimisel on, kui seda nõuab opositsioon. Neid motiive ma ei näe. (Vahelhüüded pahemalt poolt.) Kui opositsioonil on küllaldaselt

motiive, siis võib ta neid avalikult ette tuua või vähemalt mõista anda, aga ma ei ole siin motiividest midagi kuulnud. (J. Voiman'i, stp vahelhüüe.) Siis on meil mõlemil seisukoht kindel, et sellest ei maksa palju kõnelda.

Mis sellesse puutub, et meie kaitseväge korraldamisele on uus alus pandud vastavalt meie aja ja olukorra kõrgetele nõuetele, siis ei saa sellest seletada sarnaseid sihte, nagu seda on teinud härra rkl. Martna.

Kui ta seletab, kuidas ta lootused rahvasteliidu peale on sihitud selles mõttes, et iseäraliku kindlustatud erapooletuseta võib Eesti riik rahvasteliidule tugeses enast julgena tunda, siis ei ole meie oma kodukaitset korraldades rahvasteliidu põhimõtte vastaselt tegutsenud. Meie oleme puhtsüdamlikult kõiki rahu alalhoidmise mõtteõhutusil igal ajal toetada katsunud.

Kas aga ei ole küllalt selgelt välja paistnud rahvasteliidu katsetest desarmeerimise ja rahuaate maksmapanemise ajal, et need, kes on erakorralises seisukorras oma rahvusliku julgeoleku kaitseks, tohivad tarvilikult tegutseda. Regionaal kokkuleppeid tehtigi selleks, oma avalikku julgeolekut kindlustada. Kui meie ise endid ei kindlustaks, vaid lootust tahaksime panna ainult teistele, kas siis meie olukorras, nagu see meil kõigil teada, tõesti mõeldav oleks, et meie sellega rahvasteliidu liikme kohuseid õieti täidaksime. Kui meie ise eneste eest ja oma rahvusliku julgeoleku eest midagi ei teeks, vaid hakkaksime nõudma, et rahvasteliit ja ta liikmed meie eest hoolitseksid! Kui meie sellejuures oma jõu arvesse võtame, katsume oma kaitseväge niisuguse ülesande täitmise kõrgusele viia, et oma väiksele arvule vaatamata siiski saaks ka avaliku julgeoleku heaks tarvilikku teha, kas see siis ei ole otsekohene kohuse-täitmine! Kui meie oma kaitseväge kohuse-täite-võimet peaksime tõstma, kas see tähendab siis kuidagi rahuaate vastu minekut? Kas kellelegi võib meelde tulla, et kui meie oma kaitseväge võimist tõstame, siis kohe kellelegi tahaksime kallale minna, kuidagi kaasa aidata, et Kellogg'i pakti mõtte vastaselt kellelegi hoogu anda. Meie oleme otsekohe Kellogg'i paktiga ühinemise põhimõttelikult otsuseks teinud. Ligemad korraldused on tarvilikud, et seda ühinemist lõplikult vormuleerida. Meie ei ole aga kuulnud Kellogg'i pakti allakirjutajatelt, et omaabi avaliku julgeoleku kaitseks peab ära jääma. Kas see siis tõesti lapselik katse on, kui meie oma avaliku julgeolekut sel teel kaitseme! Eksitus oleks, kui univormide küsimused katsutakse kõrvu seada, liiati veel sarnastada meie riigikaitse

ülesannete täitmisega. Ei ole kellelegi meelde tulnud univormidega edvistama hakata. Käesoleva valitsuse päevil on otsustatud, et esindusemunder, mille pärast Riigikogus palju on kõneldud, peab ära jääma. Sõjaminister on sõjanõukogu heakskiitmisel läbi viinud põhimõtte, et meie kaitseväelased nende väikese palku arvesse võttes ja meie eelarve piire silmas pidades ei või iseäralist esindusemunderit kanda, vaid harilik munder täidab esindusemunderi aset, misjuures ainul vöö võib teha vahet lihtsa tööülikonna ja esinduseülikonna vahel. Kas võidakse siis siin üldse sellest kõnelema hakata, nagu aetaks taga mingisugust edvistust, mis riigile kalliks läheb maksma? (M. Martna, stp: Ma rääkisin siin ainult munderist ja kindral Laidoner'i ütelse järgi „vihmaussidest“.) Kui kindral Laidoner'i arvamine ette tuuakse, siis võiks kuulda, mille poolest tema arvamine lahku läheb. Kui ta arvamine lahku läheb valitsuse arvamisest, siis kõigele lugupidamisele vaatamata, mis mul härra kindral Laidoner'i vastu on, ei saa ta arvamine olla meile sundivaks, kui see nõuaks teist seisukohta, kui meil on. (M. Martna, stp: See on väga vastuvõetav veksel tulevikule peale.) Vaadake, ma pean ütlema, et see oletus, mis rkl. Martna'l nähtavasti selles asjas on, ei vasta tegelikkudele oludele, vaid siin on tegemist teiste asjadega. Sellelt seisukohalt pean ütlema, et kui härra Martna ütles, et üheaastase teenistuseaja maksmapanek teda rahuldab, tema aga veel nõuaks, et seda teenistuseaega veel vähendataks, siis ma pean ütlema, et kui see võimalik oleks, oleks see väga armas, aga meie oleme praeguses valitsuses väga palju pidanud pead murdma, eriti sõjaminister, et üldse läbi viia üheaastanegi teenistus. (M. Martna, stp: Härra Tõnisson ütles ükskord: ja miks ei peaks meie pead murdma?) Ega ma ei karda peamurdmist. Muraksin heameelega, kui tõsine asi kaalul on, ka nüüd pead. Ega ma sellepärast ei hädalda. Konstateerin aga tõsisaja, et sõjaministerium on katsunud teha kõik, et seda suurt ülesannet, mis valitsus enda peale võtnud, läbi viia. Et see kerge oleks, seda ei või öelda. (K. Päts, põl: Ja et ta odav oleks, ei saa ka öelda.) Seda ma ei taha käsitada hakata; ma ei taha härra sõjaministrile ette jõuda. Sest tema võib seda siin ise pärast käsitada. Võin ainult rõhutada, et kaitseväge eelarve ei tõuse selle uuenduse tagajärjel, vaid meie oleme endale sihiks seadnud, et meie selle suure uuenduse läbi viime ilma kulude tõst-

miseta. (M. Martna, stp: Kas pidid tõusma?) Jah, esialgu oleks võinud tõusta väga palju, kui oleks tõesti tahetud teenistuseaega nii läbi viia, et seal oleks vahikord j.n.e. endist viisi edasi kestnud. Neid küsimusi on aga saadud lahendada teisiti, ja meie oleme saanud selle suure reformi nii läbi viia, et sõjaminister on kinni pidanud endisest lubadusest, mille järgi meie pidime oma lennuväge välja arendades sellele kulutama rohkem, ilma et meil kaitseväge üldine eelarve tõuseks.

Siin peab tähendama, et see nii kõrvalise tähtsusega asi ei ole, kui meie oma lennuväge katsume, nagu erakorralises teadaandes öeldud, tõsisemalt üles ehitada. Kas ta olemas ja kuipalju teda olemas, sellest ei hakka ma kõnelema. Et see aga meie rahva julgeoleku seisukohalt äärmiselt tähtis, et meie selle kavatsuse, mille Riigikogu heaks kiitnud, läbi viime, see on küllalt selge. Seda on juba siis küllalt selgitatud, kui Riigikogus vastavat seaduseelnõu arutati. (Vahelhüüded pahemalt poolt.) Võib olla, et nüüd suuremad strateegid tulevad ja selle asja ümber otsustavad, aga siamaani on näha, et meie asjatundjad peavad lennuväge üheks paremaks abinõuks meie riigi julgeolekut kaitsta. (Vahelhüüded pahemalt poolt.) Peame ikkagi sellega arvestama, mis asjatundjate poolt tarvilikuks peetakse. Neid algatusi, mis mõnelt poolt ex tempore tulevad, ei saa valitsus oma tegevuse aluseks seada. Kui vast riigikaitse komisjonis mõne Riigikogu liikme poolt, kes seal istub, seda küsimust puudutada, siis saaksime ehk sel alal kaugemale, ilma et oleksime sunnitud seda küsimust siin avalikult arutama.

Mis puutub meie välispolitikasse, siis on rkl. härra Martna kõnelnud „müksudest“, mida aga valitsus praeguses koosseisus andnud ei ole. (M. Martna, stp: Kas Rebane pole valitsuse liige?) Ma ei tea, missuguseid mükse on härra Rebane 24. veebruari puhul kellelegi andnud. (K. Ast, stp: Aga laulupeo ajal?) Lauupeo „müksud“ on niisugused olnud, et enne seda oli küsimuse all, kuidas saaks Saksamaaga kaubalepingut sõlmima hakata. Ei saadud Saksamaa esindajatega sellepärast ühise laua taha istuda, et seal olid kindlad nõudmised 1924. aastast saadik: enne lahendamist Saksamaa kodanikkude mõisade tasu asi, ja alles siis saab kaubalepingut arutama hakata.

Praeguse välisministri ametipidamise kestusel oleme meie, kas just „müksude“ tõttu, seda ma ei ütle, aga igatahes nende sammude tõttu, mis praeguse valitsuse ajal astunud,

niikaugele jõudnud, et meil on käimas kaubalepingu läbirääkimised Saksamaaga... (J. Vain, stp: Poksiministeeriumiks peaks välisministeeriumi ümber ristima.) Kui vahest üksikutel Riigikogu liikmetel on mõte endid selle poolest arendama hakata ja selleks endale tarviliku areeni välispolitika alal tahavad asutada, siis võivad nad vastava kavatsusega valitsuse poole esitatava ministeeriumide ümberkorraldamise seaduse puhul esineda ja võivad siis omale teatava areeni muretseda, aga praegusel valitsusel ei ole seda tarvidust mitte.

Kui meie oma välispolitika arenemist tahame tõsiselt hinnata, siis meie ei saa sellega edasi, kui meie ühe või teise ajalehe artiklite eeskujul ühele või teisele valitsusliikmele või ka valitsusele mõne „müksu“ katsuksime anda. (M. Martna, stp: Riigivanema ajaleht ja teiste valitsevate rühmade ajalehed, need on ju valitsuse hääletorud!) Mis sellest siis järgneb? (M. Martna, stp: Sellest järgneb see, et kui meie valitsuse häält ei kuule, siis peame valitsuse ajalehtedest seda tähele panema.) Valitsus on püüdnud alati suuremate aktsioonide puhul informeerida Riigikogu välispolitika alal väliskomisjoni kaudu ja on ka esinenud Riigikogus. (M. Martna, stp: Seal meie kuuleme ja näeme ainult seda, mis härra minister meid kuulda ja näha tahab lasta.) Kuipalju ta nüüd peab seda näitama, mida ta näidata ei taha, seda ei saa ette kirjutada, aga siis on ju teiste asi selgust nõutada nende asjade kohta, mis tarvilikud. Pean aga ütlema, et teosammudest hoolimata on meie kaubalepingute sõlmimine just viimasel aastal väga palju edasi läinud. Ja kui teie vaatate järele valitsuse erakorralisest teadaandest, siis näete, et seal on väga palju praegu käimas eeltöid kaubalepingute sõlmimiseks. Mis puutub Eesti-Saksa kaubalepingusse, siis on seal, nagu öeldud, nende eelkäivate raskuste kõrvaldamise järele juba saadud läbirääkimistele asuda, ja meil ei ole põhjust öelda, et seal nüüd sugugi edasi ei saada. Sealjuures on aga väga tähtis, et meil välispolitika alal oleks ühtlane üldine võitluserind.

Ja et meil suurte maade eeskujul, kes välispolitika alal väga edukalt tegutsenud, niisugusele alale ei kantaks rühmade ja erakondadevahelisi tülisid ega lahkuminekuid, vaid et meil siinkohal kellegi huvid lahku ei lähe. (M. Martna, stp: Härra Riigivanem, Teie ütlete seda oma

valitsuse liikmetele?) Kui avalik pean olema, siis ka opositsiooni esindajatele.

Nõnda siis, meie arvates ei ole näiteks ka Eesti-Läti kaubalepingu ja tolliuniooni eeltööde asjus praegune valitsus kuidagi viisi tegutsenud ainult koalitsiooni seisukohalt, või mõne koalitsiooni rühma seisukohalt, vaid siin on püütud tabada teatud ühist joont, mis kõigil peaks olema. Kui aga siiski seda joontpidi nii ruttu edasi ei saada, kui vast soovitakse, siis ei saa öelda, et siin halva tahtmise või suure saamatusega tegemist on, nagu seda vahest mõnes sõnas, mis siin öeldud, väljendatud.

Ei hakka ma väiksematest asjadest, üksikutest saatkondadest kõnelema. Et seal inimesed ka lõunat söövad, seda ei saaks halvaks kombeks võtta. (A. Oinas, stp: Saadikuga ei saada kokku.) Kui just lõunaajal minnakse, siis muidugi ei saa, kuid võib enne- või pärastlõunat minna. (M. Martna, stp: Kokkusaamist pärastlõunal ei ole.) See on tõesti välisministeeriumi poliitilise osakonna juhataja asi seda lahendada, ja meie ei peaks siin Riigikogus niisuguste väikeste asjade mahapurustamist suurtükiga käsile võtma.

Kui aga rkl. Martna kõneleb majandusepoliitika alal sellest, kuidas praegune valitsus praeguse Riigivanemaga midagi ei ole katsunud teha, siis tahaksin ma ometi tähelepanu juhtida sellele, et meil ei ole seisukord nii halb, nagu seda vahest on kujutanud rkl. Martna. Muu hulgas tähendas tema, et meil välislaenu tagajärjel ei ole olukord sugugi paranenud, ei ole välislaenu õieti kasutatud.

Peab tähendama, et Vabariigi Valitsus just praeguses koosseisus ametisse astumise ajal on pidanud välislaenuga ühenduses seisva rahareformi küsimuse läbiviimiseks kohe tegevusse astuma. (Pahemalt poolt: Kõigepealt tuli direktor valida.) Enne kui direktorit otsima sai hakata, tulid pikalaenu panga asi ja rahareformi asi läbi viia. Ja nagu teada, sündis see õige kiires korras ja võrdlemisi edukalt.

Võime öelda, et välislaenu kasutamine selle tagajärjel on võinud palju soodsamalt areneda. Et see arenemine ei ole ebasoodne meie majanduseelu seisukohalt, tunnistas Vabariigi Valitsuse komissari aruanne käesoleva aasta esimese poole kohta, mille järgi rahareformi tagajärjed osutusid meie rahvamajanduses rohkem kui rahuloldavateks.

Aruandest on näha, et „niipea kui rahareform otsustatud oli, hakkas rahamärkide tsirkulatsioon tunduvalt tõusma. Selle tsirkulatsiooni tõusu põhjuseks oli võrdlemisi suur välisvaluuta sissevool. Ei või ka kaht-

lust olla, et kasvanud tsirkulatsiooni põhjusi tuleb otsida valmistuse ja varade ringvoolu kasvamisest, sest kõik tunnused näitavad otsekohe suurenenud produktsioonile, millega kaasas käib suurenenud varade ringvool, osalt ka suurenenud tarvitus, ning loomulikult ka suurem rahamärkide tarvidus ringvoolus.“

Peale selle võib konstateerida laenude tõusu ühelt poolt, sest rahareform ei lahendanud üksi lühiajalise krediidi probleemi, vaid selle mõju on silmanähtav ka pikaajalise krediidi turul, ja teiselt poolt hoiusummade tõusu pankades ning kindla turu tekkimist meie väärtpaberitele.

Vabariigi Valitsuse 14. dets. 1927. a. deklaratsioonis on tähendatud, et maksustamise alal tuleb revideerida maksustuse aluseid ja korda ning arendada maksustust õigluse põhimõtte kohaselt, ühtlasi maksustuse süsteemi lihtsustades.

Sellekohaselt on Vabariigi Valitsus talitanud. Ei ole aga võimalik öelda, et need algatused, mis käesoleva aasta algusel tehtud meie töövõimaluste selgitamiseks ja leidmiseks, tagajärjetud olnud, nagu seda arvatakse. (K. Ast, stp: Kuresaares pidi isegi juba lööminguks minema.) See Kuresaare asi on ajakirjanduses selgitatud, aga kui tarvis oleks seda ligemalt selgitada, siis mis puutub minu osasse seal minul ei oleks seal midagi seletada, tagasi võtta ega parandada, — nõndasama nagu ma tegutsenud olen, tegutsen ka edaspidi. Asjakäik on näidanud, et see seisukoht on õige, sellepärast ei ole minul tarvis siin sellest rohkem kõnelda.

Mis puutub aga sellesse, nagu härra Martna tähendas, et Valges saalis toimepandud nõupidamisel mingisugust tagajärge ei olnud, siis on see ekslik. See nõupidamine pidi algust andma teatavatele algatustele töövõimaluste selgitamiseks, tööoskuse tõstmiseks ja töötahte elustamiseks. Selles mõttes asutati neli komisjoni üksikute ministeeriumide juurde. Need komisjonid pidid tööle hakkama edaspidi, siis kui ettevalmistusetööd tehtud. Haridusministeeriumi juures töötav komisjon on juba neli koosolekut pidanud, ja võib öelda, seal on teatavate töötulemusteni jõutud. Seal on selged seisukohad üles seatud, muu hulgas selle kohta, kuidas meil kutseoskuse levitamine ja süvendamine tuleb läbi viia, kuidas meil arusaamist tööoskuse tähtsusest laiendada ning missuguseid meetode selle omandamiseks tuleb leida. Komisjoni töödest on osa võtnud üksikud valitsuse esindajad, kui ka organisatsioonide esindajad. Sellejuures on selgunud, et teoreetiliselt ettevalmistatud inimeste ja tegevas elus töö-

tavate asjatundjate koostöö sel alal on väga tähtis olnud. Meil on põhjust arvata, et nende töötulemuste põhjal kavakindlalt sellel alal edasi minnakse. — Teistes ministeeriumides on eeltööd käimas, et komisjonidele, kui need kokku astuvad, juba kindlate kavatustega esineda. Kõik see töö ei ole silmapilgu nõuete rahuldamiseks, sest kõigile oli juba nõupidamisel selge, et tegemist on suure küsimusega, mille lahendamise juures tuleb töötada pikemat aega. Sellepärast arvan, võidakse küll polemiseerimiseks eriti ajakirjanduses kasutada seda, et ühe või teise komisjoni töö otsekohe tagajärgi ei ole andnud, aga kui tahetakse meie majandusliku elu tervendamiseks midagi ette võtta, siis ei saa nõuda, et see otsekohe hakkaks tagajärgi andma, ilma et oleks tarvilikku ettevalmistust.

Sellelt seisukohalt arvan, et meie raudteede ehitamise küsimuse lahendamine ei ole nii tähtsusetu tööpuuduse lahendamises, nagu seda võis oletada härra Martna sõnadest... (M. Martna, stp: Just vastuoksa. Minu seisukoht on see, et need töölised, kes raudteede ehitamisel tööd saavad, ei oleks töötatöölised, vaid kui töölised, kes oma teenitud palga saavad.) Valitsuses on enam kui üks kord neid küsimusi arutatud, ja meil on seisukohad sellepoolest selged, et meie ei katsi kunstlikult palku alla suruda, aga meil puudub täiesti võimalus sihilikult palku tõsta riigiettevõtetes, kui meie ei taha tõsta riigi eelarvet. Töö peab olema organiseeritud nii ja seda peab tehtama nii, et see oma viljakuse ja edukuse läbi kindlustab töötajatele tarviliku sissetuleku. Kui meie sellelt seisukohalt nüüd riigi tööstuseettevõtetes oleme katsunud palku reguleerida, siis on seda katsutud iseäranis töötulemuste ja tööedukuse põhjal ette võtta. Seal on aga sagedasti vaieldud selle vastu, et siis nagu ülekohut tehakse, kui antakse näiteks tükitöö pealt kõrgemat palka. Meil on ikka see ideoloogia kultiveerimist leidnud, et ainult palku iga hinna eest peab tõstma, aga meil peaks lähtekohaks olema, et meie peame nii tööd tegema, et rohkem väärtusi loome, ja siis ka rohkem saame. Kui sellelt seisukohalt tegutseme... (M. Martna, stp: See on täielikult härra Vestel'i seisukoht, mida meie juba mitu korda oleme kuulnud.) See ei ole härra Vestel'i autoriteetse seisukoha järgi väljendatud. Seda näeme praegusel ajal, kuidas Ameerikas ja Inglismaal natuke teine ideoloogia maksvusele tõuseb, kui Saksa marksistide vaate järgi vastu võetud, mis Vene ideoloogia kaudu siia

tulnud. (M. Martna, stp: Niipalju peaksite teadma, et marksism mitte sakslaste oma, vaid rahvusvaheline on.) See on päris... ma ei taha ligemalt öelda, mis see on... (M. Martna, stp: Jeesuse Kristuse rahva sugu, tahate öelda!) See on vihase Jehoova hingeolu seisukohalt väljendatud, kuidas seal klassivõitlust on osatud kultiveerida ja käsitada. See on aga just uudsetele rahvastele vastuvõtmatu. Sellepärast läheb lugu palju teismaks just seal, kus selle õpetuse järgi ei käida. Meie ei saa kohustust endi peale võtta, et peaksime riigiettevõtete töölisele igal juhul andma kõrgemat palka, teiselt poolt riigi eelarvet tasakaalus hoidma. Meie peame võimalikult suure edukusega töötama, kui meie tahame raudteid ehitada või teisi riigi tööstuseettevõtteid käimas hoida.

Meie oleme siiski teedeministeeriumi alal niikaugale saanud, et seal on, iseäranis ka talvisel ajal, töid antud niipalju, et riigi poolt vastuvõetud seaduste alusel tegutsedes on saadud korraldada töid nõnda, et töötuid võrdlemisi vähe on. Juba tööbörssi arvustik näitab, et meie olud palju normaalsemaks on muutunud, kui seda paari aasta eest näha võis. Meil on töövõimalusi nüüd rohkem ja töota inimesi ei leidu enam niipalju. See on selle läbi võimalikuks saanud, et töid on antud mitte hädaabitööde näol, mille juures ei vaadatud, kas need tarvilikud on, vaid on katsutud just neid töid anda, mis tarvilikud on. Ja see seisukoht on töövõimaluste muresemisel teedeministeeriumi alal läbi viidavate tööd juures ikka sihiks olnud... (J. Vain, stp: Kas see on ainult teedeministeeriumi alal võetud või üldiselt? Statistika räägib, et on vähenenud töövõimaluste kui ka tööliste arv.) Meil on tööstuseettevõtete arvu poolest vast tagasiminekuid olnud, ja on ka üksikutes tööliste liikides vähenemist olnud. Üldse on aga tõus olnud selle poolest, et on laiemaid töövõimalusi loodud nende seaduste alusel, mis Riigikogu heaks kiitnud.

Mis puutub trükiteöliste palgavõitluse ja valitsuse seisukohta sellel alal, siis on valitsus katsunud võimalikult erapooletuks jääda, isegi riigi trükikoja asjus ei ole katsutud peale suruda ühtki seisukohta, sest see oleks ka lubamatu olnud, kui riigivõimuga hakatakse streikidele vahele segama. (A. Rei, stp: Vähemalt oleks pidanud erapooletu olema, mitte aga ettevõtjatega ja trükiteösturitega nii vahvalt kaasa tõmbama.) Riigi trükikoda töötab eripõhikirjaga ja ta on oma

tööliste küsimuses autonoomne. Valitsus ei saa anda eeskirju, kui seda tahetakse võtta iseseisva ettevõtteks. (M. Martna, stp: Moderni riigi valitsus mõjub ka teiste abinõudega, näiteks krediidi andmisega.) Modern valitsus võib ikka ainult niipalju kaasa mõjuda, (Pahemalt poolt: Kuipalju tal head tahtmist.) kuipalju ei tule riigil kulusid enda peale võtta... (J. Vain, stp: Kui inimesed enneaegu ärakuluvad, kas see ei ole riigi kahi, ja kuidas siis eelarvega saab?—K. Ast, stp: Tööjõud variseb mõne aasta pärast kokku.) Tööjõu kokkuvarisemise esilekutsumiseks ei ole meil valitsus küll midagi tahtnud teha.

Mis puutub sellesse, nagu oleks Vabariigi Valitsus korteripoliitika alal hoolimata meie rahva kõlblistele kui ka tervishoidlikkudele nõudmistele vaadanud, siis on see küll eksitus. Meie oleme üüriseaduse küsimuses leidnud seisukoha Riigikogu poolt juba ette otsustatuna. Meie ei ole siin võinud teist suuna võtta, kui Riigikogu on omalt poolt juba tähendanud. (M. Martna, stp: Oh teie vaesed!) Meil ei ole ka põhjust teist suuna võtta sellepärast, et üüriseaduse kaotamise järele teistes linnades ja kitsendamise järele Tallinnas on korterite ehitus palju rohkem hoogu võtnud. Meil on ehitusegevus tõusnud ja korterite juurdetulek kasvanud. See vana ideoloogia, mille abil katsuti sõjaaegsete olude kohaselt korterite asja lahendada ühekülgsel üüriseaduse teel, ei ole sihi'le viinud. Kui meil teisi olusid ette tuuakse, siis peab silmas pidama, kuidas seal on asjad arenenud. (M. Martna, stp: Kus?) Ma ei taha kõnelema hakata Viini ja Austria probleemidest. (M. Martna, stp: Kõnelge ometi Pariisist, Londonist, Inglismaast, Prantsusmaast ja Belgiast, kui Teie neist oludest teate!) Ei tohi öelda, et ma niipalju teaksin, kui mõni teine teab. Kuid ma ikka mõnda teaksin vast ka. (M. Martna, stp: Kui Teie mõndagi teaksite, siis Teie ei võiks nii kõnelda.) Ütlen, kui meie tahaksime omalt poolt suuri pöörded luua riigi abil, siis küsime, mille abil tahab riik seda korda saata? Kust tahame need summad võtta, mida ei ole antud! (M. Martna, stp: Uurige ometi, kust teised maad need summad võtavad.) Teised maad on võtnud oma summad rahvusliku rikkuse tagavaradest. (M. Martna, stp: Aga Soome?) Just seal näeme, kuidas rahvamajandusliku tõusu päevil jätkub ehitusegevuse peale palju raha. (Vahelhüüe M. Martna, stp poolt.) See oleks umbes

„circulus viciosus“, kui tahetakse iseennast tuttipidi rabast välja tõmmata. See ei vii kaugele. Ehitusegevust kannab ikkagi kapitalijõud, mis rahvamajanduslikust arenemisest tõuseb. (Vahelhüüe M. Martna, stp poolt.) Kui nüüd siin allavajumisest jutt on, siis vist küll see üüriseaduse ideoloogia on põhja vajunud. Meil on muidu asi paranenud, näiteks selle poolest, et üüriseaduse ajal ei saanud renoveeritud kortereidki. Nüüd on näha siin palju paranemist tervishoidlikust küljest. Viinis on katsutud ehitusekapitali koguda erilise maksu abil. Kui kordaminekut on olnud esimestel aastatel, siis need kordaminekud kutsuvad teisel poolt esile vastukaalu. (Vahelhüüe pahemalt poolt.) Viinis on korterikriis veel suurem kui meil. (J. Vain, stp: Mitte ehituse pärast.) Sellepärast, et on tahetud korterikitsikust kaotada sihilikult, ilma et oleks arvesse võetud rahvamajanduslikke kandejõude. (M. Martna, stp: Ja-jah, kandejõud, see on Teil siin see lööksõna.)

Juhataja **R. Penno**: Ma palun härra Riigivanemat mitte segada.

Riigivanem **J. Tõnisson**: Mis puutub Narva koske, siis rõõmustan ma isiklikult väga nende põhimõtete väljenduste suhtes, mis härra rkl Martna ette toonud selle kohta, et Narva kose rahvamajanduslikku tähtsust hakatakse hindama.

Täieline eksitus on see, kui praegusele valitsusele ja Riigivanemale ette heidetakse Narva kose asja. Tuleb meele pidada, et Maaseaduse muutmise ja täiendamise seaduse põhjal on 9. detsembril, s. o. enne kui praegune Vabariigi Valitsus tegutsema hakkas, kolme ministri komisjon otsuse teinud, et need maad on suuremalt osalt võõrandamata. (Vahelhüüe pahemalt poolt: Kahe ministri... Aga uksehoidja!) Võib olla, uutes oludes hakkavad ka need kaasa rääkima, meie ajal ei pääse need juurde.

Siin on aluseks võetud seaduse määrused, ja endisel ega praegusel Vabariigi Valitsusel ei olnud võimalik seda parandada.

Nüüd oleme meie saanud nii kaugele, et küsimus on arutatud uuesti ministrite komisjonis ja on tehtud uus otsus. Selle uue otsuse järgi on antud riigile õigus Joala mõisa maadest tarbekorral maad saada.

Siin on ülearune üksikute asjade arutamine, mida võivad veel vastavad ministrid ligemalt selgitada. Tähendan ainult sellele, et siin ei ole midagi käest antud rohkem kui seda Riigikogu poolt vastuvõetud Maaseaduse muutmise ja täiendamise seadusega tehtud. (O. Gustavson, stp: Kas

te kuulete! Võtke, härra Riigivanem, see seadus kätte ja lugege läbi, siis näete, mis seal on.) Ei ole mul tarvis uuesti lugeda. Üten, siin ei ole midagi käest antud. (K. Ast, stp: Peale kose ja maa. — O. Gustavson, stp: Vabariik on ise alles!) Võin ainult niipalju tähendada, et Vabariigi Valitsusel on kavatsus Narva kose veejõu omandamise küsimuse ja kasutamise suhtes kindlustada riigile kõik võimalused ja esineda selle kohta eriseadusega. Ei ole põhjust karta kellelgi ega avalikul arvamisel, et Vabariigi Valitsus ta praeguses koosseisus võiks riigi õigusi kuidagiviisi käest anda, vaid kõik, mis tarvilik, sünnib, et oleksid riigile kindlustatud kose veejõu kasutamise võimalused. (J. Vain, stp: Härra Riigivanem, aga kui see, kes praegu omanikuks saab, teda koormab obligatsioonidega, kuidas seda siis riigile kindlustada saab?) Kuulge, mul ei ole praegu võimalik ega tahtmist neid asju siin arutama hakata. See on küsimus, mille kohta võivad vastavad ministrid, põllutöö- ja kohtuminister seletust anda kui tarvis. Arvan aga, et vaevalt saab Riigikogu seda küsimust tänapäeval või ligemal ajal vastava eelnõu arutamiseks lõplikult lahendada. Võin kindlasti öelda, et need jutud, nagu oleks Narva kose veejõu kasutamine käest antud, on liialdatud ja alusetud.

Sellepärast võin ainult öelda, et kui tahtakse Vabariigi Valitsuse erakorralise teadaande puhul kõnelda ühest või teisest küsimusest, mis kedagi huvitab, siis võidakse seda teha. Mina olen katsunud, ja ka Vabariigi Valitsuse teised esindajad katsuvad esineda tarbekorral seletustega, aga mitte selles mõttes, nagu oleks Vabariigi Valitsuse erakorraline teadaanne olnud puudulik, või selle täienduseks tarvis seletusi anda.

Kui meil kõneldakse sellest, kuidas Riigikogu nüüd esitada kavatsetavad seaduseelnõud tahab võimalikult edukalt arutamisele võtta, siis võidakse vahest ühtlasi kõnelda, kas veel ei ole mõnda asja esitamata jäetud, või ei ole kõrvale jäetud, mis tarvilik oleks esitada. Siis saaksin aru, et erakorralise teadaande täielikkuse või puudulikkuse üle kõneldes saaksime selle aine juurde jääda. Kui meie võtame aga sel puhul teised asjad arutamisele, siis neid on legion ja neis võib mitmesuguseid küsimusi ette tuua. On aga parem, kui meie piirdume selle ainega, mida taheti puudutada erakorralise teadaande esitamiseks.

Sellelt seisukohalt arvan, et oleks väga huvitav teada, kas siin on tarvis veel täien-

dada neid seadusandlikke kavatsusi, mis on esitatud, või on nende seaduste arutamise meetodi kohta teisi vaateid. Siis saaksime selle päevaküsimuse juurde jääda, ilma et meie väga laiali läheme.

Vaheaeg kl. 12.40 min. — kl. 13.10 min.

Põllutööminister O. Köster: Lugupeetud Riigikogu liikmed! Narva kose ja Narva veejõu kasutamise küsimus on sedavõrt laiaulatusliku ja riikliku tähtsusega küsimus, et imestada pole, kui seda küsimust on Riigikogus käsitatud, samuti ka ajakirjanduses. Kuna aga seda küsimust nii käsitatud ei ole, nagu see tegelikult on, siis on see vist tingitud vastavate andmete puudumisest. Minul oleks asja kohta järgmist seletada.

Maaseadusega võõrandati rüütlimõis Joala niipalju, kui see seisis väljaspool Narva linna administratiiv-piire, v. Riigikohtu adm. osak. toim. nr. 652 — 1922. a. Shahovskoi asjas. Kreenholmi vabrik oma ehitustega suuremas osas asub mitte Joala mõisa maal, vaid mitmel üksikul hüpoteegiüksusel, Kreenholmi saar, Kreenholm, Joala-Fall, Insel-Königsholm, Joachimsthal. Kosed on nende üksuste maade vahel ja suur kosk vastu üht niisugust üksust endise Eesti kubermangu poolel. Need üksikud hüpoteegiüksused on juba enne Maaseadust Narva linna administratiiv-piirides olnud, mis 1917. aasta suvel plebistsiidiga määratud ja millistes tookordsed linnavalimised peetud ning missugused piirid täitsa seaduslikuks arvata tulevad, nagu seda Riigikohus hiljemini mitu korda seletanud, v. Riigikohtu adm. os. toim. 5. II 26. a. Väike-Soldino asjas. Need maatükid ja saared seega Maaseadusega riigistatud polnud ja vabrikualune maa ega kosed samuti.

Idapoolse kaldamaa omanikkude, Narva kalevi- ja linaketramise ühingute vabrikud asuvad niisamuti maa-aladel, mis Narva linna administratiiv-piiridesse läinud 1917. aastal. Maaseaduse laiendamise seadus Narvataguse ja Petserimaa peale samuti neid vabriku maatükke ei võinud riigistada. Kalevi- ja linavabrikute ühingud on õigustatud nende omanduses olevaid kose idakaldal seisvaid hüpoteegiüksusi takistamata sisse kandma nende nimele kinnistuseraamatutesse, ja registresse, mis käesoleval ajal sissekandmisel nende maade, s. o. hüpoteegiüksuste kohta, mis Eesti külge Vene kubermangudest tulnud.

Maaseaduse muutmise seaduse nr. 2 põhjal Kreenholmi vabrikule riigistatud Joala mõisa maadest tarvilikkude maade tagasiandmise küsimuse otsustamisel ei saanud küsimus otsustamisele tulla ei koskede ega nende kaldamaade tagasiandmise kohta, sest õigusi,

mida riigile polnud võõrandatud, ei saanud riik tagasi anda: tagasiandmist võidi otsustada ainult maade kohta, mis rüülimõis Joalast Maaseadusega võõrandatud oli, s. o. väljaspool linna piire asuva maa kohta, mille piirides aga koski ei ole.

22. jaanuaril 1927. a. jõusse astunud Petserimaa ja Narvataguste maade kinnisvarade kinnistamise seaduse (RT 2 — 1927) alusel tekkis Narva linaketramise ja Narva kalevi manufaktuuri-ühingutel õigus oma kinnisvaru Eestis maksvusel oleva kinnistusesüsteemi järgi kinnistuseregistritesse sisse kanda lasta.

1927. a. septembrikuul on ühingud oma vastavad palved kinnistusekomisjonile avaldanud ja neile oma maade omanduseõigusi ja Narvajõe jõu kasutamise õigusi tõendavad dokumendid juurde lisanud.

2. ja 3. märtsil 1928. a. kohal, Narvas, toimetuste läbivaatamisel näib, et lina ja kalevi manufaktuuri-ühingutel oma maatükide kohta, millel asuvad vabrikute ehitused, on täisomanduse õigus, kuid ei paista olevat seda õigust Narvajõe veejõule, kuid on olemas küll Narvajõe veejõu kasutamise õigus.

18. juulil 1928. a. tegi Vabariigi Valitsus põllutöoministeeriumile kohuseks fiskuse huvide kaitsemise kinnisvarade kinnistamise korral Narvataga ja Petserimaal, mis piirduvad riigimaadega ja avalikkude veekogudega.

Et lina ja kalevi manufaktuuri-ühingute kinnisvarade sissekandmisel täiesti silmas peetaks kõik seaduslikud nõuded, ja et õiguste sissekandmine vabrikute maa-alade omanikude nimel ei sünniks rohkemal määral, kui õigusi neil olemas omandusedokumentide järgi ja maksvate seaduste põhjal — on põllutöoministeeriumi poolt protesteeritud Narvas, kinnistusekomisjoni osakonnas kinnistuseseaduses ettenähtud korras.

Narva manufaktuuri-ühingutelt jõesängi ja kose kui niisuguse võõrandamiseks 5. mai 1917. a. seaduse järgi seaduseandlikku akti ministeeriumi arvates pole vaja, kuid vaja on seaduseandlikus korras panna maksma kavandatava jõujaama kanali alg- ja lõpposa ja jaama enese alla tarvisminevate maade võõrandamise seadus, niisama on tarvis kokku leppida tasuküsimuses praeguse kosejõu kasutajatega, selle veejõu osa suhtes, millisest jõust nad ilma jääksid sel korral, kui Narvajõgi jõujaama ja kanali kaudu nende kinnisvaradelt ära juhitakse.

Juhuks, kui hüdroelektrijaama jaoks tarvismineva maa-ala võõrandamine seaduseandlikul teel peaks aset leidma, on ministrivahelise komisjoni poolt otsustatud Joala mõisa maa-alast kindlustada tarvilik maa-ala hüdroelektri jõujaama, kanali ja nende päraldiste alla. Selle maa ala suurus määratakse riigi-

maade planeerimise korras tarvilikkude andmete saamisel kaubandus-tööstusministeeriumilt.

L. Raudkepp (krst): Väga austatud Riigikogu liikmed! Kui tutvuda erakorralise teadaande sisuga, siis ei leia seal seda sihti, millega teadaanne härra Riigivanema poolt ette kant. Aga härra Riigivanem omas kõnes, mis kestis kümme korda niikaua kui erakorralise teadaande ettekandmine, andis nõu ja andis teatud sihi, mille vaatekohast seda teadaannet tuleks hinnata.

Härra Riigivanem andis nõu, nii nagu pehme käeliigutusega, härra Martnale, et ärgu nüüd tuldagu liiga palju kõnelema, ja surus kõneleja pehmele diivanile, et ei hakataks siin küsimusi liialt lahti rullima. Aga siis tekib küsimus: milleks siis üldse niisugune erakorraline teadaanne? Riigikogu kodukorras on ette nähtud, et erakorralise teadaandega esineb valitsus siis, kui on mingisugune erakorraline sündmus olnud. Aga kui seda sündmust ei ole, siis on kodukorras ette nähtud, et võib esineda ka aruannetega ja seletustega. Mina küll hindaksin seda erakorralist teadaannet osalt, kuigi väiksemalt osalt kui aruannet ja veel rohkem kui seletust.

Kui lehtede kaudu sai teatavaks, et Riigivanem esineb erakorralise teadaandega, siis mina mõtlesin, et tähendatakse selles teadaandes sellele erakordsele sündmusele, mis meil suve ja sügise jooksul aset leidnud, nimelt et vihmavalingud on meie põldudele liiga teinud. Aga sellest ei ole teadaandes öeldud ühtki sõna, vaid ainult mööda minnes ja kaudsel teel on seda kuulutatud. Aga sellest kõnelevad härrad põllumehed loodetavasti lähemalt.

Ometi ei saa nüüd piirduda ainult sellega, mis tähendatud erakorralises teadaandes, vaid tuleb laiemalt vaadata riigiasjadele, ja kahjuks mina ei saa härra Riigivanema nõuannet tähele panna, et jääda ainult nende seaduseelnõude piiridesse, mis teadaandes nimetatud, sest ikkagi nende seadustega on ühenduses palju nähtusi ja kuidas saab vaikides neist mööda minna?.. (Chr. Kaarna, tõer: Kas v a p i k ü s i m u s k a?) Ma paneksin lähemalt tähele ka neid seaduseelnõusid, mis nimetatud teadaandes, ja ühenduses sellega teatud olukordi meie riigis. Muidugi läheksin välja sellest seisukohast, nagu Vabariigi Valitsus seda seisukohta väljendas 15. detsembril, astudes ametisse, kui Riigivanem deklareeris: „riigi ja kiriku vahekorrd tuleb korraldada maksvate seaduste alusel, misjuures esilekerkivad võimalikud lahkiminekud lahendatakse seaduses ette-

nähtud korras, ja et ühistegevust ja seltskondlikku omaabi tahab Vabariigi Valitsus heasoovlikult toetada.“ Aga neile soovidele, mis meie rühm sel korral üles seadis, hoopis vastu ei tulnud. Oleks huvitav tähele panna, kuidas olud ajajooksul on arenenud, ja kas valitsus on asunud teisele seisukohale või oma seisukohta natukenegi muutnud, mis ju väga loomulik, sest tihti peale tuleb seisukohti muuta, iseäranis veel riigielus, või jääb Vabariigi Valitsus püsivalt, tahaksin öelda visalt selle seisukoha juurde, mis meile teada anti valitsuse deklaratsioonis. Välispolitika alal on praeguses deklaratsioonis ette nähtud kõiksugu kaubalepingute sõlmimisi ja ka muudatusi. Võiks isegi öelda, et teiste riikide ja rahvaste vastu ollakse nagu vastutulelikum ja püütakse muuta neid olukordi, milles raskusi paistab olevat, kuna meie samalt seisukohalt oma rahva suhtes seda just ei näe. Ma tooksin mõned faktid ette.

Ma lugesin suvel, kui härra Riigivanem oli käinud Rootsis, et see sõit ja külastamine olevat igapidi korda läinud. Sellele igatahes kristlased vastu ei vaidle, ja arusaadav, et kõik kristlased meie riigis tervitasid seda külaskäiku. Aga arusaamatuks jääb, kuidas võib valitsus ametlikult teada anda, et see külaskäik oli ette võetud kõigi rühmade nõusolekul. Oleks deklareeritud — kõigi koaleerivate rühmade nõusolekul, siis oleks sellest aru saadud, kuid seda ei nimetatud.

Igatahes Vabariigi Valitsuse poolt ei ole meie rühma poole pööratud, et teada saada meie seisukohta Rootsi külaskäigu suhtes. Nii ei vasta Vabariigi Valitsuse ametlik teadaanne tõeloludele. Kordan: kristliku rahvaerakonna rühma poole ei ole selles küsimuses pööratud, ei ole küsitud, kas meie sellega nõus oleme või mitte. Kahjuks pean seda konstateerima, et see meie süü ei ole, kui Vabariigi Valitsus siin nii ei ole toiminud, nagu ta sel juhul oleks pidanud toimima.

Üldse mis puutub välisministeeriumi asjadesse, siis on meil siin tegemist selle raskusega, et meid üldse ei lasta seal kaastööd teha. Kui ma praeguse Riigikogu kokkuastumisel sellest kõnelesin, et on ülekohtune, kui kõik rühmad ei ole esitatud väliskomisjonis, siis sellele ei reageeritud. Ei avaldatud ka, mis pärast seda ei tehta. Sellel võib teatud põhjus olla, aga igatahes õiglane see ei ole, kui Riigikogus on olemas rühmi, kes on paremas ja pahemas seisukorras. See ei ole demokraatlik ja õiglane. Luban avaldada oma rühma nimel protesti, et meid ei lasta kaasa töötada väliskomisjonis. Siis ei oleks sarnaseid arusaamatusi tekkinud, nagu nimetasin Riigivanema Rootsi külaskäigu suhtes.

(Chr. Kaarna, tões: Mis see valitsusesse puutub, kas see on valitsuse asi?) Kuulen vahelhüüdeid, et seda ei või valitsus teha. Muidugi ei öelnud ma seda ainult valitsuse aadressil, see käib just ka suuremate rühmade kohta. Kui Riigikogu esimees väljendas Riigikogu koosoleku avamisel, et rahva huve tuleb tähele panna ja üsna südamlikult kõneles sellest, kuidas valitseks õiglane ja soe süda rahvaesindajate hulgas, siis ei väljendanud Riigikogu esimees kõigi rühmade seisukohti, need olid ainult ilusad mõtted. Meie sooviks on, et need ka tõesti täide läheksid selles suunas, et tähtsamate komisjonide tööst võiksid võtta osa kõik Riigikogu rühmitused.

Siis nimetaksin veel üht, mis näitab, et Vabariigi Valitsus ei soovi asuda teisele seisukohale küsimusis, mis kuidagi viisi puudutavad kirikut. Ma nimetan fakti. Kui Rootsi peapiiskopp Natan Söderblom külastas Eestit, siis leiti niihästi välisministeeriumi kui ka härra Riigivanema poolt, et Rootsi peapiiskopil ei ole mingisugust tegemist Eesti luteriusu piiskopiga, mis teatavasti oli hoopis näkku meie kirikule (N a e r) . . . , seda enam, et nii nagu pärast kuulda oli, Rootsi peapiiskopp oleks heameelega näinud, et vastuvõtjate hulgas — ja vastuvõtt oli korraldatud välisministeeriumi poolt, — oleks olnud ka meie evangeeliumi luteri kiriku piiskopp. (O. Gustavson, stp: Kas see Kuke kodune asi ei ole?) Samuti on seal kutseid olnud koosviibimistele, ja Vabariigi Valitsuse juht on arvanud oma kohuseks täiesti ignoreerida Eesti luteriusu piiskoppi. See tuleb kinni naelutada. (Vahelhüüded pahemalt poolt.) See härra Riigivanema teguviis oli teatud hoopis näkku luteri kirikule. (K. Ast, stp: See osa tuleks piiskopi kirikus ette kanda.) (Vahelhüüde Th. Tallmeisteri, tões poolt.) Sellest tuleb järeldada, et nii nagu Vabariigi Valitsuse ametisse astumise ajal uus Vabariigi Valitsus deklareeris, et mingisugusest heatahtlikkusest ei või juttu olla riigi ja kiriku vahekorradades, et sellele seisukohale on püsivalt jäädud. (Vahelhüüded pahemalt poolt.)

On loomulik, et ka meie rühm erilist huvi tunneb nende konventsioonide vastu, mis tulevad väliskomisjonist, näiteks konventsioonid orjapidamise vastu võitlemise kohta ja muud konventsioonid, ja Riigikogu enamus, suured rühmad, kelle käes on otsuse andmine ja võim, ei taha lubada, kinni pidades ebademokraatlikust põhimõttest, kõigile rühmadele kaasa töötada komisjonis, kes seda soovivad. See igatahes demokraatlik ei ole.

(A. Anderkopp, tões: Kas Teie kirikus on demokraatia maksev? — Chr. Kaarna, tões: Miks Teie seda väliskomisjoni asja ära ei õiendanud, kui Teil oma välisminister oli.)

Mis puutub siseministeeriumi tegevusse ja seaduseelnõudesse, mis kavatsatud esitada, siis tuletaksin jälle meelde, et ka siin võimalik oleks esitada muutmissetepanekuid, nagu neid 7 seaduseelnõu seas on olemas, aga ka siin ei taheta seda teha, vaid tahetakse jääda härra Riigivanema deklaratsiooni põhjal sellele seisukohale, mida väljendati usuühingute seaduses, kus riik igatahes liiga kaugele on läinud ja tahab kaasa rääkida asjus, mis kuuluvad kogudustele ja kirikutele enestele. Siin nähtavasti ei soovita mingisuguseid muudatusi. Ka on raskusi tekkinud perekonnaseisu asjus ja ärevusse on ajanud kogudusi ringkiri, milles soovitakse teada saada, palju on raamatuid koguduste õpetajatele hoiule antud. Kogudused vaatavad neile raamatutele kui oma omandusele, need ei ole kellegi hoolde antud. Need raamatud on koguduste omad ja kardetakse, et selle ringkirjaga kogutakse teateid, kui see raamatute kogu on, mida tuleks ühe käeliigutusega, muidugi Vabariigi Valitsuse otsusel, kogudustelt ära võtta. Härra Riigivanem deklareeris detsembris, et kiriku suhtes tahetakse jääda maksvate seaduste alusele. Arusaadav, et sellest tuleb järeldada, et ka muudel aladel Vabariigi Valitsus tahab käia selle järgi. Kuid Vabariigi Valitsus ei ole seda teinud. Näiteks haridusministeeriumis ei ole käidud selle põhimõtte järgi. Kui Riigikogu oli suvepuhkusel viidi algkooli seaduse muutmise läbi mitte seaduseandlikus, vaid administratiiv-korras. Ma ei tahaks rääkida kõlbluseõpetuse vastu, mis selle õppekavaga läbi viiakse, ma olen vägagi selle poolt ja sooviksin, et seda oleks veel palju rohkem. Aga ometi oleks võidud leida teisi võimalusi, et täitsa seadusepärast läbi viia algkooli õppekavade muutmise. Nagu haridusministeerium vastavas seletuskirjas nimetab, on muutmise § 37-da alusel läbi viidud. Kuidagi ei saa sellest paragrahvist välja lugeda, et see annaks õiguse haridusministeeriumile võtta kavasse uusi aineid või neid sealt välja jätta. See paragrahv käib järgmiselt: „Õppeainete üldise laadi ja läbivaatamise ulatuse iga õppeaine kohta klassis määravad ära karidusministeeriumi poolt maksmapandavad õppekavad“. Kuna § 35-das on ained loetletud, mida tuleb õpetada algkoolis. (J. Vain, stp: Seal on lõpus — ja nõnda edasi.) Ei ole! Igatahes oleks pidanud leitama vastav seaduslik tee, muidu võib pärast jälle kõiksugu raskusi tulla. Nii et

siin ei ole toimitud maksvate seaduste järgi, ja härra Riigivanem nähtavasti ei ole härra haridusministri tähelepanu juhtinud sellele, et see ei käi nende printsiipidega kokku, et maksvate seaduste alusel korraldada vahekordi ja läbi viia uuendusi. Jääb mulje, et siin erapooletult toimitud ei ole, ja praegusel Vabariigi Valitsusel on niisugune meeololu, et ei taheta nii öelda lahkemalt ja korrektsemalt vaadata kirikule, nagu juba nimetasin õige raskeid fakte. Ei saa mööda minna mõnest nähtusest haridusministeeriumi ressooris, mis õieti on lubamatud. Liikudes maal sain õige palju kuulda lastevanematelt kurtmisi selle kohta. (J. Vain, stp: Kuidas kurbtusi kuulda saab? See on tundmus.) Ma ütlesin, kurtmisi selle kohta, et lastevanemad ei saa just nagu avalikult kaasa rääkida usuõpetuse andmise kohta. Nad on nagu eemale tõrjutud. Kus on aga paik, mille kaudu võiks mõju avaldada, küsisid nad. Tähenidasin haridusministeeriumi korraldusele 1923. a., kus on öeldud, et „usuõpetajate valimisel ja usuõpetuse tundide jaotamisel pedagoogika nõukoguse tuleb usuõpetuse tundidest osavõtjate lastevanemate arvamisi võimalikult arvesse võtta.“ Nüüd on maal kuulda õige palju nende lastevanemate arvamisi, kel lapsed võtavad osa usuõpetuse tundidest, et nad usuõpetusega rahul ei ole ja tihtipeale ka nende isikutega, kes usuõpetust õpetavad. Ütlesin: teil on õigus, kuid teie võite kontrollida, võite õpetajaid revideerida ja saata oma esindaja usuõpetuse tundi. Nad vastavad jälle: ega meie ei ela niisuguses riigis, kus seda vabalt võib teha, meie olleme ametnikkude valitsuse all. Katsub aga lapsevanem sellest juttu teha, ütlevad nad, siis tasutakse lapsele see koolis kätte. Meie ju tunne ametnikke ja loeme sageli lehest, et nad lubavad endile asju, mida lubada ei tohiks. Võiksin nimetada üht: kui rahvahäälletamine läbi viidi, siis oli kuulda õpetajailt arvamist: rahvas on rumal, meie viime teisel kujul läbi ikkagi omad põhimõtted. Vaadake, see on jätnud umbusalduse õpetajate vastu, ja lastevanemad kardavad neid ametnikke-õpetajaid. (J. Vain, stp: Õelge, et ärge kartke.) Ma olen seda ka öelnud, aga ütlemine üksi ei aita, õpetajate vastu on umbusaldus, kõlblus ei seisa sellel kõrgusel, nagu see seisma peaks. (Vahelhüüe: Kuidas Kaarli koguduse koolis? — Segased vahelhüüded. — Chr. Kaarna, tões: Lihulas, Läänemaal!) Lihula? — Seda asja ma ei tunne. Härra Gustavson'ile tema vahelhüüde peale võiksin öelda, et lastevanemad ses koolis, kus töötan, ei ole mõnikord ka tahtnud rääkida õpetajaist, kartes vast „kättemaksmist.“ Mina

andsin selle peale oma ausõna, et seda absoluutselt ei ole ja siis öeldi mulle. Ma ei tea, kas see igas koolis nõnda on, kuid seda võib igatahes üldiselt konstateerida, et niisugune umbusaldus õpetajate vastu olemas on. Ja ma arvasin seda oma kohuseks siin nimetada. (J. Vain, stp: Kui niisugused inimesed on, kes kardavad, mis siis teha. Võtku julgust.) Neid pannakse kartma.

Samuti ei või vaikides mööda minna sellest, nagu näeme ajalehtede teadetest, et selle või teise mehe valimisel näib suurt osa mängivat erakonna-politika, kus oma mehi valitakse. Meie näeme, et inimesi ei kvalifitseerita selle järgi, kuidas nende tublidus ja tegevus, vaid siin mängivad osa teised suhted, mispärast tuleks siin võtta nii mõndagi revideerimisele.

Põllutööstusministeeriumi kohta võiks öelda, et väljatöötamisel on mingisugune jahiseadus. Võiks öelda naljatades, et kuluku ära riigivaraste ja kelmide peale jahipidamise seadus. (J. Vain, stp: Aga nad ei jookse eest, kuidas sa jahti pead!) Tuleb konstateerida rahuldustundega, et põllutööstusminister hiljuti avaldas ajakirjanduses, et palju on neid juhte, kus vastutusele on võetud metsateenistuses olevaid ebaausaid isikuid. Tänu sellele saime teada, et neid on õige palju ja võib loota, et kindla käe tarvitamisel need nähtused ikka rohkem ja rohkem kaovad. (O. Gustavson, stp: Amberg katsumus omal ajal jahti pidada, aga sellest ei tulnud midagi välja. — Naer.)

Kaubandus-tööstusministeeriumi tegevuses tuleks märkida, võib olla seda teeb ehk keegi rahvaerakonna rühma liikmetest, et meie väike- ja kesktöösturid ei ole kaubandus-tööstuskajaga rahul. Hiljuti peeti kongress ja konstateeriti fakte, mida kaubandus-tööstuskoda oleks pidanud arvestama, aga nähtavasti kesktööstusel ei ole lootust, et see kõrgem koda seda tähele paneks. Ühes sellega võiks öelda, et on kavatsatud esitada gildide varanduse seadus, ja nagu teame, ei ole see ühenduses kesk- ja väiketöösturite huvidega.

Ei saa sundida inimesi, et nad tingimata oleksid kaubandus-tööstuskajade liikmed. Kes tahavad lahku lüüa, miks siis teha neile takistusi? Mingu siis peale, kui tahame tõesti elada demokraatlikus riigis. Minu arvates ei maksa neile takistusi teha, vaid antagu tegutsemise vabadus.

Rahaministeeriumi tegevuse alal huvitab mind küsimus, kuidas on ministeerium käsitanud seda paragrahvi, ma ei tea numbrit nimetada, kus on öeldud, et kokkuleppel politsei peavalitsusega võib rahaministeerium lubada

avada alkoholsete jookide müügikohti ka ligemal, kui 500 meetrit kirikust, koolist, haigemajast ja veel teistest majadest. Niipalju kui ma olen liikunud maal, näib mulle, et siin on tehtud palju erandeid. Võibolla, et ajajooksul kujuneb selle paragrahvi käsitlemine niisuguseks, et peaaegu igal pool lubatakse avada müügikohti alkoholsete jookidega lähemal kui 500 meetrit kirikutest, koolidest ja haigemajadest. Hiljuti lugesin ajalehest, et Hageris on õige suuri raskusi võitluses joomisega. Võib olla härra rahaminister ehk võiks arve nimetada, kui suur on nende jookikohtade arv, mis on kaugemal kui 500 meetrit tähtsatest kultuuriasutustest, ja missugused on lähemal. Kui praegu ei suudeta seda, vast ometi tulevikus saame kindlad arvud, mis annaksid huvitava pildi sellest, missugused tagajärjed on seadusel, mis vastu võeti ülemineval aastal, nimelt alkoholsete jookide müügikohtade seadus. (M. Juhkam, tõe: Kirik ja kõrts on alati kõrvuti olnud.)

Teedeministeeriumist võib vast mööda minna, sest juba härra Martna puudutas Narva kose küsimust, samuti ka härra põllutööstusminister.

Töö-hoolekandeministeeriumi alal, nagu ka muude ministeeriumide aladel, tuleb ilmsiks asjaolu, et kui kuskil koht vabaneb, või koht luuakse, siis on esimene asi, et oma mees pääseks sinna. Ma juba tähendasin sellele, et see ei ole asjale kasulik ja võib teatud juhtudel olla väga ülekohtune. Nagu ma teada sain, kuulub ka Seevaldi haigemaja, mis üle antakse, „erakondlikule puhastusele“. Kõik, kes ei ole sotsialistid ja tööerakondlased, kihutatakse lihtsalt minema. (Vahelhüüe pahemalt poolt: Kas Seevaldi?) Ei, kihutatakse minema. Teie tahate oma naljaga selle tõsise küsimuse kõrvale jätta, kuid see ei lähe teil korda. Ametnik, kes on seal ustavalt 25 aastat teeninud, heidetakse lihtsalt kõrvale, (L. Johanson, stp: See on kaupmees, mitte ametnik.) et saaks määrata sinna kedagi, kes on omast erakonnast. Võib olla, on mul varsti põhjust sellest ka lähemalt kõnelda.

Härra Riigivanem avaldab oma deklaratsioonil lootust, et Riigikogu ja Vabariigi Valitsus koos töötaksid oma ülesannete täitmisel võimalikult edukalt ja loodab, et niihästi Riigikogu, kui ka Vabariigi Valitsus suudavad leida ühise keele, et teha positiivset tööd meie riigi ja rahva eluliste huvide teenistuses.

Selle sooviga võib ühineda iga rühm, aga kui tehakse raskeks, isegi võimatuks ühineda

selle sooviga, siis ei saa siin vaikida, vaid tuleb öelda selge sõna.

Vahekordade lahendamine riigi ja kiriku vahel on Eestis olnud kõige radikaalsem. Isegi radikaalsem kui Lätis, kus ka palju radikaalseid uuendusi läbi viidud. Kindel on, et Rootsist, Soomest ja teistest Skandinaavia riikidest on selles suhtes maha jäänud kõige rohkem Eesti. Et seda tõendada, toon mõned faktid, kuidas on korraldatud Lätis vahekord riigi ja kiriku vahel.

Lätis maksis seni, nagu Bestiski riigi ja kiriku tegeliku lahutamiseni, 1832. aasta Vene riigi evangeeliumi-luteri kiriku seadus. Oli ju kirik nii Eestis kui ka Lätis osa üldisest evangeeliumi-luteri kirikust Venemaal. Eestis lahutati tegelikult riik ja kirik paari aasta eest usuühingute seadusega. Lätis viidi alles nüüd see lahutus läbi. Läti riik lasi enne kirikule kiriku poolt uue põhikirja, põhiseaduse valmistada. Ja kui see käesoleva aasta märtsikuus sinodi, kirikupäeva, poolt vastu võetud ja muud korraldused tehtud, lahutati nüüd sügisel tegelikult kirik ja riik. Nimelt kinnitas ministrite kabinett 14. aug. s. a. sise-ministri ettepanekul uued määrused evangeeliumi-luteriusu kiriku kohta Lätis. Need määrused on ilmunud Riigi Teataja 188. numbris 22. augustist ja hakkasid maksma 14 päeva pärast seda, see on 5. septembril.

5. september 1928. aastal on Läti evangeeliumi-luteriusu kirikule tähtis pöördepunkt. Läti evangeeliumi-luteriusu kirik sammub julgelt, tänujulikul sammul iseseisvuse teele. Ei mingit teravust, ei mingit kibedusetunnet. Riik on kirikuga vääriliselt ümber käinud. Ei ole oma jõudu tarvitanud selleks, et kirikut väänata ja käänata oma meeleolu järgi, vaid on katsunud kirikule ja kiriklikele kodanikkudele jätta võimalus arenamiseks seal, kus nad praegu on, ja kiriku enese parema äratundmise kohaselt.

Need uued määrused näitavad, millise heatahtlikkusega Lätis riik kirikule suhtub. Kõigepealt on artikkel 2. öeldud, et Läti evangeeliumi-luteriusu kirik proklameeritakse iseseisvaks ja Lätimaa evangeeliumi-luteriusu sinodi kätte antakse kirikule siduvate õiguslike normide andmine, kiriku valitsemine, kiriku majandusliku külje eest hoolitsemine, kiriklik kohtumõistmine ja kontroll kiriklikes asjus. Artikkel 8 ütleb, et kiriku instantside otsuste ja määruste vastu neile kuuluvais asjus ei ole võimalik ilmalikkudes asutustes või kohtutes edasi kaevata. — Kirikutel ja üksikutel kogudustel on juriidilise isiku õigused. Kirikut representeerib Lätimaa piiskopp ja ülemkiriku nõukogu. Kirikuõpetajad on sõjaväeteenistusest vabad. Kirik

võib avada õppeasutusi, koole, anda välja kirjandust, kutsuda ellu ühinguid j.n.e. Selgesti on 5. ja 6. artiklis öeldud, et kiriku tahtmise vastu ei või ta varandusi võõrandada ja konfiskeerida ja et üksiku koguduse likvideerimise puhul ta varandus on üldkiriku oma. Lõpuks 10. artiklis on määrus, mille järgi evangeeliumi-luteriusu kirikule õigus antakse usuõpetuse programmide määramiseks koolides ja usuõpetuse andmise järelevalvamiseks.

Kui ausalt Läti riik oma evangeeliumi-luteriusu kirikuga talitanud, kirikuga, kellel Läti rahva suhtes suured teened! Ja siiski on ta Balti kirik, nagu ta ka meil valitsenud, ja temal on oma nõrkused. Kuna kirik läinud rahva kätte, siis peab olema usaldust, et küllap rahvas ise oskab korraldada kiriku olukorda vastavalt oma soovidele.

Kui seda loed ja silmas pead, et meil, ehk küll kirik ja riik lahutatud, ometi kiriku majanduslik seisukord riigi poolt fikseerimata, alevite piirkondades ähvardatakse võtta viimne kui tera maad kirikutelt, riik ikkagi puht kiriku asjadesse ja korraldustesse ennast segab, nagu Vene riik seda tegi oma kirikuga, siis jääd küll mõtlema ja küsima: ei tea, mis pärast siin kodanikkude kirikliku osaga nõnda teisejärguliselt ümber käiakse, nimelt meil Eestis. Kas see, mis ma praegu ette lugesin, ei ole tõenduseks, et meie oleme oma vahekordade loomises kiriku ja riigi vahel leplikkuse ja heasoovlikkuse mõttes kõige maha jäänum riik Balti riikide hulgas. Peasi seisab selles, et võiks leida ühist keelt ja oma rahva kiriku vastu olla vastutulelik ja heatahtlik. Lahendamata on veel küsimus, kuidas soovib Riigikogu enamuse suhtuda neisse hädadesse ja muredesse, mis on alevitel, näiteks Türi alevil, Põltsamaa alevil, Paide linnal ja muudel alevitel, kus alevivolikogud kipuvad ära võtma kogudustelt isegi hooneid ja ei taha jätta rohkem maa-ala kiriku ümber, kuhu rahvas kokku tuleb ja kuhu ta oma vankrid jätab. Aiad võetakse ära ja just kui mingisuguse tigidusega minnakse meie rahva kiriku varanduste äravõtmisele. (M. Juhkam, tõer: Andke üks reskript, nagu läinud sügisel.) Härra Juhkam, Teie jalutate ka mõnikord fantaasia vallas, kuid Teie arvamistel ei ole poolehoidu.

Oleks vast veel tähendada mõnele asjalole, aga ma piirdun sellega, igatahes ütlesin ma ära meie rühma seisukoha. Meie ei saa sellega leppida, et Vabariigi Valitsus ja need rühmad, kes moodustanud Vabariigi Valitsuse, ei leia head soovi, et siin vast muuta mõnda oma seisukohtadest ja jõuda välja niisugusele vahekordade lahendamisele

kiriku ja riigi vahel või õieti kiriku ja üksikute rühmade vahel, et rahvas viimaks saaks ka puhata, sest võitlus mõne rühma vaadete ja teatud vaenuga kestab peaaegu 10 aastat. Tahaks ju ometi viimaks oma rahva huvides jõuda niikaugemale, et tõesti oleks rahu majas. Ei maksaks näiteks alevite kirikumaade asja viia välja mingisuguste teravustele, mis igatahes teile vast ka kasulikud ei ole. Kui praegusel ajal meelde tuletada, kuidas kirikuga ümber käidi endisel ajal, siis ärge unustage, et teid nimetatakse ka kord kui mehi, kes ei ole ajanõuetest õieti aru saanud ja kes rahvale ja kirikule liiga teinud.

M. Martna (stp): (fakt. märk.) Faktilise märkusena tahtsin öelda, et mina rahuaadetest, püüetest ja militaristlikust vaimust seletades ütlesin järgmist: Meil on kombeks kirjutada ja kõnelda sõjavõimalustest ja sõjakartusest. Meil paraade ja püssilaskmisi ja muid sõjalisi võistlusi, pildistatakse ajalehtedes, nii et jääb niisugune mulje, et meil palju rohkem kõneldakse sõjast kui rahust. Ma tahtsin alla kriipsutada, et meil on isegi koolidesse militaristlik vaim sisse viidud, rahuaadete edendamine ja rahu poole püüdmine, rahuvaimus kasvatamine on tagaplaanile jäänud.

Haridusminister A. Mõttus: Lugupeetud Riigikogu liikmed! Luban endale paari sõnaga vastata neile etteheidetele, mis rkl. Raudkepi poolt tehtud haridusministeeriumi tegevuse kohta. Kõigepealt tähendas härra Raudkepp, et haridusministeerium on Riigikogu vaheajal maksma pannud algkooli õppekavad, mis ei olevat sündinud maksva seaduse alusel ja piirides. Ma pean kinnitama, et seda kava maksma pannes on asunud haridusministeerium seisukohal, et see sünnib maksvate seaduste piirides ja alustel. Härra Raudkepp aga asub teisel arvamisel, ja mina ei saa teda selles takistada. Ta võib oma arvamise juurde jääda.

Edasi tähendas härra Raudkepp, et usuõpetuse küsimuses maakoolides on mõnesugune nurin tekkinud, ja et lastevanemad ei saa selles asjas niipalju kaasa kõnelda, kui see tarvis oleks. Et küsimus härradele Riigikogu liikmetele selgem oleks, toon illustratsiooniks ühe juhtumuse, mis minul minu ametisolemise ajal lahendada on tulnud.

Nimelt lugu puutub usuõpetuse õpetajasse Läänemaal, Lihulas härra Anniko'sse. Mul tuli seal kohe ametisse astumisel lahendada küsimus, mis oli aastaid ja aastaid lastevanemate ärevuse põhjuseks olnud. Seal on lastevanemad ammu peale käinud, et see õpetaja omal kohal ei ole, et ta niihästi oma

ettevalmistuse, kui ka kõige muu poolest oma koha vääriline ei ole ja et ta peaks vabastatama. Kuid seda ei sündinud, ja ei sündinud sellepärast, et sellest härrast niidid jooksid Riigikogu kristliku rühma kaudu haridusministeeriumi juhi juurde, nii et asipärgast ei nihku.

Nüüd tuli lastevanemate delegatsioon minu juurde ja ütles, et neile on antud käsk, Tallinnast mitte enne lahkuda, kui asi lahendatud. Ja asi lahendati kahe nädala jooksul. See on üks illustratsioon. Ja mina saan täiesti aru, et ärevus maal mõnes kohas võib aset leidnud olla nende usuõpetajate suhtes, kellest paljud omal kohal ei ole, vaid neid tuleks veel palju õpetada ja koolitada enne kui nad oma kutse kõrgusel seisaksid. (L. Raudkepp, krst: Miks Teie ei tee seda?) Mina olen katsunud seda teha ja on ka samme selleks astunud. Mina võin meelde tuletada hiljutist nõupidamist algkoolide õpetajate ettevalmistamise asjus, kus ka muu seas leiti, et paljud meie usuõpetajad ei seisa oma kutse kõrgusel, ja nende ettevalmistamisele kui ka täiendamisele, näiteks kursuste näol, tuleb rõhku panna. See on aga puht tehniline küsimus, kuidas seda teha.

Lõpuks tähendas härra Raudkepp sellele, nagu oleks haridusministeeriumis puht erakonnapolitika aset leidnud. Mina võin öelda ainult üht, et kuni härra Raudkepp ei ole konkreetseid andmeid esitanud, siis ei saa ma selle juures peatuda, vaid pean seda lihtsalt härra Raudkepi mõttemõlgutuseks.

Töö- hoolekandeminister K. Soonberg: Rkl. härra Raudkepp tähendas, nagu nimetatakse töö- hoolekandeministeeriumis vabanevatele kohtadele oma mehi. Mina ei saa aru, mida ta mõtles selle all. Tema konkreetseid juhte ette ei toonud, sellepärast ei saa ma seda üksikasjalikult ümber lükata, võin ainult kinnitada, et mina omameeste-politikat ajanud ei ole. Mis Seevaldisse puutub, siis on seal peale selle asutuse riigi kätte ülevõtmist juhtivatest ametnikkudest ainult üks uus ametisuse määratud, ja see, kes uuena sinna võetud, oli juba varemalt kauemat aega ja väga hästi töötanud töö- hoolekandeministeeriumi juures. Nii et täielik kindlustus oli, et ta sarnasel vastutuserikkal kohal, nagu seda on Seevaldi abijuhataja koht, edukalt töötab. Et siin mõjuvad oleksid olnud teised motiivid või see, et taheti oma meest sinna võtta, seda öelda ei tohiks. Kui härra Raudkepil sellekohaseid andmeid olemas, võiks ta neid ette kanda.

Juhataja **R. Penno**: Sekretär Juhkam teeb juhatusel nimel ettepaneku, määrata käesolevale koosolekule vaheaeg kella 5-ni. (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on ettepanek vastu võetud.

Siseminister **J. Hünerson**: (isikl. asj.) Lugupeetud Riigikogu liikmed! Rkl. härra Martna ütles oma kõnes Vabariigi Valitsuse erakorralise teadaande kohta minu kuuldes järgmist: „Hünerson'i poolt piigitud ja torgitud põllutööminister“.

Eksiarvamiste ärahoidmiseks teatan, et minul asjalikku põhjust ei ole seda väidet enese kohta õigustatult pidada. Küll aga on sel väitel sarnane iseloom, et see püüab raskendada sõbralikku koostööd valitsuse liikmete vahel ning on sellepärast tagasitõrjutav.

Vaheaeg kl. 14.07 min. — kl. 17.20 min.

Koosolekut juhatab abiesimees **M. Martna**.

Sekretäri kohal abisekretär **J. Piiskar**.

M. Laarman (põl): Väga lugupeetud Riigikogu liikmed! Riigikogu käesoleva istungjärgu avamisel esines härra Riigivanem erakorralise teadaandega, milles ta üles luges need seaduseelnõud, millised valitsuse arvates tarvilikud oleksid läbi viia enne praeguse Riigikogu volituste lõppu.

Läbi viia kavatsitavaid eelnõusid oli pikk rida, arvult küll mitukümmend. Kuna sel Riigikogul jooksvaks seaduseandlikuks tööks aga kõigest vast jõuluni aega jääb, see on pisut üle paari kuu, pärast jõulut Riigikogul aga vaevalt peale riigi elavate läbivaatamise muuks tööks aega jätkub, siis arvame meie, et sellest pikast seaduseelnõude nimekirjast, mille härra Riigivanem siin ette luges, Riigikogu ainult ühe väikese osa enne oma laialimineku vastu võtta suudab. Nii jääb ettekantud kavast kahtlemata suurem osa teostamata.

Kui see nii on, ja meie arvame, et ka teised rühmad seda arvamist jagavad, siis oleks loomulikum olnud, kui valitsus üksnes nende seaduseelnõude üleslugemisega oleks piirdunud, mida ta tõelikult kavatseb läbi viia. Praegu tuleb aga karta, et järjekorra lõppu paigutatud seaduseelnõud lihtsalt teostamata jäävad.

Teiste eelnõude sappa on valitsuse erakorralises teadaandes paigutatud ka kõik needki eelnõud, — näiteks põllutöö kutseesinduse korralduse seadus ja teised, — milliste kiiret elluviimist põllumeeste rühm hädavajalikuks peab ja milleks ka praeguse valitsuse juht põllumeeste rühmale korduvalt lubadusi on andnud. Põllumeeste rühm oleks

soovinud ja näinud, et valitsuse juht oma erakorralise teadaande kokkuseadmisel ka neid lubadusi meeles oleks pidanud.

Tänavune aasta on põllumajandusele jälle raskeks katseaastaks kujunenud, märksa raskemaks kui eelmised. Maal on seisukord kurb, kohati äärmiselt raske, kuna löikus vihma ja varase külma läbi raskelt kannatanud. Paljud põllupidajad vajavad riiklikku abi, et nende majapidamisi kokkuvarisemisest päästa. Suve algusest peale, kui need erakorralised raskused põllumajanduses hakkasid nähtavale tulema, on üleriiklik põllumeeste esindus valitsuse tähelepanu sarnasele olukorrale maal juhtinud ja palunud aegsasti kõiki tarvilikke samme astuda, et ikalduste kahjustest üle saaks. Põllutööministeerium on aga kuni viimase ajani kurt olnud maa muredele, sealt kuuldus isegi seletusi, et häda polegi, ja kaebused ikaldusest olevat liialdatud.

Kuna põllutööministeerium nii loiult põllumeeste hädadele on suhtunud, siis tuleb karta, kas see erakorralise teadaande lubadus, kus tahetakse samme astuda põllumajanduses tänava tekkinud raskuste lahendamiseks, ka tööpoolest täitmist leiab. Põllumeeste rühm jääb siin äraotavale seisukohale.

Raske aasta nõuab valitsuselt igal alal erakorralist kokkuhoidu. Meie otsime aga asjata selles erakorralises teadaandes kavatsusi, mis oleksid sihitud väljaminekute ja kulutuste kitsendamisele. Hoopis selle vastu aga kuuleme ja loeme, et väljaminekuid aina suurendatakse ja kavatsetakse suurendada. Meie arvates oleks valitsusel tulnud aga just see ülesanne oma tööde ja kavatsuste nimestikust esijoonde paigutada. Aasta hädadest tingitud kokkuhoiu kava puudub täiesti.

Lõpuks peame tähelepanu juhtima alljärgnevale. Põllumeeste kogude rühmaga koaleerisid praeguse Riigikogu tööde algusest peale majaomanikkude kaks esindajat. Nende nimel peab rühm rõhutama, et Vabariigi Valitsus oma erakorralises teadaandes täiesti unustanud ülekohtuse ja kõigiti iganenud eraomanduse arendamist ja korterikitsikuse lahendamist raskelt kitsendava üüriseaduse kaotamise küsimuse.

Kõigile neile siin ettetoodud asjaoludele arvab põllumeeste rühm tarvilikuks siit kohalt Vabariigi Valitsuse tähelepanu juhtida.

Põllutööminister **O. Köster** (väljaspool järjekorda): Et tänavusest ebasoodsast põllumajanduslikust aastast tingitud olukord põllupidajale kerge ei ole, on enesest selge. Viimaste nädalate ilmastik on selle veel raskemaks muutnud, Vabariigi Valitsus on olukorras teadlik ja selle parandamiseks samme astunud,

mis osalt märgitud ka Vabariigi Valitsuse erakorralises teadaandes. Põllutöoministeerium on juunikuust peale vastavaid ettevalmistusteid teinud ja olukorraga alati kursis olnud. Viljakoristamine on veel käsil, sellepärast ka raske öelda, missuguseks kujuneb lõplikult saak.

Tahan tähelepanu juhtida neile sammudele, mis sellel alal põllutöoministeerium ja Vabariigi Valitsus astunud. Juba ringkirjaga 25. juunist 1928 nr. 63 on metsaülematele korraldus tehtud lubada karjatamist riigi metsades juhtudel, kui karjamaad vee all on ja kus see riigi metsale otsekohest tunduvat kahju ei tee. See oli juunikuus. (Vahelhüüe M. Laarmani, põl poolt.) Härra Laarman, ehk kuulate mind vaikselt nõnda nagu mina Teid kuulasin, ja lõpuks tulete ja ütlete, mis Teil öelda on.

Ringkirjaga 26. juunist 1928 nr. 66 on riigimaade ringkonna valitsejatele korraldus tehtud kontrollida, kas kõik veskipidajad on täitnud Balti eraseaduse § 1051 nõudeid, mis kohustab veskipaise, kus on tarvilik, lahti hoidma 4 nädalat enne ja 4 nädalat pärast jaanipäeva. Ühtlasi on veepaisude lahtihoidmise aja määramiseks esitatud Vabariigi Valitsusele 11. juulil 1928 nr. 823 all määruse eelnõu, mis Vabariigi Valitsuse otsusega 18. juulist 1928 kinnitatud, ning 11. juulil nr. 824 all Vabariigi Valitsusele esitatud ettepanek riigimetsadest ja soodest aluspõhu, turba, sambla j.n.c. tasuta andmise kohta liigvee all kannatanud majapidamistele. Viimane ettepanek on Vabariigi Valitsuse poolt kinnitatud 11. juulil 1928.

Liigvee kahjude kohta ülevaate saamiseks ja kannatanud majapidamistele abiandmise korraldamiseks oli juba 2. juulil 1928 esialgne nõupidamine, kus tarvilikuks tunnistati ministeeriumi kohaliku ametkonna kaudu teateid koguda uputuse-raioonide kohta. Ringkirjaga 5. juulist 1928. nr. 74 oli riigimaadevalitsejatele ülesandeks tehtud 20. juuliks umbkaudseid andmeid esitada põllupidajatele liigvee läbi sünnitatud kahjude äramääramiseks. Peale selle saadeti esindajad Kasari ja Navesti jõgede piirkonda olukorraga tutvunema. 10. juulil 1928 oli põllumajanduse peavalitsuses kokku kutsutud nõupidamine, millest osa võtsid ka põllumeeste keskseltsi, A.R.T. Liidu, E.T.K., P.K. „Fstoonia“, pikalaenu panga ja Eesti panga esindajad. Nõupidamisel tuldi arvamisele, et on veel liiga vara abiandmist korraldada veepaisude all kannatanud majapidamistele, kuna olukord veel paraneda võib. Tuleb hiljem kindlaks teha kahi üksikute majapidamiste viisi. Jõutoidu-tagavarade

soetamise asjus arvati, et varane on praegu tellimisi teha, kuna hinnad ebasoodsad Nõukogude Vene ostude tõttu.

Riigimaade ringkonna valitsejatel saadud andmetest selgus liigvee kahjude umbkaudne ulatus, ning 8. augustil 1928, nr. 972 all esitas põllutöoministeerium Vabariigi Valitsusele kinnitamiseks juhtnöörid hävinenud põllusaagi kindlakstegemiseks. Vabariigi Valitsus otsustas 8. augustil 1928 juhtnöörid kinnitada. 11. augustil 1928 on minu poolt antud juhtnööride käsitamiseks juhatuskiri, mille järgi kohapealsed komisjonid peavad oma töö lõpetama 15. septembriks 1928. Ühtlasi on 14. augustil 1928 määratud kohalikkude kahjude hindamise komisjonide esimehed. Komisjonid koosnesid põllutöoministeeriumi, maa- ja vallavalitsuste esindajast. Komisjonide esimeesteks on eeskätt määratud riigimaadevalitsejad, riigimaadevalitsejate asjaajajad ning peale selle metsaülemad, riigimaadeülemad ja jaoskonna agroomid. Kokku on määratud 150 komisjoni esimeest, nii et keskmiselt on igal komisjoni esimehel kontrollida 2—3 valda.

Kohalikkude komisjonide poolt kokkuseatud üldvaatuse ja kahjude kirjelduse aktide läbivaatamist toimetab peakomisjon põllutöoministri poolt antud juhatuskirja alusel. Juhatuskirja põhjal peab peakomisjon oma töö lõpetama oktoobrikuu esimesel poolel. Peakomisjon määrab ühtlasi, missugusel teel ja kui suurel määral on abiandmine kannatanud majapidamisele tarvilik. Abiandmine sünniks järgmisel teel: 1) rendi pikendamine või selle ärajätmine osaliselt või täielikult riigimaade kasutajatele; 2) riiklikkude laenude maksutähtaegade pikendamine; 3) laenu ja abi võimaldamine hävinenud, kuid majapidamisele tarvikkude põllusaaduste muretsemiseks; 4) tulumaksu pikendamine või vabastamine.

Esimene peakomisjoni koosolek pidi olema ju möödunud laupäeval, kuid et Eesti põllumeeste keskseltsi esindaja ei saanud osa võtta, lükati koosolek edasi.

Rahalise abi võimaldamiseks 25. septembril s. a. on esitatud Vabariigi Valitsusele põllumajandusliku abiandmise fondi seaduse eelnõu, mis ju valitsuse komisjonis jaatavalt läbi vaadatud. Ühtlasi esineb põllutöoministeerium 1928/29. a. lisaeelarves nr. 1 vastava krediidi nõudmisega.

Põllupidajate varustamine loomatoiduga ja seemneviljaga sünniks majanduslikkude ettevõtete kaudu, kuna riik kahjukannatajaid varustab toetuselaenuga, ning selgitab, kus kohal loomatoidu ja külviseemne puudus on.

Sügiseseks külviks on põllupidajaid püütud varustada rukkikülvi seemnega, millest välja antud umbes 16 tuhat puuda.

Kevadiseks külviks võiksid vast riigimõisad tarbekorral umbes 45 tuhat puuda suvilja seemneks välja anda, kuna peale selle põllupidajate seemneviljaga varustamine võiks sündida ka seemnevilja ühisuse ja E.T.K. kaudu.

Tõukarja alalhoidmiseks võiksid vast riigimõisad müügile pakutavaid tõuloomi üles osta, kui nende müümine peaks päevakorrale kerkima. Riigimõisade põhu ülejäägid võimaldavad juurde osta kuni 300 tõulooma, kui peaks võimalik olema vastava krediidi ülesvõtmine lisaeelarvesse, sest riigimõisadel endil puudub selleks vastav kapital.

Seemnevilja ja väetisainete laenu oli lubatud 3 miljonit krooni, millest käesoleval kevadel pikalaenu panga poolt välja antud 2.170.000 krooni tagasimaksu tähtajaga 1. aprillil 1929. Sügisel on välja antud ja väljamaksmiseks määratud 754.000 krooni, tagasimaksu tähtajaga 1. aprill 1930. Sellest rahast on veel väike ülejääk olemas.

Peale selle on Vabariigi Valitsusel kaalumisel mõne lühikeseajalise laenu pikendamise küsimus.

Vastava abiandmise fondi seaduseelnõu kava järgi kujuneksid fondis ettenähtud summad järgmiselt: kõigepealt lisaeelarvega 1928./29. palutud summa, siis teatud protsent Eesti maapanga puhaskasust, teatud protsent tapaloomadelt nõutavast riigi protsendimaksu summast, teatud protsent põllumajanduse saaduste väljaveo erimaksude ülejäägist ja teatud protsent riigi metsatööstuse ülejäägist.

Vabariigi Valitsus võtab tarvitusele kõik võimalikud abinõud, mis aitaksid põllupidajate olukorda kergendada, kus see tänavuse ilmastiku olukorra tõttu raskeks kujunenud.

Vastavad informatsioonid, mis minu poolt omal ajal antud, vastasid tollaegsetele üldistele põllumajanduse olukordadele. (K. T o n k m a n, põl: E i v a s t a n u d.)

H. Martinson (tp): Vabariigi Valitsuse erakorraline teadaanne, mis Riigikogule möödunud esmaspäeva õhtul kahekordselt teatawaks sai, esmalt paberilt lugedes ja pärast Riigivanema enese suust kuuldes, tunnustati ajalehtede poolt suursündmuseks, mis meie seadustandva asutuse istungjärgu algust lihtsast barbaarsusest Kesk-Euroopa kultuuri tasapinnale lähemale viis. Suur osa rahvasaadikutest olevat isegi mustas riides koosolekule ilmunud, mis sellele istungjärgule otse piduliku ilme olevat andnud, nagu ühest lehest lugeda võis. Kui selle erakorralise teadaande sisu tõsiselt võtta ja valitsusel aja kokkuhoidmi-

sega tõsi taga, siis oleks Riigivanem pidanud head eeskuju andma ja erakorralise teadaande ette lugemata jätma, sest Riigikogu liikmed võisid seda ise paberilt lugeda. Härra Tonkman kui tõsine riigihuvide kaitsja oleks selle asemel, et linnade laenu seadus päevakorrast ära võtta, võinud ettepanekuga esineda: see erakorraline teadaanne päevakorrast ära võtta, ja ma võin öelda, meie oleksime esimesed olnud, kes seda ettepanekut oleksid toetanud, mitte selle teadaande sisu või sisutuse pärast, vaid eeskätt aja kokkuhoidmise mõttes.

Selle erakorralise teadaande sisu on jälle üheks suurepäraseks „shestiks uulitsale“, nagu meie seda tihti oleme harjunud nägema ja kuulma praeguse Riigivanema poolt. Seadusi lubatakse kui küllusesaivest, üks kangem kui teine, ja armas Eesti rahvas muudkui imesta.

Välisministeeriumil üksi on neid valmis juba 4 ja valmimas veel 6 väga tähtsat seaduseelnõu, nagu: konventsioon orjapidamise vastu võitlemise kohta ja valgete orjadega kauplemise vastu võitlemise konventsioon.

Huvitav oleks teada saada, kas pornograafiliste väljaannete levitamise vastu võitlemise konventsioon keelab ka sarnaste avalikkude lõbumajade kiitmist, nagu Riigivanema ihulehe „Postimehe“ kiitmise järgi hiljuti „Vaba Maa“ väljaandel ilmuv „Rahvalehes“ olevat seisnud.

Niisama on terve rida riike üles loetud, kellega olevat kaubalepingute läbirääkimised käimas.

Kui suure tähtsusega meie kaubalepingud on sarnaste kaugete maadega nagu Portugal, Egiptus, j. n. e. see on väga küsitav.

Meie lähemate naabritega ei taha aga asi sugugi vedada. Lätiga ei nihku tolliunion paigast ja meie otsekohe kindlama turuga, Nõukogude Venemaaga, on läbirääkimised alles ettevalmistamisel. Millal need ettevalmistused lõpevad ja läbirääkimistega alatakse, seda ei tea keegi.

Kelloggi paktiga ühinemiseks põhimõttelise nõusoleku andmine on ka tühja tuule tallamine; sest mis mõte on sarnasel paktil, kui ometi igal pool sõja vastu valmistamised veel suuremal määral edasi kestavad, millest ka meiega ei taha maha jääda; sest on ju „lubatud krediitide alusel asunud lennuväe ülesehitamisele j. n. e.“ Kuidas seda kokku kõlastada sõjavastase paktiga?

Viimaks olevat veel ettevalmistamisel erilise tähtsusega seaduseelnõud välisesinduse suhtes. Ootame ära!

Kui tähtsad need muudatused on ja kas nendega parandatakse ka üks õige tibatillu-

ke asi, mis minule hiljuti silmi puutus, nimelt: Eesti tutvustamine välismaail.

Kui õieti ja kui hästi seda tehakse, selleks on heaks näiteks üks pealtnäha kurnis kena raamat, mis Eesti vabariigi 10-aastase juubeli puhuks Stokholmis Rootsi keeles on trükkida lastud. Kas otsekohe vabariigi arvel, seda ma tõendada ei tea; aga oletada laseb see küll, et seal ka vabariigi raha mängus oli, sest nende kirjatükkide autorid on juba selle poolest tuntud, et nad muidu oma sulge ei liiguta, ja ühelgi Rootsi äril ei oleks tahtmist oma raha sarnasesse vähe-tulutoovasse ärisse panna.

See raamat kannab pealkirja: „Det nya Estland“ (Uus Eestimaa), millele Eesti vabariigi tollaegne ametlik esindaja Rootsis, härra Virgo oma õnnistuse eessõnana kaasa andnud ja võib olla, et ta ka need tema enese ütluse järgi „kompetent autorid“ on aidanud muretseda. Kui „kompetent“ need artiklite autorid on, selleks paar kujukat näidet:

Raamat on trükitud käesoleva aasta algul, nagu öeldud, vabariigi 10-aasta juubeliks, aga artikli: „Eesti Riigikord“ „kompetent“ autor ei ole nähtavasti teadnud, et meil juba mitu aastat uus valimisseadus on, milles kandidaatide nimekirja soovitajaks enam ei nõuta 50 kodaniku allkirja, vaid lepitakse ainult 5 soovitajaga j. n. e.

Üldse vana valimisseadus oma terves ulatuses on kuskilt võetud ja ära trükitud. Ja selle uue propaganda raamatu vana artikli „kompetent“ autor ei ole keegi muu kui meie lugupeetud rkl. tööerakonna liider Ado Anderkopp. (A. Anderkopp, tões: Ei ole minu käest keegi küsinud, on ära trükitud artiklist, mis 3 aasta eest kirjutatud.) Teise artikli „Politiilised parteid“ kompetentne autor toob täpsed andmed Asutavast Kogust peale kõigi Riigikogus esindatud parteide kohta, kuni praeguse Riigikoguni. Seal on teised kõik nimetatud viimse peensuseni, aga Eesti tööliste parteid ei julge autor nimetadagi. Sealolevate statistiliste materjalide juures on needki kuus kohta, mis meie nimekirjale on antud, armulikult antud kord demobiliseeritud sõduritele, (J. Fuks, as: Au Teie, kui Teie mobiliseeritud olete.) kord sotsialistidele. Selle artikli „kompetent autor“ on, nagu raamatus oleva pildi all nimetatud, „Sotsiaaldemokraatide suur vanamees“ Mihkel Martna. Need on iseenesest õige pisukesed asjad, ja võib olla kulu ei ulatu ka miljonitesse, aga kujuka pildi annab see meile, kui lohakalt, hooletult ja võib olla ka sihilikult valesti meist välismaal informatsiooni antakse, ja seda kõik

meie tähtsamate riigitegelaste poolt ja ametliku välisesinduse kaasabil.

Nagu välisministeeriumis, nii on igas teiseski ministeeriumis terve trobikond seaduseelnõusid valmis ja valmimas, mida selle erakorralise teadaande järgi kõiki tahetakse veel üheteistkümnendal tunnil vastu võtta. Kuipalju neid vastu võetakse ja kuidas neid vastu võetakse, see on õige küsitav. Üks on aga kindel ja nimelt see, et praeguse Riigikogu koosseisu juures ükski seadus läbi ei lähe, mis kuidagimoodi töölise—alama-palgalise—olukorda parandaks. Selle illusiooni on töölisel juba maha jätnud. Need ilusad seaduste nimed, nagu: lasteabiraha seadus, riigiametnikkude teenistusevanusetasu seadus, riigiteenijate haigusekindlustuse seadus, riigi ja omavalitsuse teenijate pensioniseadus j.n.e., need ilusad pealkirjad iseenesest ei ütle midagi, ja tegelikult ilmub nende ilusate seaduste karikatuur, millest kõrgematel ametnikudel, kõrgema palga saajatel kasu on. Käige natuke lihtsate, otsekoheste, kehvade inimeste seas ringi, siis kuulete alles lugusid meie riigikorrast ja meie riigitegelastest, mis karvad püsti ajavad. Kas arvate, et selles kommunistlikud ässitajad süüdi on? Ma ütlen: kõige verisem kommunist ei jõua nii hea tagajärjega agiteerida meie riigikorra vastu, kui just meie oma valitsuse liikmete teod.

Nende andmete järgi, mis praeguste erakondade ajalehti lugedes saab, peab tahes või tahtmata arvamisele tulema, et meil valitsuse eesotsas kari saagihimulisi kaarnaid kisub, kellele Eesti riik ja rahvas ainult söödaks on. Härra Raudkepp tähendas siin väga õieti, et iga erakond katsub oma mehele küünarnukkidega rahakraani juurde teed teha, sellele vaatamata, kas mees ametile vastab või mitte.

Isegi nii tublile valitsuse toele, nagu „Päevaleht“ siinamaani oli, on asi liiale läinud ja südame pahaks ajanud, nii et ta lausa ütlemata pidi, et pea kõik meie tähtsamad riigijuhid oma rahaahnusega ennast poliitiliselt surnuks on kompromiteerinud.

Juhataja **M. Martna**: Kõneleja, ma juhin Teie tähelepanu sellele, et Teie haava-vaid sõnu tarvitate riigijuhtide suhtes. Teen Teile märkuse.

H. Martinson (tp): Mõned avalikud tegelased on oma pangaoperatsioonidega pankrottmeistri tiitli omandanud, teised jälle advokaatidena Eesti riigi kahjuks tegutsenud. Praegused valitsuse liikmed andsid kena eeskuju omast rahaahnusest, endale mitu palka ahnitsedes — niikaua kui sellele seaduseandlikul

teel pulk ette pisteti. Nende oma moraali tunne neid ei keelanud. Julgevad päris lausa inimesenäoga veel püstigi käia.

Meil armastatakse viimast kui asjakest välismaa lehtedest ära trükkida, mis seal mõnuseguse telgitaguse sepitsemise tagajärjel meie riigimeeste tarkusest on ette toodud, ja uhkustatakse siis endale vastu rindu lüües: küll me oleme ikka tublid mehed, näe, mis meist välismaal kirjutatakse. Mis meie näeme aga ise ja mis meie loeme oma maa ajakirjandusest meie valitud meeste üle? Siseminister organiseerib põllumeeste kogude kasuks naisi ja laseb oma erakonnalipu õnnistamisel kaitseliitu aupauke lastes riigi varandust raisata; kohtuminister tarvitab oma ametivõimu selleks, et endale alluvaid ametiasutusi sunnib oma ärist kallima hinna eest kaupu ostma; tööstus-kaubandus- ja rahaministrid sõidavad tulise kiirusega välismaale Eesti riigi tööstust maha müüma, mille tagajärjel kurjad keeled muigavad: ega's nemadki rumalamad polnud kui Läti ministrid j.n.e.

Juhataja M. Martna: Palun sarnaseid haavavaid väljendusi mitte tarvitada. Teen Teile teise märkuse.

H. Martinson (tp): Narva kose ära kinkida tahtmine, riigi turbatööstuse, riigi mõisade kahjud, tollipanama, panga võlgade kinkimised oma meestele, kõik räägivad kõigest muust, aga mitte korralikust asjaajamisest riigi valitsuses. Riigivanem vaatab kõike seda kui suur jumal omas kättesaamatus kõrguses pealt ja on õnnelik, kui ta võimalikult tähtsana saab esineda, olgu mõne kuninga võõrana või endast informatsiooni andes end „Eesti Masaryki'ks“ nimetades, kes oma kindla käega Eesti riigi tüüri pihku haaranud ja riigivankri hukatusest päästnud, mille eelmised valitsused kraavi ajanud. (V a h e l h ü ü e R. Penno, as poolt.) Iga inimene õpib. Kahju, kui Teie tagurpidi olete läinud!

Igalühel on oma inimlikud nõrkused ka nimede vahetusel. Kui mõne alevihertsogi tiitel oma kõlavuse kaotanud, miks siis mitte uut võtta ja ega „Eesti Masaryk'ki“ nii väga halvasti kõlaga. Imeks on ainult panna, et see veel „Postimehes“ ei ole teatavaks tehtud — või on — pean oma häbiks tunnistama, et ma „Postimeest“ väga harva loen.

Mis aitavad kõik ilusad seadused ja määrused, kui neid ometi ei täideta, vaid otse meelega rikutakse nende ringkondade poolt, kes õieti selle järele peaksid valvama, et neid täidetak.

Härra teedeminister teatas küll esmaspäeval sotsialistide arupärimisele vastates, et raudteel tööpäeva pikkuse asjus kõik

korras olevat. Minule teatati aga alles eile õhtul koguni vastupidist. Tallinna raudtee veosakonnas olevat 30 mustatöölist vaguni-puhastajatena ametis, neist 26 naisterahvast ja 4 meesterahvast, kes kõik selle päratu summa, tervelt 4.500 senti kuus, palka saavat, selle eest aga nädalas 56 töötundi pidavat tegema. Peale selle olevat neid sunnitud 15. aug. k. a. kuni septembrikuu keskpaigani igapäev poolteisttundi ületundi tegema. Kui nad selle üle nurisema ja ületundide eest tasu nõudma hakanud, öeldud neile ülemuse poolt, et nemad kui kuupalgalised, seda nõuda ei tohtivat. Peale selle ei ole neil, nagu kõigil teistel inimestel, mitte 6 vaid 7 tööpäeva nädalas. Kas sarnane tööliste olukord räägib selle poolt, et seal kõik korras on?

Põllutööministeeriumi kohta on vist küll kõige rohkem kaebusi igalt poolt kuulda, kuidas seal inimeste palvetele ei vastatavati j.n.e. Sellest võiks lugemata palju näiteid tuua, aga arvan, et see kõik asjata on. Nimetan ainult ühe asjaolu. Nagu kuulda pidi lähemal ajal, kui ma ei eksi, vist ligikaudu 700 ehitusekrunti maal inimestele välja antama. (Põllutööminister O. Köster: Kokku on juba üle 3000 antud.) Aga lähemal ajal pidi 700 antama. Seda oodatakse pikisilmi, oleks huvitav teada saada, kui kaugel see asi seisab. Nagu kõik märgid näitavad polegi meil ühist kindlat valitsust olemaski, ja Riigivanem kõige oma parema tahtmise juures ei saa enam seda koalitsiooni koos hoida. Tema auks peab ütleva, et ta kõigi oma vigade juures üks neist vähestest on, kes võimul olles ennast riigi kulul rikastanud ei ole.

Ma tean, et meie kui väikese rühma häält tähele ei panda ega meid praegusel korral ei arvestata, pole meil ka ühegi kodanliku valitsuse käest kes teab mis head loota, ja sellepärast on meil õieti ükskõik, kas seal valitsuses üks või teine Jaan on, pole meil ka võimu ühtki valitsust kukutada; aga kui neist mõni kukub, ei nuta meie sellepärast ühtki pisarat.

L. Johanson (stp): Austatud Riigikogu liikmed! Praeguse valitsuse üheks iseloomulikuks jooneks on olnud algusest peale seisukohtade puudumine. See tuli iseäranis avalikuks kevadise istungjärgu lõpupäevil. Valitsus talitas põhimõtte järgi, nagu ta siit kõnetoolilt oma juhi suu läbi avaldas — las teevad rühmad, las teeb Riigikogu, valitsus ei taha siin vahetada segada. Nähtavasti püsib valitsus praegugi samal seisupaigal. Ei ole valitsus oma seisukohti ühe või teise nähtuse kohta riigis esitanud, ta ei ole oma seisukohta avaldanud ka nendegi seadus-

eelnõude kohta, mis siin nimekirjas, vaid lihtsalt üles lugenud nimestiku. Selles nimestikus leiame terve rea seadusi, missuguseid oleks võinud juba ammu Riigikogu poolt vastu võtta, kui ainult valitsusel ei oleks seisukoht puudunud. Ka nüüd, kus Riigikogu on oma tööd alanud, valitsus annab Riigikogule nimekirja, juhib tähelepanu eelnõudele, mis tarvilikud. Riigikogu komisjonid tulevad kokku, asudes töö juurde, kuid mis sünnib? Ka nüüd, pika vaheaja järele ei ole valitsusel ikkagi seisukohta. Tüüpiliseks näiteks on siin riigi- ja omavalitsuseteenijate pensioniseadus, mille kohta alles eile selgus, et selle arutamist, vastuvõtmist takistab valitsuse seisukoha puudumine, kuigi see eelnõu on valitsuse enese poolt esitatud. On saanud kombeks nähtus, et valitsus esitab seaduseelnõu, Riigikogu komisjonid asuvad selle arutamisele, vaieldakse vastu, ja seal tuleb valitsuse esindaja ja ütleb — me kaalume selle küsimuse veel läbi. Selle järgi hakatakse seisukohta ootama ja seda kuude viisi. Samasugune nähtus tuli eile avalikuks ka sotsiaalkomisjonis. Sotsiaalkomisjon, kelle mapis on terve rida tarvilikke seadusi, pidi laiali minema sellepärast, et kuigi need seadused olid aasta algul valitsusele seisukoha võtmiseks antud, ei ole valitsus veel tänapäevani nende kohta seisukohta võtnud. Ja sama valitsus tuleb ja hakkab Riigikogule näitama, mis Riigikogu tegema peab, näitama neile eelnõudele, mida aga see Riigikogu sellepärast arutada ja vastu võtta ei saa, et valitsus seda takistab kas teadlikult või alateadlikult.

Mis on siis takistanud Vabariigi Valitsust seisukohta võtmast? Kus on siis see suur töö, mille valitsus suve jooksul on teinud? Kas on seda näha rahva elust, kas kajastub see töö meie avalikust arvamisest? Kus on nende vajaduste täitmine, mille järgi meie rahvas nii väga januneb, kus on need reformid, uuen-dused, need vajalikud sammud, mis valitsus oleks pidanud astuma? Ainult nagu kehva mehe supis kaks rasvahelvet, laulupidu ja Rootsi sõitmine. See on õieti meie valitsuse süvine tegevus. Peale selle on veel vaieldud õige põhjalikult, kas on ikalduseaasta või ei ole. (Chr. Kaarna, tõer: Ega see valitsuse töö ole.)

Kui nüüd esitada küsimus, milleks õieti valitsusel tarvis oli sarnane nimekiri esitada Riigikogule, siis sellele meie vastust ei leia.

Selle pika nimekirja lõpul või lõpusõnas on öeldud, et „Riigikogu praeguse koosseisu volituste kestvusel võib seaduseandliku kui ka valitsusliku tegevuse alal rohkesti ära teha, kui Riigikogu ja Vabariigi Valitsuse

tegevuse kokkukõlastamisel kõik meie käsutuses olev aeg kasutatakse positiivseks tööks meie riigi ja rahva eluliste huvide teenistuses“.

Kus on aga Riigikogu näidanud, et ta on seda kokkukõlastist tööd takistanud? Meie kuuleme seda ainult valitsuse ringkondadest, kus Riigivanema enda lähemad sõbrad ja Riigivanema lehe esindajad käivad kongresse mööda ja seletavad, et Riigikogu ei tee seda ega teist. Aga ma olen juba näiteid toonud, kuidas valitsus ise takistab Riigikogu tööd, on seda enne teinud ja takistab seda tööd ka käesoleval istungjärgul. Kui kokkukõlast jutt on, siis on see kokkukõlast puudunud seni valitsusel enesel. Ja peab ütleva, see toon, mis praegu valitsuse liikmete eneste keskel, ja see toon, millega arvustavad valitsuse erakonnad üksteist, kuidas nad üksteist hindavad, see toon iseloomustab täielikul määral meie praeguse valitsuse teguvõimet ja tasapinda. Ma võiksin üksikud kujukad näited tuua sellest heast toonist, mis meie valitsuse keskel valitseb. Mitte ammu tagasi ilmus ühes valitsuseerakonna lehes pilt. Pildi pealkirjas oli öeldud: Milleks läheb Genfi välisminister? Pildil oli kujutatud Prantsuse välisminister Briand sigar näppude vahel, istumas laua taga, tema selja taga seisab välisminister Rebane, kellele esimene ütleb: „Rebane, tuld!“ See on näide sellest, missugune hea toon on valitsuses. Ja kuidas meie valitsuseerakonnad ise endid hindavad, selle kohta olgu väljavõtte toodud ühest erakonnalehest: „Välisminister H. Rebane, kes sulega „hiilgavat välispoliitikat“ tegi, on oma ametialal küll osanud mõndagi sammu astuda, mis kasulik ei olnud, kuid Eestile soodsat välispoliitikat ei ole ta osanud kahjuks luua. Just vastupidi: meie välispoliitikas valitseb igasugu aktiivsuse puudus, see on otse tardunud, ei sammu edasi“. Meie ei mõtlegi selle vastu vaielda, meie oletame, et see on õigus, kuna seda tunnistab enese kohta valitsuse koalitsioon ise, ja ma arvan, siit tulevad ka ometi järeldused teha. Ja see toon, kuidas praeguse valitsuseerakonna lehed on kirjeldanud üksteist ja peab ütleva, see toon, kuidas Riigivanema leht opositsioonile ja teistele erakondadele kallale tungib, sellel toonil ei ole Eestis võistlejat, ja seda tooni ei ole ka kuulda olnud sest ajast peale, kui Vene mustasajaliste lehed „Ruskaja Snamja“, „Grashdanin“, „Kolokol“ ja teised oma eluõiguse kaotasid.

Siis, üksikud ministeeriumid — see kuulub ka valitsuse tegevuse hulka — on ümber nimetatud. Räägitakse niisugust anekdooti, et ühel pühapäeval on Vismari tänavale

kogunud rahvamurd. Linnavaht käsib laiali minna ja ütleb, et kindralkuberneri korraldusel on rahvakogumine ja koosoleku pidamine keelatud. Rahvas vastab, et ta ei ole tulnud koosolekut pidama, vaid tulnud vaatama Tondilossi. Siis kõneldakse reisibüroo ringkondades, et turistid, kes möödunud suvel suurel hulgal siia tulid, on tundnud huvi nimelt kahe koha vastu, Pika Hermani ja Tondilossi vastu. Pikas Hermanis on turiste kõige rohkem see huvitanud, missugune lipp seal on, kas kolmevärviline või roheline.

Omajal ajal deklaratsiooni ette kandes avaldas valitsus lootust, et sel aastal tuleb meil hea lõikuseaasta. Kahjuks on aga see lootus petnud. Eesti rahva vastu on loodus tänavu väga karm olnud. Väärtuslik aiavili suri, vesi tegi suuri kahje põldudel ja luhal, puuvili ei valminud, viljakoristamist ja põllutööd takistab vihm. Tagajärg? Kehvus ja tööpuudus kasvab. Meie oleme kuulnud, kuidas põllutööstusminister kavatsusi teeb, et toetada maapidajaid. Kuid mitte ainult maapidajad ei kannata tänavuse aasta tagajärjel, vaid kannatab eeskätt kehvem klass — proletariaat, kelle kohta Riigivanem iseseisvusepäeval tähendas, et toetuse andmiseks kehvematele kodanikkudele puuduvat riigikassas igasugu vabad summad ning tuluallikad, ja sel ajal, kus üldise maksukoorma raskuse all üldiselt kannatatakse, erakordseid uusi makse peale panna ei ole valitsus sündsaks pidanud. Ühiskond pidi nende toetamise algatuse enda peale võtma, — ühiskond aga seda seni teinud ei ole, — et „rahumeeleolu laialdasusse hulkadesse kanda“. „Töotahe ja rõõmus loomistung“ pidi kaasa aitama üldisele majanduslikule tõusule. Nii nagu lootus hea viljasaagi peale, nii on ka see Riigivanema ettekuulutus läinud nurja. Kui täna kõneldakse siin maapidajate toetamisest, siis oleks aeg olnud ka kõnelda sellest, mida mõeldakse nende heaks teha, kellel vähe maad, ja nende heaks, kellel maad sugugi ei ole, kes aga seda raskemini kannatavad toiduainete- ja elukalliduse tagajärjel. Töötahtest ja -rõõmust, loomistungist on Riigivanem alati kõnlenud. Tegelikult aga ei ole valitsevates ringides seda töötahet ja rõõmust loomistungi märgata olnud, ja kui kehvide toetuseks pole leidunud riigikassas seni raha, selleks toetuseks ei ole täna, samuti ka esmaspäeval Riigivanema poolt lubadusi antud, küll on seda väliseks hiilguseks ja suursuguse etendamiseks leidunud Eesti riigikassas küllalt, ja siin on kulusid niipalju tehtud, et need üle eelarve esindusesummade ulatuvad. Kehvide toetamiseks ei või rahvale uusi makse panna, sest rahvas ägavat maksukoorma

all. Seesama valitsus on pannud rahvale, ja see on üks tema silmapaistvamatest tegevusealadest, suured maksukoormad tikutrustiga, mis toodi Eestisse lennukiirusel ja tuli taevast Eesti põlve uueks looma. Raha- ja kaubandus-tööstusminister sõitsid lennukil Rootsi, lennukitel tulid seal tagasi... (Kaubandus-tööstusminister J. Holberg: Ei ole õige.) tikutrusti leping taskus. Selle lepingu sõlmimise tulemused annavad end õige lühikese aja järele igale inimesele, kes vähegi valgust armastab, tunda selles, et tikupakist, mille eest maksime 12 senti, võetakse nüüd 30 senti. Tikutrusti leping on pannud rahvale enam kui 100-miljonilise maksukoorma, missuguse rahaga oleks võinud raudteid ehitada igal aastal, ilma et selleks välislaenu tarvis oleks olnud, mille eest tuleb protsenti maksta, ja välislaenu, mis tuleb tagasi maksta. Nii on Eesti rahvas 28 aastaks maksustatud. (K. Ast, stp: Ja see oli üks vägev Prometeuse tegu.) Ühele osale maksust vabanemist toob surm. Mulle tulevad meelde Saksa kuulsa kirjaniku Goethe sõnad, mis tema oma surmavoodil öelnud, nimelt: „Enam valgust!“ Eesti õndsatel surijatel on küllalt põhjust seda mitte meelde tuletada ja isegi surmavoodil salaja soovida: „Vähem valgust!“ Sest valgus on küll ilus, hea ja soe — ta allikas on päike, kuid sinna vaadata — pimestab. Seda said tunda need lätlased, kes püüdsid valgustada tikutrusti valgust. Lepingud ja rahalised toimingud tehtakse ikka salaja. Rahvas ei tohi sellest teada, ei tohi isegi teada kuipalju, kellele, kui suurel määral on Eesti panga bilansist külmanud laenudest maha kirjutatud. Eeskätt on seda toonitanud just rahvaerakonna ja Riigivanema häälekandja. Tähendab, see on omane meie valitsusele, ja täna on Riigivanem jälle mitmel korral öelnud, ärgem sellest ja sellest siin kõnelegem. Järeldus: seal pool ollakse nähtavasti arvamisel, et inimesel on täielik vabadus ja ta võib kõike teha, ainult salaja. Kui aga salaseid asju hakatakse toimima avalikult, siis on see kõlbluse normide vastane nähtus. Sellepärast tuleb Eesti riigi elus tegutseda alati salaja, samuti kui oma isiklikus elus. See taktika on tingitud vist sellest, et ei taheta „välist kokkukõla“ ja „hingelist ühtlust“ rikkuda.

Peale tikutrusti maksu on kodanikkudel oodata veel teisi uusi maksuseadusi, mis alguse saanud kaubandus-tööstuskostajast, kus tegureiks Eesti biograafilise leksikoni tuludusetegelased. Nende maksuseaduste siht on jõukalt klassilt veeretada maksud kehvematele kihtidele, sest Eesti kodanluse arvates on kehvemate kihtide õlad tugevamad raskuste

kandmiseks. See ilmavaade on põhjuseks, miks on võetud Eesti tööliklassilt senise töökaitse seegi osa, mis Vene seaduseandluses hea oli. Võib öelda, Eestis on töökaitse sedavõrt koondatud, et see küll lagedam on kui Pilkuse ilupargi ase. Siin on „kokku tõmmatud“ ilma tuulemurruta. Tööinspeksiooni käsi pole paremini käinud, kui tol metsade peavalitsuse juhatajal, kes võrdles metsade laastamist heroodeseaegse lastetapmisega Betlemmas.

Tagajärg on: töösturid võivad nüüd töökaitse seadusi takistamata rikkuda, töölisel pole enam kuskile pöörata. Riigivanem kuulutab Eesti rahvale suurt õnne: orjade pidamise konventsioon esitatakse ratifitseerimiseks. Kuid valitsus jätab esitamata need konventsioonid, mis tarvilikud tänapäeva elule. Rahvusvahelistest konventsioonidest on seni esitamata jäänud Riigikogule valitsuse poolt kõigepealt 8-tunnilise tööpäeva konventsioon, enne ja pärast sünnitamist maksetava abiraha konventsioon, tasumaksmise kohta tööõnnetuse puhul, tasumaksmise kohta kutsehaiguste puhul, öötöö keelu kohta pagari-tööstuses, haiguskindlustuse kohta tööstuses, kaubanduses ja majateenijate seas, haiguskindlustuse üle põllutöös ja peale selle terve rida konventsioone. Neid Vabariigi Valitsus ei taha, vaid otsib välja konventsioonid, tahab niiöelda Ameerika leida, tahab mingit Abram Lincoln'i, kuigi see meie oludes enam võimalik ei ole.

Kui pilku heita sellele, missuguseks on kujunenud tööliklassi elu viimastel aastatel, siis näeme, et see järk-järgult ikka raskemaks läheb, kuna valitsus ikka rohkem ja rohkem ignoreerib tööliklassi ja suurema osa rahva elulisi tarvidusi.

Võtame tööolud. Täna ütles härra Riigivanem, et tööstuses olevat siiski tõusu märgata, kuigi tööstuses on viimastel aastatel tööliste arv vähenenud. Töökaitse järelevalve all olevates ettevõtetes oli töölisi 1922. a. — 45.933; 1925. a. — 44.608; 1926. a. — 41.000; 1927. a. — 40.458. Kus on siin tööstusetõus? Ka maal ei ole tööliste arv suurenenud tänavu, ja töölisi vallandatakse. Ehitus ja käsitöö kuivavad kokku. Paljud, kes lootsid maad saada, on ilma jäänud, popsidest tõstetakse kahtlemata üks osa kohtadelt välja, proletariaadi arv suureneb. Tööliste vallandamine riigi ettevõtetes on viimasel ajal käsile võetud. Näiteks raudtee peatehastes on osale töölistele kohad üles öeldud. Töölised, kes aastate viisi ettevõttes tööd teinud, lastakse lahti — ja kui ühele osale neist riigiteenistuses uus koht antakse, siis saadetakse vanad töölised, kes 10—15 aastat tööd teinud, aga

siiski pensioniõiguslikud ei ole, arsti juurde. Nende keskel on sõjainvaliide, kes varem teenistusse võetud, inimesed, näiteks, kelle kõrvakuulmine vabadusesõjas kaduma läinud. Arst muidugi praagib nad välja. Nüüd on silmapilk kätte jõudnud, kus neid sõjainvaliide, kes pensioniõigusest ilma jäänud ja mõnes riigiettevõttes tööd leidnud, välja heitma hakatakse, ilma, et neid lastaks välja teenida töö pensioni. Mitte tööpuudus ei olevat selle põhjuseks, nagu oludetundjad tõendada teavad, miks raudtee peatehastes töölisi vallandama hakatakse, vaid piüie töölisi lahtilaskmise hirmuga terroriseerida.

Siin on sootu teised põhjused. Oleme võinud tähele panna, kuidas töölisi hoitakse hirmul lahtilaskmise ähvardusega. Seeläbi on võimalik töötingimusi halvendada ja see on tööliste terroriseerimine. Härra Riigivanem ütles, et tööbörsi andmed näitavad, et töölisi ei ole niipalju, kui vabu kohti. See oletus ei vasta statistilistele andmetele. Kui 1926. a. oli 48.402 vaba kohta ning 15.847 töötatöölist, siis juba 1927. a. ulatus see arv 61.255-le, ning vabade kohtade arv oli palju vähem kui eelmisel aastal, nimelt 15.259. Statistilisi andmeid vaadates ei saa kuidagi öelda, et tööbörsidel vabakohtade arv suurem oleks tööliste arvust. Olud näitavad, et töötatööliste arv ka edaspidi kahtlemata tõusma peab. Tööpuudust suurendatakse sihilikult, suurendatakse selleks, et töölisi näljaga ja kohakaotamise ähvardusega sundida tööpäeva pikendama, rohkem tunde tegema. Riigitööliste tööpäev on sagedasti 24-tunniline. See asjaolu kestab edasi ja siiaamaani ei ole muutust märgata, vaatamata sellele, et sellele ka Riigikogus nii mitu korda tähelepanu juhitud. Sagedasti on ka riigitööliste tööpäev 12 tundi, nagu seda ka vastava arupärimise puhul härra teedeminister siit ise tõendas, kuid selle küsimuse juures peatume teise päevakorra-punkti all. Samuti on asjaolud ka eratööstuses.

Ühes metallivabrikus on töötatud vaheajata hommikust õhtuni üle 12 tunni, ilma et söögiaega oleks inimestel või puhkeaega. 12 tundi peavad inimesed töötama, ja siis tuldakse siia kõnetooli ja valitsuse nimel öeldakse, et „tööga ja töö hulga suurendamisega peate oma palgaolusid parandama.“ Siin aga andmed kõnelevad sellest, et meie tööaega enam pikendada ei saa. (Vahelhüie keskelt: Kus vabrikus see oli?) See oli Krulli vabrikus.

Suurtööstuses tegid läinud aastal ületunnitööd meestöölistest 46,1%, kesktööstuses 33,3%, naistöolistest suur- ja kesktööstuses peaaegu võrdselt 25% tööliste üldarvust.

Tööd tehakse vahet pidamata 7 päeva nädalas, kuigi meil on maksev seadus, millega peaks töölitele kindlustatud olema püha-päevarahu ja puhkepäev.

Ühes suuremas vabrikus jätsid töölised kokku kasutamata 38 tuhat puhkepäeva. Kõige pikem keskmine tööpäev on meil just riigi ettevõtetes, õlikivi ja monopoliseeritud tulitikutööstuses. Seal on keskmine tööpäev 8,77 tundi, see tähendab ligi 9 tundi. Siis veel toidu, maitseainete ja jookide tööstuses, samuti tubakatööstuses, kus naise tööpäev ulatub $8\frac{1}{2}$ tunnini.

Ja nüüd tuleb siis Riigivanem ja ütleb, et meil nõutakse palku, aga tööd peame meie tegema ja sellega palku tõstma. Kuidas on see kokkukõlas meie statistiliste andmetega? Kas näitavad meie statistilised andmed, et meie tööline ei tee tööd ajamööduga mõõtes ja ei tee tööd saaduste hulgaga mõõtes? Kus on need andmed, näidake neid ja siis süüdistage töölisklassi, et meie palgaolud on maha jäänud teiste maade omadest sellepõhjusel, et meie töölised ei tee tööd. Statistilised andmed seda ei tõenda. Edasi öeldi täna Riigivanema poolt, et loodetakse ja nõutakse ainult palka. Kuid puudub võimalus palka sihilikult tõsta, vaid seda tuleb teha töö edukuse ja töö tulemustega.

See on tänane valitsuse seisukoht, ja see seisukoht on uus piitsahoop töölitele näkku. Meil kõneldakse tööoskusest, ja tehakse sellekohaseid kavu, kuid õpilased rakendatakse töölise asemele, et sellega palku alla suruda ja täiskasvanud tööjõudu kõrvale lükata.

Et palku alla suruda on sellel ajal, kus täiskasvanud töötatöölise arv kasvab, tööstusettevõtetes tõusnud alaealise tööjõu arv. Ümmarguselt $\frac{1}{5}$ õpilasist teeb väiketööstuses ületunnitööd. Alaealistele on ületunnitöö keelatud, kuid sellejuures on nad teinud 1927. aastal — 8—9 tundi 5,6%, 9—10 tundi 9,3% ja 10 tundi ligi 3% õpilaste üldarvust.

Kas need arvud tunnistavad, et neile oskust õpetatakse? Need arvud näitavad, et meie oleme jõudnud 10 aasta jooksul sinna, kus Inglismaa oli oma tööstuses 100 aastat tagasi. Meil on hakatud alaealisi ekspluateerima.

Viimasel ajal kõneldakse ka väike- ja kesktööstusest kui mingisugusest päästerõngast, mis peab meie tööolusid lahendama. See usk võib ju olla, aga arenemiskäik näitab teist. Just väiketööstuses on õpilaste ja töölise seisukord halvem kui suurtööstuses. Kesk- ja väiketööstuses on enam tarvitusel õpilaste tööjõudu kui suurtööstuses. Üldiselt teenisid mehed kesktööstuses keskmiselt 7,3% ja väiketööstuses 12,7% võrra vähem kui

suurtööstuses. Need andmed näitavad, mis meil kesktööstuse all mõelda tuleb.

Samasugune on tänapäev meie töölisklassi seisukord töökaitse suhtes. Ja selle tagajärjed ei lase end oodata. Need on surevuse tõus, sündivuse vähenemine, haiguste ja õnnetuste arvu tõus, rohke enesetappimine, sotsiaalsete pahede, viletsuse ja vaesuse kasvamine j.n.e. Tööõnnetuste arv, mis 1922. a. oli 2804, 1925. a. — 4681, 1926. a. 5512, näitab veelgi tõusu. Siin on tõus. Enesetappimisi oli 1922. aastal — 184, 1925. a. — 258 ja 1927. a. — 304. Siin on jällegi tõus. Millega seda põhjendada? Need eelmised arvud, mis töölise olukorda käsitavad, kõnelevad küllalt selget keelt. Majanduseelu tõstmiseks ei ole valitsus midagi teinud, mida võib sealt poolt oodata, kus niisugused, ma tahaksin öelda, otse barbaarsed vaated valitsevad töölise kohta: hoolitsetakse ainult palga eest, seda tuleb teha töö edukusega ja töö tulemusega. Siin on kokku võetud terve meie valitsuse programm töölisküsimuse alal. Oleks valitsus sedagi teinud, et ta maksvate seaduste täitmise järele oleks valvanud ja katsunud neidki tegelikult elust mahajäänud seadusi ellu viia, rääkimata veneaegsetest seadustest. Võtame meie Hoolekande seaduse, mille järele neis oludes, mis tekkinud, suur tarvidus on.

Valitsus oma nimestikus ei anna töölisklassile midagi. Ainult üks väike lause on tähendatud, et invaliidsuse ja vanaduse kindlustuse seaduse kohta lubab valitsus materjale koguda ja ette valmistada. Seda on meil tehtud juba hulk aega. Meil on juba 3—4 aastat öeldud samalt kõnetoolilt, et valitsus kogub materjali. Missugused need materjalid on ja milles seisavad need ettevalmistused, sellest peaks ka rahvas midagi teadma. Ometi on invaliidsuse ja vanaduse vastu kindlustamise kohta valitsuse liikmete poolt lubadusi antud, ja selle järele on praegu tungiv tarvidus.

Valitsus ei ole pööranud tähelepanu ka neile, kelle kohta ei ole seni välja antud ühtki töökaitse seadust, need on äri-, kontori- ja teiste sarnaste asutuste teenijad, kes praegu Eesti rahvuslõkkude kaupmeeste ärides teenivad 2.000—4.000 senti eest kuus 12—16 tundi. See on jäetud omavalitsuste kätte ja nähtavasti mõeldaksegi sinna jätta omavalitsuste sundmääruste asjaks, aga siin peaks valitsus vastavad normid maksma panema. Valitseb tööpuudus. Meie töölisele ei ole tööd anda, aga Riigivanema enese trükikoda, enese tööasutus toob naaberriigist töölisi. Kuigi Riigikogu on alles hiljuti vastu võtnud seaduse, millega ta välismaalt töölise sissetoomise keelanud sellepärast, et meil enestel töötatöölise arv küllalt suur on. Kui nüüd sealt ringkonnast niisugust eeskujut antakse, mis siis teised peavad tegema?

Nende tööliste sissetoomise põhjuseks ei ole see, et nende oskuse järele tarvidus oli, vaid see, et nende abil tahetakse tööliste palku alla suruda.

Nii kokkuvõttes näeme, et praegune valitsuse nimestik, mille ta Riigikogule esitanud, ei tunnista sellest, et see valitsus tahab rahva tarvidusi rahuldada, kuna praeguse valitsuse tegevus ise kõneleb otse selle vastu. Praeguse valitsuse tegevus on sihitud tööliklassi vastu, on sihitud laialiste rahvahulkade vastu. Selle tegevuse eesmärk on ainult väikeste Eesti kitsastes oludes ülestõusnud ringkonna, kildkonna huvide kaitsmine.

Töö-hoolekandeminister K. Soenberg: Austatud Riigikogu liikmed! Tahan teha paar öiendust nende etteheidete kohta, mis on tehtud Vabariigi Valitsusele. Eriti nimetati siin riigi- ja omavalitsusteteenijate pensioniseadust. Selle seaduse käik on teada: oli Riigikogus, siit anti see rahaasjanduse komisjoni veel kord kaalumiseks. Vahepeal tõusis üles üksikuid küsimusi, ja valitsus ei saanud neid küsimusi muidu otsustada, kui tal kindlat pilti ei olnud, kui suureks praeguse seaduse ulatuse juures kujunevad kulud pensionideks tulevikus. Nende andmete muretsemiseks korraldati ankeet. Ankeedi andmed on suve jooksul kokku tulnud ja lähemal ajal võib esineda tarvilikkude parandustega. Ma loodan, et see õige pea sünnib.

Rkl. Johanson tähendas, meie töökaitse olevat väga tagasi läinud. Ma saan aru, teil seisab silmi ees aruanne, mis ilmus 1927. a. kohta. Kuid pean ütleva, et seda, mida ütlesime 1927. a. kohta, 1928. a. kohta enam sel määral öelda ei saa. 1927. a. oli töökaitse ümberkorraldamise aasta. Sellel aastal määrati ametisse uued inimesed: insenerid, tehnilise haridusega inimesed. Ja see on paratamata, et kui uued jõud kohtadele paigutatakse, siis läheb mõni aeg, enne kui nad suudavad kohaneda. Teisest küljest need andmed, mis 1927. ja eelmiste aastate kohta avaldatud, ei ole tööväärtuse mõttes võrdsed. Varematal aegade võttis töökaitse ametnikkudel hulk aega just tsiviilnõudmiste lahendamise tööandjate ja tööliste vahel. Viimasel ajal, alates 1927. a. kokkukõlas põhimõtetega, mis rahvusvahelise tööbüroo poolt üles seatud, oleme andnud juhtnöörid, et töökaitse inspektorid peavad oma peatähelepanu pöörama tööliste tervise ja julgeoleku kaitsele, mitte aga tsiviilnõudmiste lahendamisele. (V a h e l h ü ü e L. J o h a n s o n'i, s t p p o o l t.) On üksikuid juhte, kus paratamata tuleb ületunni töötada, seda ma arvan, ei salga ka Teie, härra Johanson. (V a h e l h ü ü e L. J o h a n-

s o n'i, s t p p o o l t.) Meie oleme mõnes jaoskonnas nii kaugelt jõudnud, et pea kõik ettevõtted on suudetud läbi käia. Ma pean rõhutama, et võrreldes 1928. aastat 1927. aastaga on olukord tunduvalt paranenud.

Edasi, rkl. Johanson ütles, et meie konventsioonide ratifitseerimine läheb aeglaselt. Asun seisukohal, et meil tulevad enne rahvusliku seaduseandlusega vastavad normid määrata ja alles siis võib konventsioonide ratifitseerida. Mis aitab see, kui meie konventsiooni ratifitseerime, kuna meil seaduse norme ei ole, ja konventsioon tegelikult maksusele ei pääse. Kui vaadata ka seda erakorralist teadaannet, siis on siin seaduseelnõusid ette nähtud, mis lubavad jällegi mõnda konventsiooni ratifitseerida. Näiteks haigusekindlustuse seadus. Kui Riigikogu selle vastu võtab, siis võidakse ka haigusekindlustuse kohta käivad konventsioonid ratifitseerida. Samuti öötöö keelu seadus pagari-tööstuses on töö-hoolekandeministeeriumi poolt esitatud. Vabariigi Valitsus ei ole jõudnud seda veel vastu võtta, kuid kui see vastu võetakse, siis saame jälle võimaluse vastava konventsiooni ratifitseerimiseks.

E. Pesur (tp): Austatud Riigikogu liikmed! Kui juba mitmed Riigikogu liikmed Vabariigi Valitsuse erakorralise teadaande puhul sõna on võtnud ja üldiselt kogu seda Riigivanema poolt ettekantud valitsuse virilat töökava on arvustanud, siis ei taha mina seda üldiselt enam kõne alla võtta, vaid juhiksin eriti Vabariigi Valitsuse tähelepanu neile sotsiaalseadustele, mille järele töölikonnal otse kisendav vajadus. Meil on peaaegu traditsiooniliseks saanud nähtus, kus vähem või rohkem tööliste huve kaitsevad seadused kuidagi Riigikogusse arutamisele ei pääse, sest enamjagu maetakse neist juba komisjonidesse maha või veetakse aastate viisi ühest Riigikogust teise. Alles mõne päeva eest oli minul juhus sotsiaalkomisjonis kuulda, et meil olevat seaduseelnõusid, mis Asutavast Kogust peale seisvat valitsuses seisukoha võtmiseks. Nii nagu vanaduse ja invaliidsuse vastu kindlustamise seadus. Ka praegu on sotsiaalkomisjon tööta seetõttu, et terve rida seaduseelnõusid seisab juba 1927. a. ja möödunud istungjärgu lõppemisest peale valitsuses seisukoha võtmiseks, kuigi tervelt neli kuud suvevaheajal oli valitsusel aega oma seisukoha võtmiseks, aga millegi pärast pole seda tehtud. Nüüd kuuleme Vabariigi Valitsuse teadaandest, et terve rida olevat sotsiaal-seadusi töö-hoolekandeministeeriumil valmis Riigikogule esitamiseks. Kui me aga lähemalt nende seadustega tutvuneme, siis leiame, et

needki armetud seadused on kord juba valitsuseerakonna meeste toetusel Riigikogus tagasi lükatud, nagu riigiteenijate haigusekindlustuse seadus ning riigi- ja omavalitsusteenijate pensioniseadus.

Kuidas aga valitsus korraga nii armuliseks on läinud, et sotsiaalseadusi omal algatusel esitab, jääb veel küsitavaks. Ainult üht võib sellest järeldada, kui see ainult valitsuse ilus lubadus ei ole, siis need seadused küll sotsiaalseaduste nime ei tohiks kanda, sest töölisi ja teenijaid sotsiaalselt kindlustavad need samapalju, kui seaduse pealkiri seda lubab.

Millele valitsus oma teadaandes üldse tähelepanu pole pööranud, on just elulisemad tööliste huvidesse puutuvad seadused.

Nii oleks juba aastate eest rahvusvahelisel töökongressil kokkulepitud seaduste üle viimane aeg kõnelda, nii on meil siis veel teostamata seadused, mis käivad kaheksatunnilise tööpäeva kohta; tööõnnetuste vastu; enne ja pärast sünnitamist abiraha andmise kohta; kutsahaiguste puhul tasumaksimise kohta; öötöö keelu kohta pagaritööstuses; haigusekindlustuse kohta tööstus-kaubanduses ja majateenijate seas; haigusekindlustuse üle põllutöös ja veel palju teisi seadusi; mis veel meie oludes lõpmatu tähtsusega ja mille järele otse kisendav vajadus, on palga alamäärade seadus ja tööpuuduse vastu võitlemise seadus. Kui meie praegusel ajajärgul kolmekuni neljaliikmelisele perekonnale tahame elatismiinimumi kindlustada, siis peaks meie tööline õieti palka saama 130 kuni 150 krooni kuus. Mis meie aga näeme, — tööinimene ei saa praegu pooltki elatismiinimumi palgast.

Kui vaatame, mispärast on töölistel palgad võrdlemisi madalad, kas sellepärast, et meie tööstuseettevõtjad vähe teenivad! Ei mitte sellepärast, vaid sellepärast, et meil tööta tööjõudu liiga palju pakkuda on. Kui teeme lahti Riigi Teataja, siis näeme, et enamjagu tööstuseettevõtteid teenib kümneid miljeoneid puhaskasu. Mul on näiteks käepärast 1927. a. andmed vabrikantide puhaskasudest. Nii näiteks põhja puupapivabriku puhaskasu oli 1927. a. — 28.931.510 senti; Johanson'i paberivabrikul — 15.894.126 s.; põllusaaduste ümbertöötamise ühisus „Viru“ — 10.020.738 s.; Luther — 8.629.308 s.; „Rauaniit“ — 8.391.760 s.; (R. Penno, as: Mis asjad need on?) Need on tööstuse puhaskasud. Edasi — põllumeeste keskuhisus „Estoonia“ — 8.331.583 s.; Kohila paberivabrik — 7.340.870 s.; (R. Penno, as: Kui Teie need kõik üles loete, ega meie siis täna lõpule ei jõua, neid on rohkem.) Võib olla, ka Teie olete kuskil aktsionär ja teenite

suuri protsente tööliste palga arvel, sellepärast Teil... Edasi — „Silva“ — 6.352.221 s.; Saku õlletehas — 4.674.615 s.; Tartu pärmivabrik — 4.183.543 senti; Tubakatehas „Laferme“ — 3.350.479 s.; „Tekstiil“ — 3.584.640 s.

Need arvud aga ei ole kõik, kuid siiski annavad kujuka pildi sellest, kuipalju meie tööstused teenivad.

Edasi oleme meie juba näinud, et vabrikute teenistus ei ole põhjuseks, mispärast tööliste palgad on madalad. Palkade mahasurumiseks on tunduvalt kaasa aidanud meie tööpuuduse vastu võitlemise korraldus. Hädaabitööde nime all tehakse isegi kõige hädavajalikumad jooksvad tööd ja makstakse töölistele kõigest 100 kuni 120 senti päevas, kuna harilikult selle töö eest üle 2 krooni makstakse. Isegi riik ja omavalitsused on sarnasele tööliste ekspluateerimisele üle läinud. Mul on aga väga selgesti mees, kui möödunud talvel Tallinna trammiteede puhastamisele tööbörstist töölisti toodi ja neile palgaks makseti hädaabitööliste palk 150—180 senti, kuna harilikult selle töö pealt töölistes 260 senti saavad.

Samuti kuuleme ka riigi raudteede ja maakonnaavalitsuste tööde juures talitavat. Ei ole ime, kui sarnaste korralduste ja palkade juures statistika kohutavat surevuse ülekaalu näitab, sest suurem osa töölisti peab alatoitluse all juba keskmises elueas hauda varisema. (K. Tonkman, põl: Aga palju neis üksikutes vabrikutes töölisti on?) Pean ütleva, et mul ei ole kohuseks seda Teile teatavaks teha, sest Teile peaks see samuti teada olema. (K. Tonkman, põl: Palju seal tööpäeva tasul vahet puhaskasu arvel?) Vähemalt 100 senti teeb see igale töölistele päevas välja ja võib olla mõnes kohas isegi rohkem, sest on üksikuid väiksemaid ettevõtteid, kes väikse arvu töölistega ja suure puhaskasuga töötavad. Nii näiteks võime tähendada teiste hulgas põllusaaduste ümbertöötamise ühisus „Viru“le. Meil antakse tihti töötellimisi välismaale, ka neid, mis võiks väga hästi kodumaal teha, näiteks vedurid ja katlad. Isegi vabrikute tööliste koosolekud on sarnase teguviisi vastu protesti avaldanud, kuna tööstused, mis omal ajal ehitatud, lastakse tegevuseta varemteks langeda, isegi sisseseaded müüakse välismaalastele maha.

Ka suurema naaberriigi Nõukogude Venemaaga peaks tingimata kaubaleping sõlmimata, et sel teel laiendada välisurgu, sest tööstused, mis aja jooksul varemtesse langedavad, on suurema tarviduse jaoks ehitatud, milleks ka hädavajalik oleks suuremat tööstuseaduste tarvitajat leida. Sellepärast ei peaks

ühelgi selle vastu midagi olema, kui meie Ida naabriga kaubaleping sõlmitakse vähemalt meie naaberiigi Läti eeskujul.

Kui aga meil praeguse kaubandus-tööstusministri härra Holberg'i programmi teostatakse, mis kõlab küll mahlakalt tööstuste elustamistulest, et „pange vabrikud põlema“, siis võime kindlasti veenduda, et valitsusel ei ole kogu rahva huvid ega hea käekäik südames, vaid hoopis rahva huvide vastu tegutsemine, mis pärast ka Eesti tööliste partei Riigikogu rühm midagi rahuldavat valitsuse teadandest ei leia. Sest 10 aastat seisavad tööliklassi elulisemad seadused valitsuse portfelli, missugune nähtus loomulik ei ole, vaid otse lubamatu.

Kui ka valitsus selle oma teadaande puhul peaks kas või kaela murdma, siis võiks Eesti tööliste partei selleks ainult õnne soovida.

L. Johanson (stp), kohalt: Teen ettepaneku, määrata vaheaeg veerand tunniks.

Juhataja **M. Martna**: (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on ettepanek vastu võetud.

Vaheaeg kl. 18.50 min. — kl. 19.20 min.

Koosolekut juhatab abiesimees **R. Penno**.

Sekretäri kohal abisekretär **J. Piiskar**.

Juhataja **R. Penno**: Rkl. Liigand on esitanud liht ülemineku-vormeli:

„Riigikogu, ära kuulates Vabariigi Valitsuse erakorralise teadaande ja sellele järgnenud läbirääkimised, — läheb päevakorras edasi“.

M. Martna (stp) (fakt. märk.): Ma tahtsin rkl. Martinson'ile rootsikeelses raamatus ilmunud minu artikli kohta järgmist öelda. Kirjutasin selle artikli 1925. a. lõpul ja sest saadik kui ma selle artikli riigisekretär härra Terase kätte andsin, ei ole ma seda enam näinud, ei ümberpanekut, ega ka korrektuuri. Andmed, mis pärast 1925. aastat seal leiduvad, on väljaandja kirjutatud. Härra Martinson peaks teadma, et tema parteid 1925. a. veel ei olnud, ka ei olnud härra Martinson'i ennast sel ajal Riigikogus. Sellepärast ei olnud mul ka võimalust, seda suursündmust artiklis konstateerida, kuid mina konstateerisin seal seda, mis tol ajal selles suunas konstateerida oli selle sama artikli põhjal, mis selles 8-naelalises raamatus „Eesti's“ ilmus ja mille pärast parempoolne ajakirjandus minule tol ajal kibedaid etteheiteid tegi, — nii et selles suunas ka rkl. härra Martinson'il mulle palju ette heita

ei tohiks olla. Aga rkl. Martinson võis eeldada, et artiklikirjutaja selle otse enne ilmumist kirjutab, või vähemalt seda korrektuuris nägi. Sellepärast ei või ma rkl. Martinson'ile tema avalduste pärast etteheiteid teha, sest väljaandja ei ole tarviliku hoolega talitanud.

L. Johanson (stp): Eesti sotsialistliku tööliste partei Riigikogu rühma nimel esitan järgmise ülemineku-vormeli:

„Ära kuulates Vabariigi Valitsuse erakorralise teadaande ja Riigivanema täiendavad seletused, tunnustab Riigikogu, et valitsuse töökava ei sisalda õigusliku korra maksmapanemiseks, majanduseelu ülesehitamiseks ja töötavate hulkade raske olukorra parandamiseks hädavajalikke uuendusi“.

P. Baranin (vn) (hää. mot.): Господа депутаты. Русская фракция всегда старалась придерживаться тактики добрых отношений с правительством. Этой тактики она придерживается и сейчас. Однако, в этом случае необходимо, чтобы и правительство шло навстречу нашим пожеланиям. Рассматривая внеочередное заявление правительства, мы к сожалению не находим в нем этого обстоятельства. Из него не видно например: какие меры предполагает предпринять правительство к поддержке русского окраинного населения, силою стихийных обстоятельств оказавшегося ныне в очень неблагоприятных условиях. Правда, мы находим очень сухое замечание в заявлении правительства об урегулировании уровня воды в Чудском озере и связанных с ним больших работах. Но мы знаем, что еще 23. июня 1926. года состоялось постановление правительства о понижении уровня воды в Чудском озере в самое ближайшее время. С тех пор прошло 2 года, и мы видим, что в этом направлении ничего не сделано. Вследствие чего русское население Принаровья, Придчудья и Печор несет миллионные убытки. Нынче это особенно сильно отражается на экономическом положении населения. Многие крестьяне уже продают последнюю корову.

Законодательная политика правительства также для нас не благоприятна. В первом заседании настоящей сессии принят в I чтении закон об имуществе прежнего ревельского благотворительного общества, согласно которому имущество, оцениваемое в 20.000.000 сентов, при-

надлежавшее раньше русской организации, передается городу. Правительство в этом вопросе не изменило своей первоначальной точки зрения и не пошло навстречу пожеланиям русской общественности.

Дальше мы находим в заявлении правительства указания на законы о перемене национальности и о языке национальных меньшинств. К сожалению, мы не знаем точного текста этих законов. Однако, те данные, которые мы имели возможность получить через прессу, говорят, что эти законы не могут удовлетворить нас.

Наконец, последние действия правительства, выразившиеся в закреплении имущества Александро-Невского прихода на имя правительства, уже после состоявшегося судебного решения, окончательно убеждают нас, что правительство совершенно не желает считаться с нашими пожеланиями. При таких условиях работа русской фракции с правительством чрезвычайно затрудняется, и по этим соображениям русская фракция вынуждена будет голосовать за формулу социалдемократов.

A. Sternfeldt (krst) (hää. mot.): Nagu härra Riigivanema seletusest selgus on erakorraline teadaanne selles mõttes tehtud, et kokkukõlastada ja ühtlustada Riigikogu tööd, silmas pidades lühikest tähtaega. Selle mõtte vastu ei ole keegi siin vaieldnud, ja selle vastu ei või ka kellelgi midagi olla. Kuid ei saa salata, et selles teadaandes on avaldatud ühtlasi valitsuse lähem töökava ja kavatsused, ja selle kohta on mul kristliku rahvaerakonna rühma nimel hääletamise motiivide mõttes järgmist teatada. Kui praegune Vabariigi Valitsus ametisse astus, siis deklareeris ta ka muu seas, et ta tahab kirikute ja riigi vahelkordi lahendada maksvate seaduste alusel, sellega tähendades, et ta ei kavatse ette panna mingit muutmiseseaduse eelnõu sel alal ja seega üles näidata heasoovilikust kirikute ja koguduste vastu. Seda suuna on Vabariigi Valitsus ka kogu oma kestuse ajal pidanud ja ei ole soovinud meie evangeeliumi-luteriusu kui ka kreeka-õigeusu koguduste rasket seisukorda parandada ja kergendada. Linna ja alevite piirides olevailt kogudustelt on peaaegu kõik nende varandused, maad, aiad ja isegi hooned võõrandatud, koguduste võõrandatud maade tasuküsimus täielikult surnuks vaigitud, ebapraktilise perekonnaseisu seaduse teostamise läbi väga soovimatuid arusaamatusi tekitatud. Ka käesolevas Vabariigi Valitsuse erakorralises teadaandes ei ole mainitud, et valitsusel oleks

kavatsus koguduste hädatarvilikke ja õiglasi nõudeid lähemal ajal rahuldada ja lahendada. Seda silmas pidades ei saa kristliku rahvaerakonna rühm hääletada liht ülemineku-vormeli poolt, vaid hääletab selle vastu.

Juhataja R. Penno: (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on motiveeritud ülemineku-vormel tagasi lükatud.

(Hääletatakse.) Liht ülemineku-vormeli poolt on 43 häält, vastu — 26, seega vastu võetud.

5. Läbirääkimised Vabariigi Valitsuse vastamise puhul L. Johanson'i, J. Tiksi ja P. Schütz'i arupärimisele raudteel 12-tunnilise tööpäeva maksmapaneku ja puudulikkude korralduste kohta.

hüd mõni kuu, üks — 240 tundi, teine — 252 tundi. Siis on töötatud üle 301 tunni kuus; 301, jagage see ära 25-le — harilikult tuleks tööpäevi võtta aasta kohta 25 päeva kuus; siis 298 tundi, üle 319 tunni. Ja kuidas vedurijuhtide tööpäeva selle juures arvestatakse? Rongi väljaminekul võetakse a vesse poolteist tundi, tegelikult aga kulub vedurijuhil üle kahe tunni, mis üle poolteise tunni, seda üldse arvesse ei võeta. Äraandmise juures kulub jällegi kolm tundi, arvesse võetakse ainult poolteist tundi. Kui kõiki neid tunde kokku võtta, siis tuleb vedurijuhi tööpäev mitte enam 12 tundi, vaid 14 ja 16 tundi. Ei arvestata teisigi töid. Pühapäevi ja pühased vedurijuhtidel ei ole. Peale selle võtab veel kantseleitöö oma aega, näiteks raaportite kirjutamine — 5 tundi kuus.

Mis puutub vedurijuhti Erjapead, kellest siin jutt, siis oleks ta pidanud määruste järgi vaba olema, kuid teda kasutati veeandmise juures enne, kui ta rongiga välja läks. Määruste järgi on tööpäev 14 tundi, kuid tegelikult on seda enam.

Härra minister ütles, et vedurijuhti ei ole karistatud õnnetujuhtumuse juures, millest siin jutt oli. (Teedeminister A. Kerem: Ma ei ole seda öelnud, see on eksiarvamine.) Kuid seda on siiski tehtud ja ta

L. Johanson (stp): Vastates arupärimisele teedeminister ei lükanud ümber neid asjaolusid, mis arupärimise põhjustasid. Teedeministri enese seletusest selgub, et tehakse tööd raudteel üle 11 tunni, tehakse isegi 12 tundi. Nende andmete kohta, mis teedeminister ette tõi, võiksin mina järgmised vastuväited esitada, mis näitavad, kui pikk tööpäev vedurijuhtidel on. Nii näiteks on töötanud vedurijuhid mõni kuu, üks — 240 tundi, teine — 252 tundi. Siis on töötatud üle 301 tunni kuus; 301, jagage see ära 25-le — harilikult tuleks tööpäevi võtta aasta kohta 25 päeva kuus; siis 298 tundi, üle 319 tunni. Ja kuidas vedurijuhtide tööpäeva selle juures arvestatakse? Rongi väljaminekul võetakse a vesse poolteist tundi, tegelikult aga kulub vedurijuhil üle kahe tunni, mis üle poolteise tunni, seda üldse arvesse ei võeta. Äraandmise juures kulub jällegi kolm tundi, arvesse võetakse ainult poolteist tundi. Kui kõiki neid tunde kokku võtta, siis tuleb vedurijuhi tööpäev mitte enam 12 tundi, vaid 14 ja 16 tundi. Ei arvestata teisigi töid. Pühapäevi ja pühased vedurijuhtidel ei ole. Peale selle võtab veel kantseleitöö oma aega, näiteks raaportite kirjutamine — 5 tundi kuus.

sai ametialanduse. Asjatundjad tõendavad, et see õnnetus oleks võinud juhtuda igapähega, ja et süüdi on siin vastukäivad korraldused. Semafori, mis õnnetuse teevaru juures õnnetuse põhjuseks oli, ei olnud kaugelt näha. Seda on tunnistanud ka raudteedevalitsus, kes selle semafori pärast õnnetust teisele kohale paigutas. See semafor oli niisugusel kohal, kust seda hilja oli näha, ja sellepärast ei saanud õnnetust ära hoida, seal oli ka suur kalalak . . . (Teedeminister A. Kerem: Õelge, härra Johanson, kas vedurijuht tegi katset rongi seisma panna, kuid ta hilja oleks näinud, siis oleks ta hilja ka katset teinud.) Ronge ei saa enam nii seisma panna nagu varem, sest nende koormatus on palju suurem kui varemalt, ja ka pidurdus on puudulik. Pidurdus on ajast maha jäänud, ja rongi raskus väga palju kasvanud. (Teedeminister A. Kerem: Mõni päev hiljem tehti proovi pidurile ja saadi kinni pida.) Teie raudteehäired talitavad pärast õnnetust ikka nii, et süüdi panna rööpaseadja. Küllap need ülemused oskavad asja nii arendada, et kui mingi õnnetus on juhtunud, et siis see neisse ei puutu. Nii on see varemalt aegadel olnud ja on ka praegu meil Eestis, et ikka peavad alamad ametnikud vastutama, aga mitte kõrgemad. Kõrgemad ametnikud pannakse alamatele kohtumõistjaks. Need kõrgemad ametnikud peaksid ka langema uurimise alla, kui õnnetus juhtub ja nende kohta tuleksid teha vastavad järeldused. Seda ei tehta aga.

Tööpäevad ei ole pikaks venitatud mitte ainult vedurijuhtidele, vaid ka rongiteenijatele. Arvestades 30 tööpäevaga on rongiteenija keskmine tööpäev 8 tundi 23 minutit. Kui arvestada 25 päevaga, siis ulatub tööpäev üle 10 tunni. Ja need inimesed peavad töötama peale äripäevade ka pühapäevadel. Nii on reisirongides tulnud töötada 25 tundi 30 minutit kuus. Jagage see arv päevadele, siis näete, et töötundide arv on suur.

Elektrirongides on tulnud töötada üle 282 tunni kuus, ja keskmine töötundide arv, kui arvestada 30 päevaga, on 9,25 tundi.

Kaubarongides on tulnud töötada üle 294 tunni kuus, nõnda et arvestades 30 päevaga tuleb keskmiselt töötada päevas 9 tundi 48 minutit.

Üksikute kuudel on rongiteenijail töötunde: jaanuarikuus 271, veebruarikuus 272, märtsikuus 334 töötundi. Kui jagada need arvud tööpäevadele, siis näeme, mida nõuab riik oma töolistelt. Aprillikuus on tulnud rongiteenijale töötunde 246,24, mailakuus 295,02, juunikuus 297, juulikuus 308,44 ja

augustis 327,24 töötundi kuus. Ja see sünnib riigis, kus maksuma pandud 8-tunniline tööpäev. Selle juures ei makseta nende töötundide eest, mis üle tehakse, mitte pennigi. Ja missugune on nende inimeste palk, kellele niipalju töötunde nõutakse, 327 tundi kuus tööd ja peale selle veel pühapäeva- ja öötöö. Nende palk on kõige suurem rongijuhtidel — 75 krooni, see on reisirongidel, kaubarongidel saavad aga rongijuhid 70 krooni, vanemad konduktorid — 65 krooni, nooremad — 58 krooni. 58 krooni eest tuleb 12 kuni 14 tundi päevas töötada, ja see kõik on ministri ning Riigivanema arvates täiesti korralik. Võiks ju terve rea arve selle kohta tuua, missuguses seisukorras raudteetöötajad praegu on, kelle tööpäev ebaloomulikult pikaks venitatud, kellele tarvilikku puhkust ei anta ja kelle tööpäeva õiglaselt ei arvestata, ning kes selle eest väärilist tasu ei saa. Aga mis on sellest lõpuks kasu? Alles hiljuti on Riigikogu näidanud, et ta praegust valitsust, kuigi selle valitsuse poliitika rahvaenulikul on, siiski toetab. On omad poliitilised põhjused, mis pärast sarnast valitsust edasi hoitakse Eesti riigi eesotsas, kuigi selle valitsuse tegevus väga lammutatavalt mõjub meie majandusele ja sotsiaaloludele ja iseäranis teravasti on sihitud just tööliklassi vastu. Need on isiklikud huvid, mis praegu koos hoiavad koalitsiooni, ja selle koalitsiooni vastu pööravad kõik kaebused, varisevad niioelda maha kõik need hädakisad, mis rahva keskelt kuuldavale tulevad. Ja ma arvan, et vedurijuhtidele ja teistele riigiteenijatele ei saa selle valitsuse poolt muud osaks, kui see, mis härra Riigivanem siin nii väga üleolevalt ütles, et tööga tuleb tõsta palku. Siin näeme, et tööd tehakse üleliia ja neile, kes seda teevad, ei saa muud osaks mõõduandvate ringkondade poolt kui mõnitamine, senikaua kui püsib niisugune valitsuse koosseis ja niisugune koalitsiooni koosseis. Esitan järgmise ülemineku-vormeli:

„Ära kuulates Vabariigi Valitsuse vastuse L. Johanson'i, J. Tiksi ja P. Schütz'i arupärimisele raudteel 12-tunnilise tööpäeva maksmapaneku [ja puudulikkude korralduste kohta, ei loe Riigikogu Vabariigi Valitsuse vastust rahuloldavaks ja läheb päevakorras edasi.“

Teedeminister A. Kerem: Austatud Riigikogu liikmed! Ainult paar märkust lisaks sellele, mille ma siin varem olen ette kandnud. Nagu enne tähendasin, ei ole vedurimeeskonnale, eriti vedurijuhtidele, võimalik igapäev ühepikkust tööpäeva määrata ja ei ole võimalik nende tööd nii korraldada,

et neil oleks täpselt 8 töötundi ja siis tuleks puhkeag. Tööaeg kõigub kuudeviisi, ja asjaliku selgituse saame tööaja pikkuse kohta, kui aasta keskmised määrad vaatlemisele võtame. Mul on kokkuvõte 1927./28. a. kohta olemas, kus on aasta keskmised töötunnid arvestatud jaoskondade viisi. Esimeses jaoskonnas on reisiveduri meeskonnal töötunde aastas 2380, kaubarongide 2566 ja manöövrirites 2799. Teises jaoskonnas on arvud natuke suuremad, aga umbes seesama, ning kolmandas ja neljandas jaoskonnas vähe suuremad. Igatahes erilisi arusaamatusi raudteel vedurimeeskondadega ei ole olnud tööaja kohta. Teiselt poolt pean tähendama, et vedurimeeskonnad mõneski jaoskonnas ei ole soovinud, et uusi inimesi juurde antaks, sest selle tõttu väheneks nende teenistus, kuna vedurijuhid saavad peale kindla palga veel kilomeetri-rahaga. (L. Johanson, stp: Igas ametkonnas on üksikuid roomajaid.) Ei mitte üksikud „roomajad“, vaid terve jaoskondade meeskondade esindus. (L. Johanson, stp: Üksikud, ma ütlesin, ärge tehke kohe järeldusi.) Mina ei tea, kas nad „roomajaid“ on oma esindajateks valinud, ja ma ei usu seda; niipalju kui ma vedurijuhte tean, ei saa ma neist ühtki „roomajaks“ pidada. (Vahelhüüe L. Johanson'i, stp poolt.) Ei ole õige, et vedurimeeskonda ainult kõige väiksemad ametnikud kuuluvad, just ümberpöörduvalt, oma teenistusekoha järgi kuuluvad need keskmiste ja tähtsamate riigiametnikkude hulka, ja minul on andmeid, et raudteejuhatuse on väga heas vahekorras vedurimeeskonnaga.

Mis nüüd eriti puutub sellesse õnnetujuhtumusse, mille tagajärjel käesolev arupärimine tekkinud, siis... (L. Johanson'i, stp vahelhüüe.) On lugu ikka nii, et õnnetused võivad igal ajal juhtuda. Käesoleval korral on tegemist vist sellega, et vedurijuhid ei olnud küllalt tähelepanelikud. Õnnetuse põhjus oli peaaesjalikult see, et rongijuht, kes Luther'i techarult Tallinna jaama sõitis, sai nähtavasti ettekujutuse, et ta Ülemiste teed mööda Tallinna jaama poolt sõidab. Niisugune ekslik ettekujutus tõi kõik järeldused endaga kaasa. Samuti teine vedurijuht, kes tuli rongiga Ülemistelt ja kes oleks võinud teatavate ettevaatuseabinõudega õnnetuse ära hoida, kaotas, võibolla, külma rahu — sest vedurijuhi teenistus ei ole kerge teenistus, ja ei suutnud selle tagajärjel rongi õigel ajal pidurdada. Ma ütlen, niisuguste õnnetujuhtumuste eest ei ole keegi kindlustatud. Raudteevalitsuse ülesanne on aga selle juures, sarnased isikud, kellega sellekohased õnnetused juhtuvad, ümber paigutada teisele alale, kus

vähem tähelepanu tarvis oleks. (L. Johanson'i, stp vahelhüüe.) Kõike võib teha, aga siis oleks meil raudtee ekspluateerimise kulud ka teised, ja siis tuleksime eelarvesummade juurde ja näeksime, et kulud kipuvad minema suuremaks kui tulud.

L. Johanson (stp): Mis puutub sellesse õnnetusse, siis nagu vedurijuhtide keskelt seletatakse, olid antud seal mõlemale vedurijuhile väljasõiduload, ja kummagi vedurijuht ei teadnud, et teine rong vastu tuleb. Ma arvan, et see asjaolu peaks teedeministrile teada olema.

Mis puutub sellesse, et vahekord raudteevalitsuse ja vedurijuhtide vahel hea on ning inimesed rahul, siis mis vahekord on ülema ja alama vahel? Mis tohib alam ametnik ülemusele öelda, ta ei pääse ülemuse juurdegi. Ametnikkude keskel on üksikuid inimesi, keda lõmitajateks kutsutakse, ja kes käivad ülemuste ees selga küürutamas ning teiste ametnikkude peale kaebamas. Need inimesed on ametnikkude hulgas alati olnud ja ei puudu ka Eesti riigi ametnikkude keskel.

Mis puutub tööpäeva, siis peaksid teadma need, kes juhiivad ametiasutusi, kui pikk see on. Raudteel on vedurijuhtide tööpäeva pikendatud viimastel aastatel. Samal ajal, kui hakati suuremaid preemiaid andma ametnikkudele, samal ajal tõsteti ka vedurijuhtide ja teiste teenijate tööpäeva tunninormi. Mis tööpäeva pikkusse puutub, siis on juhte, kus vedurijuht on 12 tundi valvel olnud ning määratakse pärast 12 tundi reservis olemist kohe sõitu. Nii et ta tööpäev 22 kuni 26 tundi pikaks venib. Seda nõutakse vedurijuhtidelt. Kui härra minister ütles, et õnnetuste vastu ei ole keegi kindlustatud, siis tuleb õnnetuste vastu kindlustada ja õnnetuste ärahoidmiseks tuleb teha, mis võimalik. On vastu vaidlemata, mis ka kindlaks tehtud, et üheks õnnetuste põhjuseks mitte ainult tehastes, vaid ka raudteel on liigväsimum, inimese tähelepanu on vähenenud, inimene kaotab oma erksuse väsimuse tagajärjel, ja see toob õnnetusi. Ja õnnetusi on meil küllalt. Nende õnnetuste vastu ei ole isegi kindlustatud Riigivanemad. Niipalju kui meil teada, on kõik nad kraavis käinud. Juba enese elu alalhoidmise tungil peaksid Riigivanemad ja ministrid hoolitsema selle eest, et raudteel korraldataks tööpäev nõnda, et tööpäeva pikkuse tagajärjel ei oleks riigivaranduse hävitamist. Üks raudteeõnnetus annab võib olla miljoneid, kümneid miljoneid kahju. Ja need rongiõnnetused, mis meil olnud, on andnud miljoneid kahju, ja nende miljonite eest oleks võinud töötunde vähendada. Mis

tehakse aga meil? Vedurijuhid lastakse lahti, saadetakse mullatööle, samal ajal aga lastakse riigivarandus hävineda õnnetuste läbi ja ei võeta abinõusid tarvitusele, millega õnnetusi ära hoida. Mis kokkuhoidmine see on? See on mingisugune omamoodi jaanalinnupolitika ja näitab, et neil inimestel, kes juhivad raudteed, ei ole algelisemaidki teadmisi raudtee korralduste suhtes. Nende vedurijuhtide hoolde, kes peavad järgimööda töötama 24 tundi, usaldatakse inimeste elu, nende inimeste hoolde, kes peavad äripäevad ja pühapäevad läbi töötama. Härra minister, kas olete pühapäevad läbi ja äripäevadel 24 tundi töötanud? Katsuge järele, tehke seda aasta otsa, ja ma ei usu, et suudate kaua vastu panna; samuti ka see vedurijuht, harilik surelik inimene. Selle üle võib ju küll naerda, härra minister, kuid see on väga kurb, kui härra minister tuleb niisuguseid korraldusi kaitsma, mis võivad tuua mitte ainult riigile kahju, vaid mis meie rahva, kes raudteel peab liikuma, elu alati hädaohtu paneb. (Riigivanem J. Tõnisson: Siin on kahtlemata arstiabi vaja.)

Teedeminister A. Kerem: Kuna rkl. Johanson siin mõnesuguseid asjaolusid esile tõi, mis tööle ei vasta, siis paar öien dust. (Vahelhüüe L. Johanson'i, stp poolt.) Rkl. Johanson tahtis väita, nagu oleks viimasel ajal raudteel tööpäeva pikendamise tõttu õnnetujuhtumused suurenenud. Ma arvasin juba ette, et võidakse tõesti nende väidetega tulla, sest viimastest aegadest õnnetused seisavad meeles, kuna õnnetused kauemast ajast ununevad, ja palusin raudteevalitsust, et mulle antaks tabel, kui palju õnnetujuhtumusi aastate viisi raudteel olnud. Ma ei hakka kõike ette lugema, neid on pikk rida, aga kui neid andmeid vaadata, siis tuleb just ümberpöörduvalt välja, et just viimastel aastatel õnnetujuhtumused vähenenud on. (L. Johanson, stp: Kas see on tööpäeva pikendamise tagajärjel?) Teie tahtsite põhjendada, et viimasel ajal on tööpäeva pikendatud ja sellega õnnetuste arv suurenenud. Õnnetusi juurde ei ole tulnud. vaid nende arv on kahanenud. (L. Johanson, stp: Kui palju Teie läinud aastal kaotasite raudteeõnnetustega? Kui suur on summa?) Läinud aastal ei ole rohkem kaotatud kui harilik protsent igal pool ja igal ajal välja teeb. (Vahelhüüe L. Johanson'i, stp poolt.) Mul ei ole raudtee arveraamatud peas, et peast võiksin Teile ette lugeda, kuidas raudtee bilanss aastate jooksul kujunenud.

Peale selle teeb rkl. Johanson 14 tunni

pealt hüppe 24-tunnilise tööpäeva peale, — kust rkl. Johanson need andmed saanud, see on mulle teadmata, ja muidugi jääb see rkl. Johanson'i oma teada. Mis maksimum 14-tunnilist järgimööda töölolemist puutub ja mis ette võib tulla vedurimeeskonna juures, siis see ei ole viimase aja saavutus, selle on väga mitmesuguse ilmavaatega teedeministrid üle elanud ja on maksev juba 1921. aastast. (L. Johanson, stp: Aga iseäranis viimasel ajal on hakatud pikendama.)

Juhataja R. Penno: Rkl. Liigand'ilt on liht ülemineku-vormel:

„Riigikogu, ära kuulates Vabariigi Valitsuse vastamise Riigikogu liikme L. Johanson'i ja t. arupärimisele raudteel 12-tunnilise tööpäeva maksmapaneku ja puudulikkude korralduste asjus, — lähed päevakorras edasi.“

Panen hääletamisele motiveeritud ülemineku-vormeli. (Hääletatakse.) Poolt on 20 häält, vastu 33 häält, seega on motiveeritud ülemineku-vormel tagasi lükatud.

Hääletamisele tuleb liht ülemineku-vormel. (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on liht ülemineku-vormel vastu võetud. (Vahelhüüe: Lõpetada!) On ettepanek, lõpetada koosolek. (Hääletatakse.) Poolt on 19 häält, vastu 31 häält, seega on ettepanek tagasi lükatud.

6. Linnaomavalitsuste välislaenu eest vastutamiseseadus — I lugemisel. Rahaasjanduse komisjoni aruandja **O. Liigand:** Lugupeetud rahvaesindajad? Käesolev seaduseelnõu, mis Vabariigi Valitsuse poolt Riigikogule esitatud maikuul, on põhjendatud järgmistele asjaoludele. Linnaomavalitsustel on aastate jooksul tekkinud tarvidus mitmete suuremate tööde ja ettevõtete järele, mida võimalik teostada ainult pikaagsete laenudega. Sõdade, niihästi ilmasõja kui ka Eesti vabadusesõja tagajärjel tekkinud majanduslikkude olude tõttu ei ole linnadel võimalik olnud pikaagseid laene saada, et oma hädavaajalisemaidki nõudeid rahuldada. Mõned ettevõtted on olnud sedavõrt hädatarvilikud, et linnad on olnud sunnitud tegema nende jaoks Eesti pangalt lühiajalisi laene. Ettevõtete ja tööde teostamine suuremas ulatuses nõuab aga niivõrt suuri kulusid, et pole võimalik koormata nendega linnade eelarveid, vaid neisse mahutatud kapital võiks amortiseeruda alles pikema aja jooksul vastavatel ettevõtetelt saadavate tuludega.

Neid asjaolusid arvesse võttes on linnaomavalitsustel vajadus teha pikaajaline välislaen, mille tegemiseks, nagu linnade esindajad tõendavad, oleksid soodsamad väljavad eriti siis, kui selleks saadakse riigikassa tagatis. Peab aga ka tunnistama, et kui linnad kavatsevad ühiselt realiseerida suuremaid laene, see siis kõigepealt otstarbekohane on just riiklikult seisukohalt. See võimaldab kokkukõlastada linnade krediitipolitikat riigi omaga. Väga tähtis on ühine välislaenu realiseerimine ka keskmistele ja eriti väiksematele linnadele, sest see annab neile võimaluse välisturult krediiti saada. Iseseisvalt neil välisturgudelt krediiti saada oleks väga raske, sellepärast et neid ei tunta. Peale selle oleks ühine suuremas summas realiseeritav laen odavam kui laen väikeses summas, mis jälle riiklikust seisukohast otsustades vähese tähtsusega ei ole. Et välislaenu realiseerimisel tähtsa tegurina osutub riiklik vastutus, siis on siin tarvilik selgitada ka meie linnade krediidi võimet, ja seda, kas see laen linnadele liiga koormav ei ole.

(Koosolekut hakkab juhatama abiesimees **M. Martna**.)

Linnade krediidivõime piirid selguvad nende varanduste väärtuse ning seniste võlgade koorma suhtelistest vahetadest. Teine küsimus selgub nende ülesannete lähemal vaatlusel, mis linnadel päevakorras, ja mida nad tahavad laenudega teha.

Linnade realiseeritud varanduste väärtuste kogusumma võrdus 1927. a. 66.670.000 krooni. Tegelikult on see summa aga tunduvalt suurem, sest et mitmed linnad pole varandust ümber hinnanud, vaid on ümber arvanud kursiga 1 Vene rubla = 1 sendile. Samaks ajaks oli laenukoorma kogusumma kõigest 6.600.000 või 11% varanduste väärtusest. Kui võlakoormale juurde arvata kavatsetava laenu üldsumma, siis teeks võlakoorem 32,3% varanduste väärtusest välja, kuid realiseeritud laenuga loodakse uusi väärtusi juurde ja siis tõuseks linnade varanduste väärtus 81.700.000 kroonini, ja siis teeks võlg välja tervest laenude summast ainult 26% ehk umbes $\frac{1}{4}$ varanduste väärtusest. Sellest arvestamisest on näha, et Eesti linnad on krediidivõimelised ja nende võlakoorem võib tõusta ka veel peale kõnesoleva laenu realiseerimist. Laenu on õigustatud tegema üksi see, kelle majapidamine arenemas ning kui laen sellesse suuremat hoogu toob. Ka sellest küljest võivad Eesti linnad kõige piinlikumaid nõudeid rahuldada.

Linnade korraliste tulude üldsumma tegi 1925. a. välja 6.598.000 krooni ümmarguselt,

1926. a. — 7.323.000 krooni, kulud tegid välja 1925. a. 6.183.000 krooni, 1926. a. — 6.967.000 krooni; samal ajal oli erakorralisi tulusid 1925. a. ligi 2.000.000 krooni, 1926. a. — üle 3.000.000 krooni.

Linnade eelarvete kasvu kohta on Eesti statistika kuukirjas nr. 78 k. a. toodud järgmised andmed: kõrvutades üldtulusid ja kulusid linnadel viie aasta eest krooni kursi järgi neid kroonidesse ümber arvestades ja võttes 1922. a. — bÜdsheti 100, saame järgmise arenemise redeli:

	Tulud.	Kulud.
1922. a.	100	100
1923. a.	156	160
1924. a.	193	197
1925. a.	203	201
1926. a.	246	254

See igatahes tõendab, et linnade eelarved progressiivselt on arenenud. Siinjuures võib tähelepanu juhtida veel sellele, et laenu üldsummast Tallinna ja Tartu linnade peale üksipäini umbes 71% tuleb linnade kogu kuludest.

On kavatsus linnaomavalitsustele lubada välislaenust saadavaid summasid kulutada ainult neile ettevõtetele, mis suudavad ise niipalju tulu anda, et välislaenu kulusid katta ja laenu tasuda.

Kui vaatame lähemalt neid ülesandeid, mis linnades päevakorral ja mida välislaenu abil teostada tahetakse, siis selgub, et laen linnadele koormavaks ei saa, sest et laenu nõutakse ainult niisuguste ettevõtete jaoks, mis kaudselt või otsekohe endid ise pikema aja jooksul tasuvad.

Kui võtame näiteks Tallinna, siis on siin ette nähtud laenu kasutada järgmiste ettevõtete peale: kõigepealt linna panga põhikapitali täiendamiseks 300.000 krooni, pandimaja tegevusekapitali täiendamiseks 250.000 krooni, filterveevärgi laenu tasumiseks 1.800.000 krooni, veevärgi täiendamiseks 200.000 krooni, elektrijaama laiendamiseks 1.200.000 krooni, elektrivõrgu täiendamiseks 450.000 krooni, Kopli-Veneturgi elektritrampi ehitamiseks 1.370.000 krooni, kalasadama, kaubamaja külmetusehoone ehitamiseks 90.000 krooni, Vanakraami turule kaubamaja ehitamiseks 120.000 krooni, Uuele turule kaubamaja ehitamiseks 750.000 krooni, saun-supelasutise ehitamiseks 750.000 krooni, Eesti panga võla tasumiseks 800.000 krooni, kanalisatsiooni ehitamiseks 270.000 krooni, Härjapeajõe kollektori ehitamiseks ja raiskvee puhastamiseks 1.400.000 krooni, elumajade ehitamiseks 1.000.000 krooni, kokku 10.750.000 krooni. Niisugused kavatsused on Tallinnal.

Tartu linnal on kavatsus nõutavate laenuudega teostada järgmisi ülesandeid ja ettevõtteid: Veevärgi kanalisatsiooni täiendamine — 600.000 krooni, linna panga põhi- ja tegevusekapitaliks ning laenukas tegevusekapitaliks — 500.000 krooni, turuhoone ehitamiseks — 300.000 krooni, elektriliini ehitamiseks — 200.000 krooni, külmetusehoone ehitamiseks, missugust hoonet Tartus senijani veel pole — 100.000 krooni, sauna ehitamiseks — 300.000 krooni, uue silla ehitamiseks — 250.000 krooni, supelhoone edasi ehitamiseks — 20.000 krooni, kokku 2.270.000 krooni.

Umbes samasugused ülesanded on ka teistel linnadel, näiteks Narva: Veevärgi täiendamine — 100.000 krooni, elektrivõrgu laiendamine — 35.000 krooni, turuhoone ehitamine — 165.000 krooni, Eesti panga võla tasumine — 90.000 krooni, kokku 390.000 krooni.

Pärnu linn näeb ette: linna elektrijaama suurendamiseks ja ümberhitamiseks — 220.000 krooni, turuhoone ehitus — 40.000 krooni, rahvasauna ehitamine — 40.000 krooni, linna apteegi asutamine — 50.000 krooni, supluseraiooni suvilate ehitamine — 150.000 krooni, supluseasutise juurdeehitus — 50.000 krooni, linna osalise veevärgi ehitamine — 200.000 krooni, Eesti panga võla tasumine — 100.000 krooni, linna panga asutamine — 100.000 krooni, linna tapamaja laiendus — 50.000 krooni, kokku — 1.000.000 krooni.

Valga linn näeb ette: tapamaja ehitamine — 40.000 krooni, elektrijaama laiendamine — 30.000 krooni, sauna ehitamine — 50.000 krooni, Eesti panga võla tasumine — 80.000 krooni, kokku 170.000 krooni.

Võru linn näeb ette: linna elektrivõrgu ümberkorraldamine — 30.000 krooni, rahvasauna ehitamine — 50.000 krooni, linna apteegi ja rohupoe jaoks vastava hoone ehitamiseks — 30.000 krooni.

Paide linn soovib: eelkrediiti elektrivõrgu korraldamiseks ja laiendamiseks — 200.000 kr.

Kuressaar soovib mereranna korraldamiseks ja supelasutiste täiendamiseks 50.000 kr.

Haapsalu tahab: kanalisatsiooni korraldamiseks 40.000 krooni, supelasutiste ümber ehitamiseks 35.000 krooni, saeveski laiendamiseks 5000 krooni, elektrivõrgu laiendamiseks 20.000 krooni, tänavate korraldamiseks 65.000 krooni, supelranna ja puiesteede korraldamiseks 15.000 krooni ja Eesti panga võla tasumiseks 20.000 krooni, kokku 200.000 krooni.

Petseri soovib laenu 100.000 krooni suuruses tapamaja ja veevärgi ehitamiseks ning elektrijaama laiendamiseks.

Sarnased on ülesanded, milleks laenu soovivad teha linnad. On ette nähtud, et välislaenust osa saanud linnaomavalitsuste poolt riigikassa tagatise kindlustuseks antava tarviliku vastutuse ulatus ja kord kuulub kindlaksmääramisele Vabariigi Valitsuse ja linnaomavalitsuste vahel sõlmitavates lepingutes.

Kõik üksikud ülesanded on linnade poolt ligemalt põhjendatud. Nii näiteks näeb ette Tallinn veevärgi täiendamise all veemagistraalitorustiku ehitamise nendesse üksikutesse linnaosadesse, mis linna veevärgiga seni veel pole ühendatud.

Siis on ette nähtud kalasadamade kaubamaja ja külmetusehoone ehitamine. Kalasadamade kaladega kauplemiseks ei ole praegu ühtki hoonet. Kaubeldakse igasuguse ilmaga lahtise taeva all kastidest, mis kesklinna külje all vastikut muljet avaldab. Samuti puudub külmetusehoone, mille tõttu kalad kergesti halvaks lähevad. Kalaasjanduse edendamiseks on sellepärast kauba- ja külmetusehoone ehitamine tarvilik. Kasutamise tulud oleksid 2.700.000 senti, kulud 1.600.000 senti, ülejääk 1.100.000 senti aastas.

On ette nähtud Uuele turule linnakaubamaja ehitamine 750.000 krooni väärtuses. Linnavalitsuse kavatsused olid alguses märksa suuremad, nimelt oli ette nähtud ehitada Uuele turule linna maja 1.500.000 krooni väärtuses, selle mõttega, et hoone alumisele korrale tuleksid kaupluste ruumid, kuna pealmistele kordadele koondatakse linnavalitsuse osakonnad ja asutused. Praegu on linnavalitsuse osakonnad laiali mööda linna, mis asjaajamises raskusi teeb ja ruumide ülalpidamisel mitmekordselt rohkem kulusid nõuab. Linnaasutuste ühtekokku koondamisega vabaneks palju ruume ja neid võiks siis elukorteritena kasutada. Kavatsatud tulud kaupluste ruumidest oleksid 66.000 krooni aastas, teiseks linna asutuste koondamisest ja nende praeguste ruumide vabanemisest 70.000 krooni, kokku 130.000 krooni aastas. Maja ülalpidamise kulud on ette nähtud aastas 30.000 krooni, ülejääk oleks seega 100.000 krooni. Ministeeriumide vaheline komisjon aga kärpis seda kavatsust poole võrra, nii et järele jäi 750.000 krooni. Et sellega muidugi kõiki kavatsusi täide viia ei saa, mis linnavalitsuse poolt ette nähtud, jääks järele Uuele turule ainult kaubamaja ehitada. Ma ei hakka praegu kõiki põhjendusi iga üksiku ülesande kohta ligemalt ette tooma, seda võib teha ka II lugemisel, kui seda nõutakse, aga igatahes paistab neist nõuetest välja, kui hädatarvilikkude väljaminekute peale linnad laenu nõuavad.

Rahaasjanduse komisjon, kes selle Vabariigi Valitsuse poolt ette pandud seaduseelnõu läbi vaatas, ühines Vabariigi Valitsuse eelnõuga ja selle motiividega, pidas aga ainult tarvilikuks eriti alla kriipsutada linnades korterite juurdeehitamise tähtsust ja juhtida linnade tähelepanu sellele, et majade ehitamisele püütaks rohkem kulutada. Üks osa komisjonist pidas tarvilikuks seda seaduseelnõus eriti tähendada ja selles mõttes ongi seaduseelnõus § 4 kahes variandis. Peale selle peab rahaasjanduse komisjon soovitavaks, et välislaenu tingimuste ja lepingu sisu üle, enne kui see teostatakse, informeeritaks Riigikogu rahaasjanduse komisjoni. Teen rahaasjanduse komisjoni nimel ettepaneku, seaduseelnõu I lugemisel vastu võtta.

Juhataja **M. Martna**: Sõna on rkl. Jürman'il. (Hüüded: Lõpetada!) Ma olen juba sõna andnud, seega ei saa nüüd enam lõpetamise küsimust otsustada, sest see oleks korra vastu. (K. Einbund, põl: Ei ole, lõpetamise ettepanekut võib hääletada, sest ettepanek käib korra kohta.) Panen korra kohta tehtud ettepaneku — koosolek lõpetada — hääletamisele. (Hääletatakse.) Poolt on 27 häält, vastu — 23, seega on ettepanek vastu võetud.

Lõpetan koosoleku.

Koosolek lõpeb kell 20.20 min.

Algkirjale alla kirjutanud:

Riigikogu abiesimees **M. Martna**.

Abiesimees **R. Penno**.

Abisekretär **O. Liigand**.

Abisekretär **J. Piiskar**.

